

1808-1839 YILLARI ARASINDA OSMANLI
DEVLETI'NDE DOĞAL AFETLER

MESUT AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1808-1839 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DOĞAL AFETLER

HAZIRLAYANIN ADI SOYADI
Mesut AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr.Öğr. Üyesi Suha Oğuz BAYTİMUR

SİNOP – YIL

19/06/2018

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "1808-1839 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Doğal Afetler " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her ahmıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Sinop Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumu 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

19/06/2018

Mesut AYDIN

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Mesut Aydın tarafından hazırlanan “1808-1839 Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Doğal Afetler” başlıklı bu çalışma, 19.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof.Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI
Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye Prof.Dr. Mehmet Yavuz ERLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye Dr.Öğr. Üyesi Suha Oğuz BAYTİMUR
Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Üye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

19 / 06 / 2018

Dr.Öğr. Üyesi Faruk ÖZDEMİR
Enstitü Müdürü

İmza

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	II
Özet	V
Abstract	VI
Kısaltmalar	VII
Önsöz	VIII

Giriş

Siyasi Olaylar	X
----------------	---

Birinci Bölüm

JEOLJİK VE METEOROLOJİK AFETLER

1.1. Jeolojik Afetler (Depremler)	1
1.1.1. 1808-1839 Yılları Arasında Meydana Gelen Büyük Depremler	3
1.1.1.1. Halep Depremi	3
1.1.1.2. Girit Depremi	8
1.1.2. 1808-1839 Yılları Arasında Meydana Gelen Küçük Depremler	11
1.2. Meteorolojik Afetler	13
1.2.1. Sel Felaketi	13
1.2.2. Fırtınalar ve Kasırgalar	17

1.2.3. ğiddetli SoĒuk	22
1.2.4. Kıtılık ve Kuraklık	24

Ēkinci Bölüm

İNSAN KAYNAKLI AFETLER (YANGINLAR)

2.1. Osmanlı Devletinde Yangınların Sebepleri	28
2.2. 1808-1839 Tarihleri Arasında Çıkan Yangınlar	29
2.2.1. 1812 Yılı Balat Yangını	29
2.2.2. 1818 yılı Yangınları	31
2.2.3. DiĒer Yangınlar	33
2.3. Yangınlara KarĒı Alınan Tedbirler	42

cnc Bölüm

BİYOLOJİK KÖKENLİ AFETLER

3.1. Salgın Hastalıklar	46
3.1.1. Veba Salgını	47
3.1.1.1. 1808-1839 Yılları Arasında Görülen Veba Salgınları	49
3.1.1.2. Vebaya KarĒı Alınan Tedbirler	59

3.1.2. Kolera Salgını	62
3.1.3. Suçiçeği Salgını	65
3.1.4. Sıtma Salgını	68
3.1.5. Frengi Salgını	70
3.2. Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler	71
3.3. Çekirge ve Fare Östilasısı	75
SONUÇ	78
BÖBLÖYOGRAFYA	80

ÖZET

Osmanlı Devleti incelemiş olduğumuz dönem içerisinde siyasi, sosyal ve idari sorunlar ile uğrağmanın yanında, ayrıca yaçanan doğal afetlerle de uğrağmak zorunda kalmığtır. Bu tabii olaylar, ortaya çıktıkları bölgelerde maddi zararların yanında can kaybına da sebep olmaktadır. Meydana gelen afetler etki alanı olarak bölgesel kalabildiği gibi farklı bölgeleri de etkisi altına alabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde meydana gelen afetler incelendiğinde karėımıza öeğitli ekillerde çıktığı grlmektedir. Bu afetler genel olarak; depremler, sel felaketleri, kıtlık ve kuraklık, fırtına, don olayları, ekirge istilaları ve salgın hastalıklar eklinde tespit edilmektedir. Bu olaylara devlet içerisinde farklı zaman ve dönemler içerisinde rastlanmaktadır. Devlet bu afetler ile mücadele hususunda gayret göstermesine karėı, dönemin şartları ve eldeki imkanlar yeterli olmamığtır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Deprem, Yangın, Sel, Fırtına, Salgın Hastalık

ABSTRACT

Within the period that we have investigated, Ottoman Empire had to deal with natural disasters too apart from political and administrative problems. These natural incidents, besides tangible damages, had caused loss of lives. Disasters that happened remained not only regional but also effected different regions.

When examined, the disasters happened in this period can be observed to be diversive. These are generally eartquakes, flood, famine and drought, storm, frost incidents, grasshopper invasion or epidemic illnesses. These cases can be seen in different period of times in Ottoman Empire. Although the state had attempted to struggle these events, the conditions and opportunities were not sufficient enough.

Key Words: Natural Disasters, Earthquake, Fire, Flood, Storm, Epidemic illnesses

KISALTMALAR

BOA. : Bağbakanlık Osmanlı ArĖivi

B. : Belge

C. : Cilt

C.BH. : Cevdet Tasnifi Bahriye

C.BLD. : Cevdet Tasnifi Belediye

C.DH. : Cevdet Tasnifi Dahiliye

C.EV. : Cevdet Tasnifi Evkaf

C.İKTS. : Cevdet Tasnifi İktisat

C.ML. : Cevdet Tasnifi Maliye

C.SM. : Cevdet Tasnifi Saray

G. : Gömlek

H.H. : Hatt-1 Hümayun

S.: Sayı

s.: Sayfa

ÖNSÖZ

İnsanoğlu; yeryüzüne nüzulünden beri fitratı gereği, yardımlaşma, dayanışma, birlik ve beraberliğini pekiştirecek güzel işlere imza atmasının yanı sıra; aralarındaki çekişme ve mücadeleden kaynaklı birçok acının yaşanmasına sebebiyet veren olaylara karışmıştır.

Yeni yerleşim bölgeleri kurarak umranın gelişmesinde aşama kaydeden insanoğlu, toprağı işleyerek sınıf atlamış, ticaret ile etkileşimi sağlayıp medeniyetin dalga dalga yayılmasında altyapı sunucusu olmuştur. Ancak bilinç ile donatılmış mahlûkatın iç dünyasındaki benmerkezci duygular birçok göçün, savaşın ve istilanın da önünü açmıştır.

Tarihte yaşanan birçok olumlu ve olumsuz olayın ardında birinci dereceden rol alan insan karakterinin konusu siyasi tarih tarafından defalarca ele alınarak değerlendirilmiştir. Yaptığımız çalışmanın farklı bir nitelik arz edebilmesi açısından zamanın, mekânın ve insanın olduğu ancak insanoğlunun birinci dereceden rol alamadığı sosyal tarihi ilgilendiren doğal afetler konusu işlenmiştir. Bu bağlamda ele aldığımız depremler, yangınlar, seller, salgın hastalıklar, fırtınalar, şiddetli soğuk ve kuraklık gibi afetler karşısında insanoğlunun ne gibi sıkıntılar yaşadığı ve hangi tedbirleri aldığı anlatılmıştır.

Dünya üzerinde yaşanan doğal afetlerin tamamını incelememiz zaman ve imkân açısından mümkün olmadığından, Sultan II. Mahmut döneminde yaşanan doğal afetler, bütüncül bir yaklaşımla incelenmeye çalışılmıştır.

1808-1839 yılları arasında yaşanan doğal afetler konulu çalışmamızın kaynakları özellikle döneminde yaşadığı vakanüvislerin eserleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz belgeler ve telif eserlerden oluşmaktadır. Daha önce bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle bir bölge ve bir afet klasmanında yapıldığı görülmektedir. Yaptığımız çalışmada ise yukarıda zikredilen zamanda yaşadığımız bütün afetler bölge sınırlaması olmadan irdelenmiştir.

Zevkli bir eser olduğuna inandığımız çalışmamızın tamamlanmasında değerli fikirleriyle bize yön veren saygıdeğer hocam Suha Oğuz BAYTÖMÜR'a, maddi ve

maneui tüm fedakrlklarla daima yanımda olan kardeŒim Alper AYDIN'a ve eŒim Tuba AYDIN'a, Œkranlarm borç bilirim.

Mesut AYDIN

GİRİŞ

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti içinde ve dışarda birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Dış ilişkilerde Batılı devletlerin askeri ve fikri (milliyetçilik) saldırılarıyla mücadele ederken, iç işlerinde ise azınlık isyanları, vali başkaldırıları ve mütegalibe unsurlarla uğraşmıştır. Devlet kronikleşen bu tür sıkıntıların üstesinden gelebilmek için yenilik hareketlerine hız vermiştir. Birçok alanda yapılan yeniliklerle uluslararası alanda kaybettiği itibarını, yeniden kazanma yönündeki çabaları pek amacına ulaşmamıştır. İç ve dış kaynaklı sorunların kâfi derecede zararlarının yanı sıra, ülke genelinde yaşanan büyük ve küçük çaplı doğal afetlerle de devlet, bunalımlı dönemler geçirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman yaşanan bu afetler; tektonik, meteorolojik, biyolojik ve mikrobik olarak sıralanabilir. İnsanoğlu her dönemde bu afetlere karşı farklı çözüm yolları arayışına girmiştir. Ancak dönemin şartları, teknolojinin yetersizliği ve insanların bu olaylar ile nasıl mücadele edeceklerini bilmemelerinden dolayı, doğal afetlerin olumsuz etkisi önlenememiştir. Bu nedenle insanlar, yaşanan afetlerden dolayı büyük zararlar görmüş ve acılar yaşamıştır. İncelediğimiz dönem olan (1808-1839) tarihleri arasında da benzer doğal afetlere fazlasıyla rastlanmaktadır.

II. Mahmut döneminde yaşanan doğal afetler konusu detaylı olarak işlenmeden önce yaşanan siyasi olaylara genel hatlarıyla değinmek, dönemin buhranlarının bütüncül bir açıyla anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Siyasi Olaylar

1808 tarihinde padişah IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahtan indirilmiş ve yerine 23 yaşında olan II. Mahmut tahta çıkarılmıştır¹. II. Mahmut tahta çıktıktan sonra Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam olarak tayin etmiştir. Alemdar Mustafa Paşa ilk olarak III. Selim'in katledilmesine sebep olan ve IV. Mustafa'nın yanında yer alan devlet adamlarından 33'nün idamını emretmiştir². II. Mahmut'un tahta

¹ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, (Çev. Neşet ÇAĞATAY), C. III-IV, Ankara, 1992, s.223-230.

² Eserde III. Selim'i öldüren kişinin başı gümüş bir tepsi üzerinde getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca III. Selim'in öldürülmesi esnasında sevinç naraları atan cariyeler, çuvallara konulup ağızları dikildikten sonra denize atıldığı ifade edilmektedir. Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (Çev. Nilüfer Epçeli), C.5, İstanbul, 2009, s.163.

çıkması ve olayların sona ermesi ile beraber Alemdar Mustafa Paşa, devletin iç ve dış sorunlarına çözüm bulmak amacıyla çalışmalara başlamıştır.

Ruşuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, merkezde huzur ve güvenliği sağlamak amacıyla bir dizi kararlar alarak uygulamaya koymuştur. Alınan kararlar boğaz yamakları ocağı kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağının teftiği bahanesiyle yeniçerilerin bir kısmı idam edilirken bir kısmı da sürgüne gönderilmifitir. Böylelikle merkezde yapılacak işlere karışabilecek kimse kalmamıřtır³.

Alemdar Mustafa Paşa, devletin işleyiğini rahatlatmak, yenilikleri devam ettirmek ve merkeze olan güven ve sadakati artırmak amacıyla, önde gelen devlet adamları ve ayanlar ile merkezde bir toplantı düzenlemiştir. Yapılan görüşmelerde bazı kararlar alınmış ve bu kararlar Padişah'ın bir hatt-ı hümayunu ile onaylanmıştır. Osmanlı tarihinde alınan bu kararlar, "Sened-i İttifak" olarak adlandırılmıřtır⁴. Bu belgenin başlangıç kısmında merkezde devlet büyükleri taşrada "memalik" hanedanları arasında ayrılık ve mücadele yüzünden devletin yıkılma derecesine geldiği itiraf olunmakta ve bu senetle devletin kalkınması için gereken birlik şartlarının tespit olunduğu belirtilmiřtir⁵.

Alemdar Mustafa Paşa'nın yönetimde etkin olmasından dolayı II. Mahmut rahatsızlık duymuştur. Yine Alemdar'ın yapmış olduğu faaliyetler bazı devlet adamlarını ve kurmuş olduğu Sekbanı Cedid Ocağı, Yeniçeri askerlerini rahatsız etmiştir. Bu nedenlerden dolayı 1808'de Yeniçeri askerlerinin çıkarmış olduğu isyan ile Alemdar Mustafa Paşa öldürülmüş, Sekbanı Cedid Ocağı kaldırılmıřtır⁶. Böylelikle Alemdar Mustafa Paşa dönemi son bulmuş ve yönetimde II. Mahmut tek başına söz sahibi olmuştur.

II. Mahmut yönetimde tek başına söz sahibi olduktan sonra Rusya Batı Cephesi ile birlikte Doğu Cephesi'nde de Osmanlı Devleti'ne karşı saldırı operasyonlarına bařladı⁷. Osmanlı Devleti Ruslara karşı düzensiz ordu ile yapmış olduğu mücadelede olumlu bir netice elde edememiş ve bazı bölgelerde Rusların eline geçmiştir. 1807

³ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.5, Ankara, 1995, s.90.

⁴ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara, 1999, s.219.

⁵ Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye, C.4, İstanbul, 2016, s. 98.

⁶ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, (Çev. Mehmet Ali Beyhan), C.1, Ankara, 2003, s.270-294. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.2, İstanbul, 2010, s.31.

⁷ Günel Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya savağı ve Azerbaycan," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.2, 2016, s. 48.

yılında Fridlandda yapılan, Fransa ile Ruslar arasında ki savaşı Fransızlar kazanmış ve Rusların isteğiyle barış antlaşması imzalanmıştır. Tilsit antlaşması olarak da ifade edilen bu sözleşme ile Fransızlar Ruslar ile anlaşarak, Rusların Osmanlı üzerindeki emellerini desteklemiştir. 1808 yılında imzalanan Erfurt görüşmesi ile de bu durum pekiştirilmiştir⁸. Fransızlar, Eflak ve Boğdan'ın Ruslara bırakılmasını onaylamış ve Rusların bu bölgeleri ele geçirmesi için yardım vaadinde bulunmuştur. Fransızların müttefik olarak hareket ettiği Osmanlı Devletini arkadan vurmaları üzerine, Osmanlı Devleti, 1809 yılında İngilizler ile anlaşarak Ruslar ile savaşa devam etmiştir⁹. Fransızlar ile Ruslar arasında yeniden sorunların artması üzerine Ruslar, Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerine başlamış ve 1812 yılında Bükreş antlaşması ile savaş sona ermiştir. Antlaşma ile Basarabya bölgesi Ruslara bırakılmış ve Sırlara bazı ayrıcalıklar tanınmıştır¹⁰.

Dönemin önemli olaylarından biri de İran ile yapılan savaş olmuştur. İngiliz ve Fransızların bölgede etkin olmaya çalışması ve İran'ın, Ruslara toprak kaybetmesi neticesinde kayıplarını gidermek amacıyla Osmanlı topraklarına saldırmıştır. İranlılar ilk olarak Bağdat ve Gehrizor bölgelerine saldırı düzenlemiştir. Bunun üzerine II. Mahmut Ekim 1820 tarihinde İran'a savaş ilan etmiştir. İran Eylül 1821'de Bayezit'i ele geçirip Erzurum'a yürürken diğer taraftan Bitlis'i alıp kendisine sığınan ayanların yardımıyla Diyarbakır'a yürümüştür. İran ordusunda bağ gösteren Kolera salgınından dolayı İran barış istemek zorunda kalmıştır. II. Mahmut, Yunan isyanından dolayı anlaşmayı kabul etmiştir¹¹.

Fransa'nın faaliyetlerinden dolayı harekete geçen İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya, Fransa ile 30 Mayıs 1814 de bir barış antlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre Fransa 1792 sınırlarına çekilecek, Avrupa'da sınırlar yeniden düzenlenecek, Viyana'da bir kongre toplanacaktı¹². Eylül 1814 yılında toplanan Kongreye Avusturya Başbakanı Metternich tarafından Osmanlı Devleti de davet edilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti bazı çekincelerinden dolayı bu ilk davete olumlu cevap vermemiştir.

⁸ Selim ASLANTAĞ, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler*, C.6, S.21 (Bahar 2009), s. 125.

⁹ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.66-67.

¹⁰ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, C.5, s.100.

¹¹ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.2, s.43.

¹² Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.74.

Metternich'in ikinci defa Osmanlı Devleti'ni davet etmiş fakat Osmanlı Devleti ikinci defa da bu daveti reddetmiştir¹³.

Avrupa'da milliyetçilik akımının Viyana Kongresi ile önlenmeye çalışılması fikri Yunan isyanıyla son bulmuştur. Avusturya dışında yer alan Avrupalı devletlerin desteğini alan Rumlar ilk olarak 1814 yılında Etnik-i Eteryay Cemiyetini kurmuştur¹⁴. Cemiyetin amacı bağımsız bir devlet kurulması amacıyla faaliyette bulunmaktadır. Rumlar bölgede Beylerbeyi olan Tepedelenli Ali Paşa'dan çekinmelerinden dolayı isyan girişiminde bulunmaktan çekinmişlerdir. Bu nedenle ilk olarak Tepedelenli'nin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu amaçla II. Mahmud'un mühürdarı olan Halet Efendi'den yardım alınarak Tepedelenli'nin idamı sağlanmıştır. Tepedelenli Ali Paşanın görevden alınıp hal edilmesinden sonra isyan için uygun anın geldiği kanısına varılmıştır¹⁵. 1820 yılında ilk isyan Eflak ve Buğdan'da başlamıştır. Fakat isyana bölge halkının destek vermemesi nedeniyle, isyan kısa sürede bastırılmıştır¹⁶.

Eflak ve Buğdan isyanlarında başarı elde edemeyen Rumlar bu defa daha yoğun yaşadıkları Mora'da yeni bir isyan başlatmışlardır. İsyana hızlı bir şekilde yayılmış, birçok Türk ve Müslüman halk öldürülerek malları yağma edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırmak amacıyla bölgeye gönderdiği Yeniçeri ordusu bir türlü başarı sağlayamamıştır. Bu nedenle II. Mahmut bu durumun düzeltilmesi için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla bu isteği kabul ederek oğlu İbrahim Paşayı kuvvetleriyle beraber Mora'ya göndermiştir. İbrahim Paşa kısa sürede düzenli ordusuyla isyanı bastırmıştır. Fakat bu defa Avrupalı devletlerin müdahalesiyle isyan yeni bir safhaya geçmiştir¹⁷.

İlk olarak Rusların müdahalesine karşı Osmanlı Devleti durumu yatıştırmak amacıyla Ruslarla 1826 yılında Akkerman Antlaşmasını imzaladı¹⁸. 1827 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Londra Muahedesi imzalandı. Londra

¹³ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.97.

¹⁴ Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.5, İstanbul, 2009, s.210-211.

¹⁵ Ziya Nur Aksun, Yozlaşma, Yenileşme, Değişim Kışkırtıcısında Dört Muzdarip Padişah, İstanbul, 2011, s.180-182.

¹⁶ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.2, s.44.

¹⁷ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.5, s.115.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.178.

Muahedesinde, bağımsız Yunanistan'ın kurulması kararlaştırılmıştır¹⁹. Akdeniz'de bulunan İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları Mora'yı kuşatıp, 20 Kasım 1827 tarihinde Navarinde Mehmet Ali Paşa ve Osmanlı donanmasını batırdı²⁰.

Osmanlı Devleti yapılan saldırı neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya'dan savaş tazminatı talep etmiştir. Fakat bu devletler suçun Türk Kaptanlarında olduğunu ifade etmişlerdir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle ilişkileri kesilmiştir²¹. İngilizler İbrahim Paşa ve kuvvetlerini Mısır'a gemileriyle geri götürmüşlerdir. Fransızlar Mora'yı 30000 kişilik kuvvet ile geçici olarak işgal etmişlerdir²². Rusya ise Nisan 1828'de aradığı fırsatı bularak Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır²³.

Osmanlı Devleti içerisinde bulunduğu kötü durumdan dolayı bu harbe girmeyi istemese dahi mecburiyetten girmek zorunda kalmıştır. Yeniçeri ordusu kaldırılmalı iki yıl olmuş ve yerine kurulan ordu henüz tam olarak hazırlanamamıştır. Navarin'de donanmasını kaybetmesi deniz gücünü de ortadan kaldırmıştır. Ayrıca İngiltere ve Fransa ile ilişkilerin kopmuş olması yardım alma hususunu da ortadan kaldırmıştır. Rusya bu durumu fırsat bilerek İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya sadece Londra Protokolünü kabul ettirmek amacıyla savaştığını bildirip bu devletlerin müdahalesini engellemiştir²⁴.

Ruslar, Rumeli ve Kafkaslar üzerinden saldırıya geçmişlerdir. Rumeli'den ilerleyip Edirne'yi işgal eden Ruslar, Kafkaslardan ilerleyip Erzurum'u da işgal etmişlerdir. Osmanlı Devleti iki koldan ilerleyen Ruslara karşı başarı kazanamayacağını anlaması üzerine 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma gereği Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir²⁵.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması neticesinde Fransa, 1815'te Viyana Kongresinde korsanlığa son verilmesi şeklinde alınan kararı öne sürerek Cezayir'i işgale

¹⁹ Virginia H. Aksan, Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700-1870, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2010, s.315.

²⁰ Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, İstanbul, 2007, s.299.

²¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.5, s.118.

²² Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, s.299.

²³ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.182.

²⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.5, s.119.

²⁵ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, s.258-259.

koyulmuştur²⁶. Fransa, Cezayirli Dayılar ile olan ticari ilişkilerinde meydana gelen sorunu fırsat bilerek 1830 yılında Cezayir'e asker çıkarmıştır. Osmanlı Devleti, Navarin'de donanmasını kaybetmesi ve Ruslara karşı mağlup olmasından dolayı yardımda bulunamamıştır. Fransızlar gösterilen direnişi kısa sürede kırıp bölgeyi işgal etmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti, Yunan isyanı bitmeden bu defa Mısır isyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Mısır Valisi olan Mehmet Ali Paşa'nın zeki, cesur ve dirayet sahibi bir şahıs olması, ordu içerisinde kendisini kısa zamanda gösterebilmesine ve askerler üzerinde nüfuz sahibi olabilmelerini sağlamıştır. Mısır'da ise Mehmet Ali Paşa Kölemenlere galebe ederek Mısır'a yerleşmiştir²⁸. 1824 yılında Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi koşuluyla yardım talebine cevap veren Kavalalı²⁹, Navarin baskını sonrasında Mora'nın elden gideceğini ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanacağını anlamıştı. Bu nedenle, 6 Ağustos 1828'de İngilizler ile anlaşarak ordusunu Mısır'a geri çekmeyi kabul etmiştir³⁰. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da güçlenmesi ve burada hâkimiyetini sağlaması Osmanlı idaresi tarafından iyi karşılanmamıştı. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapmış olduğu savaşta destek vermemesi ve bir dizi sorunlar II. Mahmut'un, Mehmet Ali Paşa'ya bakışını tamamen değiştirmiştir.

Padişah, Mehmet Ali Paşa'ya Mora isyanının bastırılması karşılığında Girit, Suriye ve Trablusşam'ın paşalığını vereceğini bildirmişti. Fakat isyanın başarılı olması ve bölgenin elden çıkması bu taahhüdün yerine getirilmesini engellemiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa kendisi için Anadolu, oğlu için Rumeli seraskerliğini istemiştir³¹. İsteği yerine getirilmediğinden Rusya harbi esnasında durumu izlemekle yetinmiştir. Edirne Antlaşması sonrasında kendisine vaat edilen Girit, Suriye ve Trablusşam'ın paşalığını yeniden talep etmesine rağmen kendisine sadece Girit paşalığı verilmiştir³².

²⁶ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.192.

²⁷ Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, s.301-304.

²⁸ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1974, C.9., s.142.

²⁹ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", *Bilgi Dergisi*, Ankara, 1997, S. 4, s. 196.

³⁰ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", s. 199.

³¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.5, s.129.

³² Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.5, s.301.

II. Mahmut, Mehmet Ali Paġa'nın bu tutumlarından dolayı görevden alınması amacıyla harekete gemiġtir. Bu durumu ğrenen Mehmet Ali Paġa, Aralık 1831'de harekete geçerek Yafa, Gazze, Hayfa ve Akka'yı ele geirmiġtir. Ardından ġam'a yürüyerek çıkardığı ayaklanma ile Mehmet Selim Paġa'yı ldrtmġtir³³. Bunun zerine II. Mahmut Edirne Valisi Aġa Hüseyin Paġa'yı görevlendirerek Mehmet Ali Paġa'nın birliklerinin üzerine gndermiġtir³⁴.

Mehmet Ali Paġa'nın kuvvetleri ilerlemesini sürdürerek Humus yakınlarında Halep Paġasının kuvvetlerini ve Antakya ile skenderun arasında Osmanlı ordusunu 29 Temmuz 1832 tarihinde maġlup etmiġtir³⁵. Mehmet Ali Paġa alınan zaferler neticesinde stanbul'a baġvurarak Suriye'nin kendisine verilmesi karġılıġında anlaġabileceğini belirtmiġtir. Fakat II. Mahmut bunu kabul etmeyerek savaġtan yana olmuġtur. Mehmet Ali Paġa'nın oġlu brahim Paġa Konya'ya ulaġmıġ ve burada Osmanlı ordusu ile yeniden yapılan savaġı kazanarak stanbul yolunu amıġtır³⁶.

1832 yılında brahim Paġanın Kütahya'ya kadar ilerlemesi birçok Avrupa devletini tedirgin ederek olaya müdahale etmelerine neden olmuġtur. Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paġa kuvvetleri Anadolu ilerinde ilerlediği sırada önce ngiltere'den yardım istemiġti. Ancak, Belçika ve Hollanda sorunu yüzünden Avrupa sorunlarıyla ilgilenen ngiltere, bu yardım isteğini geri evirmiġtir. Bu sırada Fransa, Mısır'ı desteklediğinden dolayı son are olarak Rusya yardımı aġrılmıġtır³⁷. Rusya bu isteği kabul ederek Osmanlı Devleti ile bir anlaġmaya varmıġtır. Bu durumun ngiltere ve Fransızlarda bir tedirginliğe sebep olması üzerine bu devletler de harekete gemiġtir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni korumak amacıyla stanbul'a asker göndermesi üzerine ngiltere ve Fransa duruma müdahale etmiġtir. Grġmeler neticesinde 14 Mayıs 1833 tarihinde Kütahya antlaġması imzalanmıġtır. Buna göre Mehmet Ali Paġa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak ġam, brahim Paġa'ya Cidde valiliğine ek olarak Adana

³³ ġinasi Altundaġ, Kavalalı Mehmet Ali Paġa syanı Mısır Meselesi 1831-1841, I. Kısım, Ankara, 1945, s.55.

³⁴ Virginia H. Aksan, Kuatılmıġ Bir mparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700-1870, s.390.

³⁵ ġinasi Altundaġ, Kavalalı Mehmet Ali Paġa syanı Mısır Meselesi 1831-1841, s.61.

³⁶ Fatih Gencer, "Hünkâr skelesi Antlaġmasını Hazırlayan Koġullar", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XXII, Haziran 2015, s.138.

³⁷ Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1970, s. 59.

valiliği verilmiştir. Ayrıca Anadolu'da Mehmet Ali Paşa'yı destekleyenlere genel af maddesi konulmuştur³⁸.

Yapılan antlaşma II. Mahmut'u memnun etmeyerek bu sorunun çözümü için yeni yollar aramaya yönlendirmiştir. II. Mahmut, bu yardımı savaş esnasında ve sonrasında vermiş olduğu destek ile Rusya ile anlaşmakta bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu durumu Rusya ile paylaşmış ve yardım hususunu dile getirmiştir. Rusya'nın bu durumu onaylaması üzerine bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, II. Mahmut Osmanlı Devleti'nin geleceğini güvence altına almayı istemekteydi. Rusya ise Boğazlar ve genel olarak Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstün durumun devamını sağlamaya çalışmaktaydı. 8 Temmuz 1833 tarihinde imzalanan Hünkâr Üskesli Antlaşması açık maddeleri ile klasik bir savunma ittifakıydı. Sekiz yıl süreli olarak imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne bir saldırı olursa, Rusya, karadan ve denizden yardım göndermeyi garanti etmekteydi. Ancak, antlaşmanın gizli maddesi ile Rusya, Boğazlar üzerinde büyük bir avantaj elde etmişti. Bu gizli maddeye göre, Rusya'ya bir saldırı olursa, Osmanlı Devleti Rusya'ya parasal ve askeri bir yardımda bulunmayacak, yalnızca Çanakkale Boğazı'nı kapatacak, yabancı savaş gemilerinin geçişine izin vermeyecekti³⁹. Kütahya Antlaşması'ndan II. Mahmut ve Mehmet Ali Paşa memnun kalmamıştı. Bu nedenle iki taraf arasında sıkıntılar yeniden baş göstermeye başlamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın vergi hususunda sıkıntı çıkarması iplerin yeniden kopmasını sağlamıştır. Son olarak Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile yeniden savaş ilan edilmiştir. Hafız Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Mehmet Ali Paşa'nın Oğlu İbrahim Paşa Komutasındaki Mısır ordusu Nizip yakınlarında karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğramış, Sultan II. Mahmut bu haberi almadan 24 Haziran 1839 tarihinde vefat etmiştir⁴⁰.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile imzalamış olduğu Hünkâr Üskesli Antlaşması, Osmanlı üzerinde emelleri olan İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmiştir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin süresi bitmek üzere olan Hünkâr Üskesli Antlaşması benzeri bir antlaşma yapmasını istememekteydiler. Bu nedenle İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya

³⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s.205.

³⁹ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Üsyanı (1831-1841)", s.203.

⁴⁰ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, s.275.

ve Prusya birlikte Osmanlı Devleti'ne destek vermişlerdir. Bu destek neticesinde Londra Antlaşması, Osmanlı Devleti ile beğ devlet arasında imzalanmıştır. Fransa'nın katılmadığı muahede ile Mısır sorunu çözülmüştür⁴¹.

Osmanlı devleti bu sorunlar ile uğraşmasının yanında yenileşme faaliyetlerine de özen göstermiştir. Devletin içerisinde bulunduğu sıkıntıları gidermek ve yapılan reformları devam ettirme konusunda da büyük sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların yanında ayrıca doğal afetlerin büyük zararlara neden olması, Osmanlı Devleti'ni iyiden iyiye sorunların içerisinde boğulma noktasına getirmiştir.

---

⁴¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C. 5, s.199.

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOLOJİK VE METEOROLOJİK AFETLER

1.1. Jeolojik Afetler (Depremler)

Deprem, yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değitirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluğan sarsıntı, yer sarsıntısı ve harekettir¹. Tabii afetlerin en beklenilmeyeni ve en yıkıcı olanı², olarak da tabir edilen depremlerin oluğmasında hiçbir şekilde insan faktörü bulunmamaktadır. Bu doğa olayının yağanmasında yer kabuğu katmanlarının kırılması, yer değitirmesi ve yanardağların püskürtme faaliyetinde bulunması gibi sebepler etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu hareketler, yeryüzünde hafif, orta ve şiddetli sarsıntıların yağanmasına sebebiyet vermektedir. Yeryüzünde ve yeraltında yaçayan canlılar, oluğan bu sarsıntıların şiddetine göre etkilenmekte ve zarar görmektedir.

İnsanlık tarihinin bağlangıcında, dünya genelinde ne gibi depremlerin olduğu ne kadar can ve mal kaybına sebep olduğu hususunda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak insanoğlu, yağadığı bu tür doğa olayları karşılarında ne denli dehşete düştüğünü, ileriki tarihlerde kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarmaya bağlamıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen depremlerden kayıtlara geçenler incelendiğinde depremin çeşitli felaketselere sebep olduğu görölmektedir. Fakat bu depremler hakkında teknolojinin yetersizliğinden dolayı, şiddeti hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

İnsanoğlu nerede ve ne zaman yağanacağı belli olmayan bu doğa olayı karşılarında bilinmeyenleri çözüme gayretine girişerek araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Böylece 20. yüzyılda geliğen ilim sayesinde deprem olgusu bir bilinmeyen olmaktan çıkmış ve kesin tanımına kavuşmuştur; “Deprem, yeryuvarına özğü bir doğa olayı olup, halk arasında „zelzele“ ya da „yer sarsıntısı“ olarak bilinir. Bu olguya, bilimsel açıdan

¹ Komisyon, “Deprem”, Türkçe Sözlük, C.1, Ankara, 1998, s. 560.

² Orhan Kılıç, “Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Depremler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz) C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.672.

bakıldığında deprem, Yeryuvarı kayaçlarında biriken enerjinin, sismik dalgalar biçiminde harekete geçmesi olarak tanımlanabilir”³.

İncelemiğ olduğumuz dönemde içerisinde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok deprem meydana gelmiştir. Ancak Anadolu”da meydana gelen depremler sadece incelediğimiz dönemle sınırlı olmayıp öncesi ve sonrasında da var olduğu kayıtlarda yer almaktadır. Anadolu”da Hititler”in egemen olduğu dönemde ve muhtemelen MÖ 1300”lerde Troya bölgesinde (Çanakkale ve civarı) Çiddetli bir deprem olmuştur. Bu deprem sonucunda Troya VI yerleşkesi yerle bir olmuştur⁴. Osmanlı Devleti”nde sosyal olayların ele alınmaya bağlandığı 16. Yüzyıldan itibaren afetler de kayıt altına alınmaya bağlamıştır⁵.

Osmanlı Devleti”nin kuruluşundan itibaren ülke genelinde birçok küçük büyüklü büyüklü deprem meydana gelmiştir. Kayıtlarda ilk belirlenen, 1509 tarihinde İstanbul”da meydana gelen depremdir. 1509 depremi tarihi kaynaklardan anlaşıldığına göre İstanbul”un tarihi süreçte geçirdiği en büyük afetlerdendir. Bu sebeple Osmanlı tarihçileri olayı Kıyamet-i Suğra (küçük kıyamet) olarak ifade etmişlerdir. Tarihçi Hammer, sarsıntıların İstanbul ve civarında 45 gün sürdüğünü ve büyük hasarlara sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Müverrihlerin ölü sayısı ile ilgili vermiş oldukları bilgiler de ihtilaflıdır. Solakzâde ve Hoca Saadettin, ölü sayısını 5.000 olarak vermekle birlikte, diğer bazı kaynaklarda 13.000 veya 15.000 olarak zikredilmektedir⁶. 1509 tarihinde meydana gelen depremde 1000 den fazla can kaybının olduğu belirtilirken, başka kaynaklarda 4000 hatta 5000”e çıkarılmaktadır⁷.

1717 Girit depreminde ise birçok köyün zarar gördüğü kayıtlara geçerken⁸, İzmir ile eski ve yeni Foça”daki 1739 depreminde, topraktaki deliklerden geldiği açıkça

³ Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti”nde Kuraklık Ve Kıtık Olayları 1800-1880, İstanbul 2012, s. 103.

⁴ Ekrem Memiğ, Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi, Konya, 2009, s.44. Ekrem Memiğ, Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?), Ankara, 2012, s.40.

⁵ Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul”da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.8, S.16, 2010, s.102.

⁶ Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul”da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”, s.103-104.

⁷ Florentia Evangelatou-Notara, “İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)”, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.126.

⁸ Florentia Evangelatou-Notara, “İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)”, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.127.

anlağılan yaygın bir pis kokunun peyda olduğu bildirilmektedir⁹. 1766 yılında meydana gelen depremin ise 1509 yılındaki depreme çok benzediğini, ancak kurban bayramına denk geldiği için insanların uyanık ve ayakta olmasından ötürü büyük can ve mal kaybına sebep olmadığı bildirilmektedir¹⁰. Ayrıca Yedikule'nin üç kulesi 11/22 Mayıs 1766'da ki Ğiddetli depremde yıkıldığ ve bir daha tamir edilmemiđtir¹¹. 1767'de hafif Ğiddette 11 deprem İstanbul'u sallarken, 1768'de üç, 1769'da dokuz, 1771'de ise dört deprem yađanmıđtır¹². 27 Ekim 1802 tarihinde meydana gelen depremde ise İstanbul Ğehrinde pek önemli hasar bırakmamıđtır¹³.

1.1.1. 1808-1839 Yılları Arasında Meydana Gelen Büyük Depremler

İncelediğimiz dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nde kayıtlara geöen öeğitli depremlere rastlamaktayız. Bu depremlerden bir kısmı meydana geldiği bölgede fazla zarara neden olmaz iken, bir kısmı ise giderilmesi zor hasarlar bırakmığtır. Bu dönemde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde iki büyük deprem kayıtlarda yer almaktadır.

1.1.1.1. Halep Depremi

İncelenen dönem ile ilgili olarak arđiv kaynaklarında, kroniklerde ve bilimsel eserlerde depremlerle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Kayıtlarda etki alanı ve vermiğ olduğu zarar itibariyle öeğitli öaplarda birçok deprem mevcuttur. Bu bağlamda karđımıza ilk olarak Halep depremi çıkmaktadır. Halep Depreminin yağandığı tarih ile ilgili olarak farklı bilgiler mevcuttur. Halep Depremi resmi kayıtlarda 14 Ağustos 1822 yılı Ğarđamba gecesini olduğu bilgisi yer alırken¹⁴, Mehmet Esat Efendi, 24 Ağustos 1822 tarihini nakletmektedir¹⁵. Hilmi Bayraktar ise Halep Depremi ile ilgili olarak 13 Ağustos 1822

⁹ Florentia Evangelatou-Notara, "İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.129.

¹⁰ Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İliğkin Literatür", s.104-105.

¹¹ Eremya öelebi Kömüröian, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve Tahöiye Eden Hrand D.Andreasyan, Yeni Notlarla Yayına Hazırlayan Kevork Pamuköian), Eren Yayınları, İstanbul 1988, İkinci Baskı, s.66.

¹² Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal öiçek, Cem Oğuz), C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.682.

¹³ Kevork Pamuköian, Depremler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayınıdır, İstanbul 1994, s.34.

¹⁴ BOA. H.H. 384/20617-A.

¹⁵ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, (öev. Ziya Yılmaz), Osmanlı Araçtırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s.118.

tarihini vermektedir¹⁶. Bu büyük depremin bir defada olup bitmediği artçı sarsıntılarının her on beş dakikada bir olduğunu¹⁷ ve depremin daha sonra ki günlerde de devam ettiği kayıtlarda yer almaktadır¹⁸. Halep Depreminin, başta Halep olmak üzere, Eyalet merkezine bağlı olan, Kilis, İmfraz, Antakya, Eriha, gügur, İdlib, Dirgüç sancakları ile bağlı bulunan kasaba ve köylerinde de yıkıcı etkisi hissedilmiştir¹⁹. Ayrıca Halep depreminin yıkıcı etkisinin Antep’te de görülmesi²⁰, bu depremin etki alanı itibariyle daha geniş bölgelerde hissedildiği kanısı uyandırmaktadır.

Halep Depreminin Çiddetini dönemin teknoloji imkânlarıyla tespit etmemiz mümkün değildir. Fakat yapmış olduğu yıkıcı etki göz önünde bulundurulduğunda Çiddetinin azami derecelerde olduğu anlaşılmaktadır. Depremin meydana geldiği sırada bölgede bulunan kişilerin ifadeleri, bu depremin çok Çiddetli bir Çekilde yağandığını göstermektedir. Esat tarihinde Halep depremi ile ilgili olarak; *“Muhakkak olarak gerçekleşecek olan bir olay oluşunun alameti belki yeryüzünün üzerindeki ağır yük olan isyandan dolayı silkinmesinden kinayedir. Halep’te Zilhicce ayının altısı (24 Ağustos) Çarşamba gecesini saat üç sıralarında yer altında gök gürlemesi benzeri yüksek bir ses çıkararak bir dakika kadar gökyüzünü kıpkızıl bir bulut kaplamış. Devamında boşanırcasına yağmur ile birlikte yer sarsıntısı meydana gelmiş ve iki dakika kadar sürmüştür. Bu esnada üç kez gök gürlemesini andırır top sesi gibi büyük bir ses ile zemin aşağıdan yukarıya doğru titredi, İş bu kıyamet alametleri ile bağlantılı olarak herkes feryat ve figan etti.”* Çeklinde olay anlatılmaktadır²¹.

Bu depremlerle ilgili olarak Halep Fransız konsolosluğunda çalışan tercümanlardan biri, babasına ve arkadaşlarına yazdığı bir mektupta ise yaşanan depremin dehşetini; *“yeraltından sesler geldi, hemen ardından da herkesi dehşete boğan bir sarsıntı. Çok yüksek duvarlarla çevrili daracık bir avluya çekildik, her sarsıntıda (üstelik yer her on beş dakikada bir hareketleniyordu) duvarlar kafamıza doğru eğiliyordu. İç yüzlerinin*

¹⁶ Hilmi Bayraktar, XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti, Elazığ, 2004, s.31.

¹⁷ Jean Vogt, *“Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik, Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”*, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.17.

¹⁸ BOA. H.H. 534/26272-D.

¹⁹ BOA. H.H. 753/35560-C.

²⁰ BOA. H.H. 534/26272-D.

²¹ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.118-119.

yarılıp kapandığını görüyorduk; tepeden kopan taşlar ayaklarımızın dibine yuvarlanıyordu.” Çeklinde anlatmaktadır²².

Halep depreminde, Halep merkezi başta olmak üzere çeşitli bölgelerde çok sayıda insan ölmüştür. Resmi kayıtlarda ölü sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır²³. Ancak 28 Ağustos 1822 tarihinde devlet merkezine gönderilen belgede Halep’te ikamet eden Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve diğer halklardan 20.000 civarında kişinin öldüğü, para, mal ve eşyalarının telef olduğu belirtilmiştir²⁴. Depremde ölen kişi sayısı hakkında Esat Tarihinde de yaklaşık 20.000 kişinin öldüğü nakledilmektedir²⁵. Halep merkezde deprem öncesi nüfus miktarı 300.000 kişi olduğunu belirten gemsettin Sami ise bu depremde şehrin yarısından fazlasının öldüğünü aktarmıştır²⁶. Yaşamını yitiren insanlar hususunda Daniel Panzac ise; “Bu depremde evlerin 1/3 ü yıkılarak en az 12.000 kişi yaşamını yitirmiştir” Çeklinde bilgi vermektedir²⁷. Verilen rakamlar göz önüne alındığında bazıları abartılı olmakla birlikte yaşamını yitiren insan sayısı ortalama 15.000-20.000 arası bir rakam olduğu söylenebilir.

Yine bu depremden dolayı Halep ve çevresinde büyük hasarlar meydana gelmiştir. Halep ileri gelenlerinin devlet merkezine göndermiş olduğu arzuda Halep camisinin, evlerinin, çarşısının ve hanının yıkılıp harap olduğunu ve Halep kalesinin etrafının yıkıldığını bildirmişlerdir²⁸.

Ayrıca Esat Tarihinde, birçok cami ve ibadethane dışında Halep’te bulunan Emeviye Camii, Hz. Zekeriya Peygamber Camisinin kuzey tarafında bulunan revakı ve kale duvarının çoğu yıkılmış ve Asi Nehrinin dahi on dakika kadar suyu kesilerek yer

²²Jean Vogt, “Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik, Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler”, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.17.

²³ BOA. H.H. 386/20674-C.

²⁴ BOA. H.H. 753/35560-C.

²⁵ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.119.

²⁶ gemsettin Sami, Kamus’ul Alam, C.3, Ankara1996, s.1972. (Verilen bu rakam olayın verdiği olduğu zararın büyüklüğünü göstermek amacıyla mübalağa yapıldığı açıktır. Dönemde Halep’te 300000 kişinin yaşadığı konusunda rakam çok fazla verilmiştir.)

²⁷ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850), (Çev. Serap Yılmaz), Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1997, s.5.

²⁸ BOA. H.H. 386/20674-C.

altına girdiği Çeklindeki ürkütücü haberler bölge halkı arasında konuÇulduğunu rivayet etmektedir²⁹.

Halep depreminin yıkıcı etkisi, etrafında bulunan bölgelerde de görülmüÇtür. Depremin etki alanı içerisinde bulunan Antep,,te, yaÇanan depremden dolayı birçok kadın, erkek ve çocuğun yıkılan evler altında kalarak öldüğü, birçoğunun yaralandığı civar kasaba ve köylerde de yine insanların ve hayvanların telef olduğu, Çehrin ileri gelenleri tarafından il meclisine bildirilmiÇtir³⁰.

Halep merkezli yaÇanan depremin, bölge ve civar illerde toplumsal yaÇam üzerinde büyük olumsuzluklara neden olduğu, merkeze gönderilen arzlardan da anlamaktayız. Zira 16 Eylül 1822 tarihli arzda, bölgede yaÇayan insanların çoğunun öldüğünü, artçı depremlerden dolayı sağ kalan insanların taÇraya sığındığını ve yanlarına yiyecek ve içecek almadıkları için yardıma ihtiyaçları olduğu merkeze bildirilmiÇtir³¹. Mehmet Esat Efendi bu konuda: *“İş bu kıyamet alametleri ile bağlantılı olarak herkes feryat ve figan ederek ertesi gün yıkım nedeni ile can verenlerin cenazelerinin çoğunu defin etmeye zaman bulamamıştır. Geri kalan ahali sahraya can atarak bu şekilde bir hafta süre ile yabanda/dışarıda gezerek yaşamlarını sürdürdüğünü.”* nakletmiÇtir³².

YaÇanan depremden sonra halkın yanlarına yiyecek dahi alamayarak yabanda hayatını idame ettirmesi, ne tür zorluklarla karÇı karÇıya kaldığının ipuçlarını vermektedir. Bu depremde halkın yanı sıra bölgeye atanan yöneticiler dahi büyük sıkıntılar yaÇamıÇtır. Keza 21 Ocak 1822 tarihli belgede; Ahmet PaÇanın Musul Valisi iken görevinin sonlandırıldığı, yeni görev yerinin Halep olduğu emri kendisine bildirilmiÇtir. Buna mukabil yola çıktığını ve 10 Eylül 1822 tarihinde Halep’e ulaÇtığını belirten Ahmet PaÇanın, burada halkın sahrada ikamet ettiğini gördükten sonra, kendisinin de sahra da ikamet ettiğini devlet merkezine bildirmiÇtir³³.

Halkın depremden dolayı sahraya çıkarak orada yaÇamını sürdürmeye çalışması; iaÇe temini, barınma ve asayiÇ gibi birçok zorluğu beraberinde getirdiğini söylememiz

²⁹ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.119.

³⁰ BOA. H.H. 534/26272-D.

³¹ BOA. H.H. 386/20674-C.

³² Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.119.

³³ BOA. C.DH. 2619.

mümkündür. Ayrıca Antep kalesi dizdarı 15 Ağustos'da yaşanan depremden dolayı kalenin burç ve duvarlarının yıkıldığını, bundan dolayı yardıma muhtaç olduklarını merkeze bildirmiştir³⁴. Kale duvarlarının yıkılmasından dolayı merkezden yardım istenmesi, güvenlik endişesinden kaynaklı bir durum olduğunu ve herhangi bir olumsuzluğun yaşanmadan önüne geçilmek istenmesi düşüncesinden hareket edildiği söylenebilir.

Yaşanan doğal afetlerin büyüklüğü bölge halkını ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik yönden ne kadar etkiliyorsa aynı şekilde devlet mekanizmalarının işleyişinde de olumsuz anlamda etkilenmelere neden olmaktadır. Öyle ki 5 Ocak 1822 tarihli belgede, Şam, Sayda ve Trablusşam eyaletlerinden Sadr-ı Esbak Mehmet Paşanın maiyetinde toplanacak askerin yiyeceklerinin sağlanması amacıyla Halep Eyaleti, Kilis, Ağzaz (Azez) ve İlbegli (İlbeyli) kazalarından malum miktarlarda keyl³⁵, dakik³⁶ ve Çair³⁷ ayrıca yeterli miktarda ağnamin toplanıp gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak depremden dolayı büyük hasarların oluşması ve halkın perişan bir duruma düşmesinden dolayı, talep edilen keyl, dakik, Çair ve ağnamin talep edilmemesi, bu konuda affedilmelerine dair arzuhal devlet merkezine gönderilmiştir³⁸.

23 Ağustos 1822 tarihli belgede ayrıca Şam'a gönderilmesi emredilen erzak ve hayvanatın bu durumda gönderilmesinin mümkün olmadığı başka bir arzuhalde ifade edilmiştir³⁹. Bu tür afetler karşısında tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı ekonomisinin etkilendiğini söylemek doğru bir ifade olacağı gibi, devlet merkezine gönderilen arzuhallerde halkın özellikle, ağnam (hayvan) vergisinden muaf tutulması isteği, yaşanan depremde birçok hayvanın da telef olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Dikkat çeken durumlardan bir diğeri ise, halkın bu afeti bir nevi kıyamet alameti olduğunu telakki ederek inançlarla bağdaştırmasıdır. Doğal afetler karşısında insanoğlu inanç açısından günümüzde halk arasında ne tür tepkiler veriyorsa, geçmişte de aynı tepkileri verdiğini söyleyebiliriz.

³⁴ BOA. H.H. 534/26272-C.

³⁵ Keyl: Ölçek, hububat ölçüsü.

³⁶ Dakik: Un, toz haline getirilmiş Çey.

³⁷ çair: Arpa.

³⁸ BOA. H.H. 384/20617-A.

³⁹ BOA. H.H. 534/26272-D.

1822 yazında yaşanan bu afette 20.000 civarı insanın can vermesinde; dönemin teknolojik imkânsızlıkları, ilk yardımı ulaştırma konusundaki yetersizlikler, mimaride kullanılan malzeme ve doğal afetler konusundaki bilgi eksikliklerinin de önemli payı olmuştur.

1.1.1.2. Girit Depremi

Girit adası, tarihin çok eski çağlarından itibaren coğrafi konum itibari ile Ege denizi ile Akdeniz'e hâkim bir noktada bulunan önemli bir yerleşim bölgesidir. Asya, Avrupa ve Afrika gibi Dünya'nın en eski üç kara parçası arasındaki Akdeniz'de, önemli bir mevkide bulunan Girit Adası, 6 Eylül 1669'da Osmanlı idaresine girdikten sonra merkez Kandiye olmak üzere Resmo ve Hanya sancaklarına ayrıldı⁴⁰. Aynı zamanda Girit Adası, "Helen yayı" veya "Girit hendeği" olarak adlandırılan; Girit ve Rodos'un güneyinden Fethiye körfezine yönelen bir deprem fayının etkisi altındadır⁴¹. Bulunduğu konum itibariyle stratejik bir bölgede bulunan Girit adasında farklı tarihlerde depremler meydana gelmiştir. Girit adası ve çevresinde olan ve kayıtlara geçen ilk deprem, Hellenik Yay'da 1 Ocak 1681 tarihinde meydana gelen ve kuzeydoğu Girit'i tahrip ederek pek çok can kaybına yol açan depremdir⁴². 1717 yılındaki Hellenik Yay'da meydana gelen deprem ise, Girit'in batı kesiminde büyük hasar bıraktığı Geklinde kayıtlara geçmiştir⁴³.

1810 Girit Depremi'nin yaşandığı sıralarda II. Mahmut tahta yeni geçmiş sayılırken, devlet ise Balkanlar'da Rusya ile savaş halindeydi. Bu sıkıntılar yaşanırken böyle bir elim hadisenin gerçekleşmesi devleti iyiden iyiye zora sokmuştur. Üncelediğimiz dönemde Girit depremiyle ilgili olarak, arşiv belgelerinde depremin yaşandığı tarih 17 şubat 1810 verilirken⁴⁴, Cabi Ömer Efendi ise bu depremi 16 şubat 1810 olarak kayıtlara geçmiştir. Meydana gelen şiddetli depremin ardından, çok sayıda artçı depremin olduğu ifade edilmektedir. Cabi Tarihinde Girit depremiyle ilgili olarak; cumartesi gecesi saat beşte büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremin ardından

⁴⁰ Gülser Oğuz, "Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit Üsyanlarına Bakışı", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, C.7, S.2, Kırşehir 2006, s.90.

⁴¹ Ayşe Nükhet Adıyeko, Nuri Adıyeko, "1856 Girit Depremi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.31, S.51, s.2.

⁴² N.N. Ambraseys-Caroline Finkel, "1500-1800 Döneminde Balkanlar'ın Depremselliği üzerine Yayınlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, s.104.

⁴³ N.N. Ambraseys-Caroline Finkel, "1500-1800 Döneminde Balkanlar'ın Depremselliği üzerine Yayınlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, s.107.

⁴⁴ BOA. C.BLD. 34/1682.

artçı depremler devam etmiştir. Ertesi gün saat 8.00'de büyük bir artçı depremin meydana geldiğini belirten Cabi Ömer, aynı tarihte Mısır'da gece saat 6.00'da ve ertesi günü saat 9.30'da Kıbrıs, Üstanköy'de deprem olduğunu aktarmıştır⁴⁵.

Girit'te meydana gelen bu depremin etkisine bakıldığında büyük bir alanı kapsadığını görmekteyiz. 17 Şubat 1810 günü bölge valisinin devlet merkezine gönderdiği belgede; saat beş buçukta olan depremde, Kandiyе Kalesi içindeki Sultan İbrahim ve Sultan Mehmet Han camileri, Fazıl Ahmet Paşa, Zülfikar Paşa, Defterdar Ahmet Paşa, Abdurrahman Paşa, El-hac Mehmet Paşa camilerinin hasar gördüğü ve minarelerinin yıkıldığı bildirilmiştir. Yine kente su getiren su kemerlerinin, bazı siper bedenleri, yerli yeniçeri kıçlası, cephaneler ve tophanenin ağır hasar gördüğü bilgisi verilmiştir. Ayrıca bu depremde birçok yerde kale surları ile birçok ev ve dükkân yıkılmıştır. Ayakta kalabilenlerin çoğu da ertesi gün saat dokuzda yaşanan artçı depremle harap olmuştur. Yıkılmayan birçok yapının artçı depremler ile yıkıldığı ifade edilmektedir.

Girit kalesinde ve içerisinde meydana gelen hasar detaylı şekilde anlatılmıştır. Kale burnu içerisinde tulen⁴⁶ yüz doksan zira⁴⁷ ve umkan⁴⁸ yüz zira ve arzan⁴⁹ üç zira ve baltalar isimli mevzide kale burnu zirinde⁵⁰ otuz zira ve baltalar mevzisi üzerinde eğreti kapı isimli mahalde arzan on bir zira kadden altı zira siper duvarı onbeş zira ve kadden beş zira kadar açılmıştır. Sultan İbrahim camii civarında kale içinde tulen altı zira ve yine adı geçen mevzide, mevzii tulen on altı zira ve arzan üç zira umkan altı zira ve topçular karakolu yakınında incirli mikrazda⁵¹ tulen yedi zira umkan beş zira ve arzan üç zira kadar açılarak, bu kısmın perişan durumda olduğu belirtilmiştir. İbrahim Paşa köşkü bitişiğinde siper burnu duvarı tulen on dört zira umkan üç zira ve arzan bir zira harap

⁴⁵ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s.624.

⁴⁶ Tulen; boyca.

⁴⁷ Zira; parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısma denk düğün uzunluk biriminin adıdır, ortalama 75 ile 90 cm. arasında değişmektedir.

⁴⁸ Umkan; derinlik.

⁴⁹ Arzan; enine.

⁵⁰ Zir; Alt.

⁵¹ Mikraz; makas

olmuŒ ve yerli yeniçeri kıŒlaları tamamen hasar görerek oturulacak halde olmadığı ifade edilmiŒtir. Ayrıca Girit'in bu haliyle savunulmasının zor olduğu belirtilmiŒtir⁵².

Girit Depremi'nin Œiddetini gösteren bir diğer önemli unsur da can kayıplarıdır. Bu depremde binden fazla kiŒinin öldüğü bildirilmiŒtir⁵³. l sayısı ile ilgili olarak Cabi Efendi ise 3000 rakamını zikretmektedir⁵⁴. Ada nüfusunun, 1821 Yunan ihtilali sırasında ortalama 260.000 olduğu varsayılacak olursa⁵⁵, deprem sonucunda vefat eden insan sayısı ile o dönemde Girit'te yaŒayan insan sayısını kıyaslandığımızda 1810 depreminin hayli yıpratıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Depremden kurtulanların ise evlerinde kalamadığını bahçelerde veya açık alanlarda çerge⁵⁶ içinde yatıp kalktıkları ifade edilmiŒtir. Hayatta kalanlar korkudan bölgede ikamete gçlerinin kalmadığı, can korkusuyla kaçtıkları erkek, kadın, kimsesiz ve yetimlerin tarlalarda korku içinde olduğunu ve burada sefil ve periŒan oldukları anlatılmaktadır. Depremden kurtulanların yıkılan binaların altında kalıp ölen kiŒilerin çıkarılması ve gmlmeleriyle uęraŒtıęı bildirilmiŒtir. Bu olaylar yaŒanırken Bursa'ya görevlendirildiği haberini alan Girit yöneticisi, herkesin bundan haberdar olduğunu ayrıca az olan eğyasını ucuza satmak istediğinde dahi mŒterinin olmadığını belirtmektedir. Bu sebepten hallerinin periŒan olduğunu, kendi ihtiyaçlarını karŒılamak amacıyla halkın mallarını ve eğyalarını dğk bedelle satmak istemelerine rağmen alıcısının olmadığını belirtmektedir. Yine bu durumun Rumlar tarafından öğrenilerek fayda sağladıkları ifade edilmiŒ, depremin yakın çiftlik ve köylerde de çok büyük zararlara yol açtığını ve burada bulunan insanların birçoğunun telef olduğu, evlerin ve yapıların zarar gördüğü, insanların çergelerde kaldığı ifade edilmiŒtir. Bu felaketten dolayı kendisinin bölgeyi idare edebilmesi amacıyla yardıma ihtiyacı olduğunu sylemiŒtir. Bölgeden vergilerin alınmamasını ve halkın ihtiyaçları için 40000 kuruŒ gönderilmesini talep etmiŒtir⁵⁷.

⁵² BOA. C.BLD. 34/1682.

⁵³ BOA. C.BLD. 34/1682.

⁵⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.1, s.624.

⁵⁵ Emin nsal, Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009, s.4. Mithat Iın, Tarihte Girit ve Türkler (374Sayılı Deniz Mecmuasının Tarihi lavesi), Askeri Deniz Matbaası, 1945, s.4.

⁵⁶ Çerge; derme çatma çadır.

⁵⁷ BOA. C.BLD. 1682.

1810 depremi ile ilgili olarak Sakız adasında bir Türk berberinde Kandiye'deki tahribatla ilgili müğteriler arasında geçen konuşmada; *"Bu Tripolitsa'da (Yunanistan) neredeyse aklımı kaçırarak kadar korkutan depremin aynısıydı ve bu depremin gezdiğim her yerde hissedildiğini öğrendim"* şeklinde depremin dehşetini anlatmıştır⁵⁸. Panzac Girit depremiyle ilgili olarak: *"16 Şubat 1810 tarihinde yaşanan deprem Kandiye'yi neredeyse tamamen yıkar ve belki iki bin kişinin ölümüne neden olur."* şeklinde bilgi vermektedir⁵⁹.

Halep ve Girit depremlerine baktığımızda doğal afetlerin insan psikolojisinde ve sosyolojisinde aynı etkiyi yarattığını görmemiz mümkündür. İnsanların korkudan cenazelerini dahi defin edemediklerini, kırsala kaçarak hayatlarını orada sürdürmeye çalışmaları ve bunun getirdiği güvenlik, barınma ve iaşe temini gibi sorunlar, doğal afetlerin ortak paydaları olarak görülebilir. Ayrıca Halep ve Girit depremlerinin zamanlamasına bakıldığında ise Girit depreminin Şubat ayında yaşanması mevsimsel olarak Halep depremine göre daha büyük zorlukları beraberinde getirdiği sonucu çıkarılabilir.

1.1.2. 1808-1839 Yılları Arasında Meydana Gelen Küçük Depremler

Öncelediğimiz dönem içerisinde Halep ve Girit gibi büyük ve yıkıcı depremlerin dışında şiddeti az olan depremlerde yaşanmıştır. Bu depremlerde insanların can kaybından ziyade maddi hasarların ön plana çıktığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde meydana gelen ve kayıt altına alınan depremler şunlardır:

Cabi Efendi, 30 Mart 1813 yılında İstanbul merkezli bir depremin olduğunu ancak can ve mal kaybına sebep olmadığını aktarmıştır⁶⁰. 9 Temmuz 1816 senesinde Übrail'de meydana gelen depremde birçok ev ve Sultan Abdülhamit'in yaptırmış olduğu cami yıkılmıştır⁶¹. 2 Haziran 1820 tarihinde Gümüştane'de birkaç yıl önce meydana gelen depremde mahallelerin zarar gördüğü ve bazı bölgelerin harap olduğu ve bu mahallelerin tamir edildiği fakat bölgede bulunan kiliselerin tamir edilmediği ifade edilmiştir. Belgede

⁵⁸ Jean Vogt, *"Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik, Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler"*, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.28.

⁵⁹ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, s.8.

⁶⁰ Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, C.2, s.957.

⁶¹ BOA. C.EV. 14539.

kiliselerin tamiri için daha önceden fetva verildiği ve tadilat için izin istenildiği ifade edilmektedir⁶².

4 Ağustos 1826 tarihinde meydana gelen deprem nedeniyle Tokat ve Kazabad arasında bulunan Ermeni Kilisesi tamamen harap olmuştur, bu depremde Sivas'ın Yıldızeli Kazasında bulunan Ermeni Manastırının içerisinde bulunan odalarda ise ağır hasarlar meydana gelmiştir. Deprem çevre bölgeleri etkileyerek buralarda da yıkımlara neden olmuştur. Kilise ve manastırda meydana gelen hasarların giderilmesi amacıyla izin istenmiş geyhülislamın izniyle kilise ve manastırın yapılmasına izin verilmiştir⁶³.

Yine Sivas'ın Yıldızeli Kazası'nda 6 Eylül 1827 tarihinde yaşanan depremde Ermenilere ait manastırın içerisinde Ahıaptan olan misafir odaları, mutfak, ahır ve saman hanenin çatı ve duvarlarının harap olması ve bu durumda bulunan yapıların meydana gelen zelzele ile tamamen yıkıldığı ve tamir edilmesi gerektiğini Sivas naibi tarafından bildirilmiştir. İstenen tamir izni geyhülislamın onayı ile verilmiştir⁶⁴.

12 Nisan 1829 tarihinde Edirne kadısının göndermiş olduğu ilamda; "Cumartesi günü saat yedi buçuk da meydana gelen deprem kısa ve az şiddetli olsa da bu defa saat 10.00 da meydana gelen ikinci deprem yaklaşık iki dakika sürdüğünü ve daha şiddetli olduğunu ifade etmiştir. Bu ikinci deprem neticesinde Edirne'nin içinde ve dışında yirmi bir adet cami ve mescidin bir kısmının minarelerinin üst taraftan yıkıldığını ve geri kalanının ise minarelerinin tamamen harap olduğu" anlatılmıştır⁶⁵.

3 Kasım 1835 yılında Bursa Çubesi misyonerlerinden Bay Powers sabahın erken saatlerinde yaşanan bir depremi günlüğüne; "*evimizin bir deprem nedeniyle sallandığını hissettik sallantı belki yarım dakika kadar sürdü ve öylesine güçlüydü ki, o anda duaya son verdik*" şeklinde aktarmıştır⁶⁶.

Görüldüğü gibi genellikle maddi hasarlara neden olan bu depremler hususunda can kaybına yönelik herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Ancak deprem afeti şiddeti ne

⁶² BOA. H.H. 776/36415-A.

⁶³ BOA. H.H. 1294/50248.

⁶⁴ BOA. H.H. 1025/42745.

⁶⁵ BOA. H.H. 1083/44111-D.

⁶⁶ Constantia Kiskira, *Missionary Herald'dan 19.Yüzyıl Anadolu'sundaki Depremler*, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.138.

olursa olsun yağıdığı anda bütün insanlarda aynı olan korku duygusunu harekete geçirdiği inkâr edilemez bir gerçektir.

1.2. Meteorolojik Afetler

Meteorolojik olaylar dünya genelinde, insanoğlu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Mevcut iklim koşulları ve yağışlar insanların yeryüzünü yurt edinmeleri ve yağamlarını idame açısından büyük bir önem taşımaktadır. İklim koşullarının uygun olduğu ılıman bölgeler insanoğlunun başlıca tercih sebeplerinden biridir. Yine insanoğlu üretim için uygun iklim koşullarının oluşması ve üretim faaliyetlerini sürdürebilmesi için bu koşulların devamlılığının olduğu bölgeleri yerleşim amaçlı olarak sürekli tercih dahilinde olmuştur.

İnsanoğlu var olduğundan itibaren ılıman iklim bölgelerini yaşam koşulları açısından öncelikle tercih etmiştir. Üretim faaliyetlerinin bağlanması ve gelişmesi sürecinde bu bölgeler büyük önem kazanmış ve toplumların mücadele alanları haline gelmiştir. Mücadele sadece toplumlar arasında değil, aynı zamanda iklim koşullarıyla da mücadele devam etmiştir.

İstikrarlı bir şekilde devam etmeyen hava durumu ve yağışlar toplumların yaşamını etkilemekte, üretimine zarar vermektedir. Dönemsel olarak hava durumunun mevsim normalleriyle uyumaması halinde, kuraklık, don, sel ve fırtınaların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu tür olaylar ile yeterli mücadele gücüne ve alt yapı imkânlarına sahip olmayan toplumlar çok büyük zararlara uğramıştır. Tarih süreci içerisinde bu tür olaylar fazlasıyla bulunmaktadır. Osmanlı Devleti de incelediğimiz döneme kadar bu tür meteorolojik afetler ile sıklıkla yüzleşmek zorunda kalmıştır. İncelediğimiz olduğumuz bu dönemde yine benzer afetler çeşitli şekillerde meydana gelmiştir.

1.2.1. Sel Felaketi

Sürekli yağmurlardan veya eriyen karlardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su⁶⁷, olarak selin tanımı yapılmaktadır. Osmanlı dönemi belgelerinde sel baskını

⁶⁷ Komisyon, “Sel”, Türkçe Sözlük, C.1, Ankara, 1998, s.1934.

kelimesi yerine, Arapça seyl kökünden gelen seylâb ifadesi kullanılmıştır⁶⁸. En kurak (çöl) ve en nemli (tropik) alanlar dâhil, dünyanın hemen her yerinde meydana gelebilen seller, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan büyük su kütlelerinin akarsu yataklarında, vadi yamaç ve tabanlarında, çukur alanlarda ve kıyılarda kontrolsüz biçimde akması olarak da tanımlanabilir⁶⁹.

İçerisinde yaşadığımız dünyanın belli bir dengesi bulunmaktadır. Bu denge bozulduğu vakit tabiatta farklı tepkimelere yol açarak istenilmeyen sonuçlar doğurmaktadır. İşte çoğu zaman fayda olarak telakki ettiğimiz yağmurun yağması olayı, belli bir sınırı aştığında fayda olmaktan çıkarak afet hüviyetine bürünebilmektedir. Bunun neticesinde insanoğlu şiddetli yağmurlar (Şiddet-i baran veya kesret-i baran) sonrası çıkan su baskınları, insanların ve hayvanların ölmesine, bitkilerin ise telef olmasına neden olmaktadır⁷⁰.

Dünyanın birçok yerinde doğal afet olarak sel baskınları yaşandığı gibi, Osmanlı coğrafyasında da büyüklü küçüklü sel baskınları yaşanmıştır. Selin şiddetine göre bölge halkı maddi ve manevi zarara uğramış, kayıplar vermiştir.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan sel baskınlarına genel hatlarıyla bakacak olursak; 1501-1504 tarihleri arasında aralıklarla yağın yağmurlardan dolayı Beyşehir Gölü tarafından Konya Ovası'nı bir denize çevirmiştir⁷¹. Hatta bu taşkınlardan dolayı göl kenarında bulunan Zaviyecik (Zeyve), Milli ve Yarangümü köyleri ciddi ölçüde zarar görmüşlerdir⁷². 1688-1689 yılında Edirne'de yaşanan sel felaketinde İlbeği-Bergos, Yund-Bergos, Hatibköyü, Umurbey, gahinci, İneoğlu, Ahurköy, Karacaköy, Kiliseköy ve Saray köyleri etkilenmiştir⁷³.

⁶⁸ Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Su Baskınları (1857-1913)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.28, Konya 2010, s.353.

⁶⁹ Esin Özcan, "Sel Olayı ve Türkiye", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1, Ankara 2006, s.36.

⁷⁰ Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Doğal Afetler, (Fırtınalar, Su Baskınları, şiddetli Soğuklar ve Yıldırım Düşmesi Olayları)", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, (Editör: Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.799.

⁷¹ Hoca Saadettin, Tacüttevarih, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.III, Ankara 1992, s.347.

⁷² Hüseyin Muşmal, "XX. Yüzyılın Başlarında Beyşehir Gölü ve 1910-1911 Yılları Büyük Taşkın Hadiseleri," *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.23, Konya Bahar 2008, s.232.

⁷³ Suraya Faroqhi, "Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel, 1100/1688-89", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal*, s.280.

Öncelediğimiz dönemde, 1820-1821 tarihinde Girit Adası'nda bir sel baskını meydana gelmiş ve bu baskının tesiri 1830-1831 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Girit Adası'nda ticari ve tarımsal faaliyetler büyük zarar görmüştür. Müslüman halk ihtiyaçlarını karşılamak için ellerindeki mallarını satmaya başlamışlardır. Müslümanlara ait malların en önemli alıcısı ada da yaşayan Hristiyan halk olmuştur. Bundan dolayı Müslüman halktan Hristiyanların eline birkaç bin kese akçelik mülk geçmiştir. Malını satan halk, parasının bir kısmı ile ihtiyaçlarını gidermiş, geri kalan kısmını ise %12-15 oranla faize yatırmıştır. Bu esnada tefecilerde %30-40 faiz oranı ile halka para vermiştir. Ancak devlet tarafından %12-15 ile borç veren halk da tefeci olarak kabul edilmiş ve bunların müşteriden alacakları faizler ortadan kaldırılmıştır⁷⁴.

Devletin başkenti İstanbul'da ise 8 Temmuz 1808 tarihinde yağın şiddetli yağmur, çığitli hasarlara sebep olmuştur. Elli saat kadar devam eden şiddetli yağmur, gerek İstanbul'da gerekse Boğaziçi'nde birçok binaya zarar vermiş, bütün bağ ve bostanları harap etmiş ve halk büyük sıkıntılar içinde kalmıştır⁷⁵.

Ahmet Cevdet Paşa İstanbul'da yaşanan sel afeti ile ilgili olarak; *"9 Temmuz 1809 tarihinde önce Beyoğlu'nda yangın çıkmış ardından yağın şiddetli yağmurdan dolayı çok sayıda insan ve hayvan sellere kapılarak boğulmuştur. Beşiktaş bir deniz halini almıştır. Sokaklarda bulunanların bazısı oluşan selde kaybolmuş ve bazısı da pencerelerden içeri alınarak kurtarılmıştır. Beşiktaş hamamında çalışanların kapıyı kapatıp korunmaya çalıştıkları halde kırılan kapıdan içeri dolan suda boğulmuştur. Bu şiddetli yağmur durduktan sonra Beşiktaş köprüsü büyük hasar görmüştür. Bundan dolayı köprüünün yeniden yapılması için padişah fermanı yayınlanmıştır"* şeklinde bilgiler vermektedir⁷⁶.

Cabi Ömer Efendi bu konuda; *"12 Haziran 1811 tarihinde Donanmay-ı Hümayun Ortaköy önünde olup sancaklar donatılmıştır. Dört gün süren kutsal bayram töreni esnasında Yalıköşkünde Kaymakam Paşa ve Şeyhülislam Efendi ve Sadreyn (Anadolu ve Rumeli Kazaskeri Müsteşarı), Nakibul Eşraf Efendi ve Defterdar ve Reisül kütta*

⁷⁴ Ali Rıza Gönüllü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Meydana Gelen Su Baskınları (1857-1913)", S.28, s.354.

⁷⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Hikmet Neşriyat, İstanbul, (Basım Tarihi Belirtilmemiştir), C.4, s.2188.

⁷⁶ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, C.9, s. 280-281.

Efendiler ve Sekban başı Ağa ve gerekli etek öpen kişilere kürkler, elbiseler ve ihşanlarda bulunulmuştur. Dolmabahçe"de cambazların gösterisi vesaire eğlencelerden sonra yağmur başlamış, Kasımpaşa"da beş, altı kişi selden kaybolmuş ve bir değirmenden birkaç at ve birkaç ufak çuvalı götürmüştür. Bu sel Ortaköy"de dahi bazı hasarlara yol açtığı duyulmuştur." Çeklinde sel olayını anlatmıştır⁷⁷.

Yine Cabi Ömer Efendi yağan sel felaketi ile ilgili olarak; "23 Ağustos 1811 tarihinde ise Selanik Yenişehir"de şiddetli bir rüzgâr esip yirmiden fazla minarenin kimisini ortasından, kimisini şerefesinden yere düşürmüş ve birçok evin yıkılmasına neden olmuştur. Sonrasında başlayan yağmur da ise evleri götürecek büyüklükte sel oluşmuştur." Çeklinde bilgiler aktarmaktadır⁷⁸.

1820 ve 1821 yılında Yunanistan"da bulunan Athos Dağı"nda meydana gelen sel sonucu Aziz Anna İnziva yerinde, Aziz Pavlov Manastırının sütunlarında, Dionisiou Manastırının değirmeninde, Kutsal Havariyyun Manastırında bir kuyu, bir buğday ambarı ve konuk evinde hasar olmuştur. Ayrıca Athos Dağının her tarafında pek çok bina ve yapı zarar görmüştür.

Bölgede meydana gelen sel felaketinde tarımsal alanların ve yetiştirilen hayvanların ne kadar zarar gördüklerine dair ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Athos Dağı"nda Aziz Pavlov Manastırının ekilebilir arazisi ile Dionisiou Manastırının ekili tarım arazisi ve tarım alanlarının sel sularına kapıldığı ve büyük bir zayıat olduğu ifade edilmektedir. Fakat sel felaketinde zarar gören hayvanlar hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır⁷⁹. 1820 yılında Athos Dağı"ndaki sellerde selin apaçık nedeni olan çok güçlü yağışlara göndermeler vardır. Ama yazar, yani Keçiğ Yakov selleri „Tanrısal Gazap" olarak niteler ve betimlemesine her Çeyin "bizim günahlarımız nedeniyle olduğunu", yani olayların ilahi bir ceza olduğunu belirten bir sözle son verir. 1820"de

⁷⁷ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.747.

⁷⁸ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.774.

⁷⁹ Florentia Evangelatou-Notara, "İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.127-128.

Athos Dağı'ndaki sellerde, bu felaketlerin artık durması için hem kefarete ödemek hem de Tanrı'ya yakarmak için ayinler yapılmıştır⁸⁰.

İncelediğimiz dönemde yaptığımız araştırmalar neticesinde sel felaketlerinde büyük can kayıpları yaşanmamıştır. Ancak maddi zararlar oldukça fazladır. Ayrıca insanoğlu hangi din, dil ve ırktan olursa olsun her dönemde afetler karşısında aynı tepkileri vermiştir. Doğal afetler karşısında kurtuluşu din mefhumuna sarılarak aramaktadır.

1.2.2. Fırtınalar ve Kasırgalar

Yağmur ve kasırga getiren çok güçlü rüzgâr⁸¹, olarak tanımlanan fırtınalar, periyodik olarak görülenler (Lodos, Karayel gibi), önceden tahmin edilebildiği için alınan tedbirler sebebiyle çoğu kere can ve mal kaybına yol açacak bir mahiyet arz etmemektedir. Ancak bu periyodik rüzgâr dönemleri içinde veya hiç beklenmeyen bir anda şiddetli fırtınaların çıkarak can ve mal emniyetini tehdit eder bir hal aldıklarına bugün olduğu gibi geçmişte de rastlanmaktadır⁸².

İncelediğimiz dönemle ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde meydana gelen fırtına ve kasırgalar, vakanüvisler tarafından genellikle İstanbul'da yaşananlar kayıt altına alınmıştır. Tabii bu diğer bölgelerde yaşanan fırtına ve kasırgalar hakkında hiçbir bilgi ve belgeye sahip değiliz manasına gelmemelidir. Çünkü İstanbul dışında yaşanan afetler ile ilgili olarak devlet merkezine gerek görevliler, gerekse halk tarafından gönderilen birçok belge bulunmaktadır. Bu belgeler incelendiğinde Osmanlı coğrafyasında yaşanan doğal afetler hakkında daha detaylı bilgiler edinmekteyiz.

8 Mayıs 1808 yılında İstanbul'da meydana gelen fırtına çokça zarara neden olarak halkın büyük bir korkuya kapılmasına neden olmuştur. Ahmet Cevdet bu olayı; "*O gün saat üç sıralarında Kâğıthane tarafından hava kararmış, gece gibi her taraf karanlık olmuştur. Dehşetli bir kasırga önüne gelen bina ve ağaçları birbirine katarak Kasımpaşa*

⁸⁰ Florentia Evangelatou-Notara, "*İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)*", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler, s.130-131.

⁸¹ Komisyon, "Fırtına", Türkçe Sözlük, C.1, Ankara, 1998, s.781.

⁸² Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Doğal Afetler, (Fırtınalar, Su Baskınları, şiddetli Soğuklar ve Yıldırım Düşmesi Olayları)", s.794-795.

ve tersaneyi Karşıyaka"da Balat ve Fener kıyılarına bayağı zarar vermiştir. Birçok kayık ve gemiyi altüst ettiği gibi nice sağlam binaları yerle bir ederek kurşun çatıları söküp hava da uçurmuş, halk dehşet ve korkuya kapılmıştır. Çünkü Sultan Selim" in saltanatının sonunda da böyle bir boran estiği için bazıları uğursuzluk bilerek acaba bu da öyle bir hadiseye alamet midir, diye endişeye kapılmışlardır" Geklinde olayı halkın yorumu ile birlikte aktarmıştır⁸³.

Cabi Ömer 25 Temmuz 1813 tarihinde çıkan kasırga ile ilgili olarak; "Saat beş buçukta batı karayel rüzgârıyla birlikte bir kasırga çıkmış, birkaç kayık ve çektirme Sarayburnu"nda batmıştır. Birkaç gün önce tamir edilen Beyoğlu atlı kışlalarının birkaç yüz billur camı kırılmış ve kiremitleri uçmuştur. Padişah kışlasının önemli binası ve tamir edilen camii şerifin taştan ve tuğladan yapılmış minaresinin yarısından çoğu yıkılmıştır. Birkaç büyük ağaç yıkılıp, Ayasofya Mektebi önündeki büyük çınar ağacı bile yıkılarak önemli hasarlar oluşturmuştur." Geklinde bilgiler vermiştir⁸⁴.

Ahmet Cevdet 12 Kasım 1821 yılı Pazar günü yağan fırtına hakkında; "Batı tarafından esen rüzgâr saat on sıralarında aniden şiddetlenmiştir. Rüzgâra karşı olan bazı binaların kiremit ve camlarını kırıp uçurmuş, kurşun kaplı olanların kurşunlarını söküp atmıştır. Bazı ağaçlar devrilip kırılmıştır. Hemen arkasından gök gürleyip şimşek çakarak şiddetli bir yağmur başlamıştır. Arada fındık büyüklüğünde dolu da yağmış bahçe ve bostanlara büyük zararlar vermiştir. Balat yakınında Ivaz Efendi Camii ve Cerrahpaşa camilerinin minarelerine ve bazı binalara yıldırım düşmüştür. Davut Paşa minarelerinin külahları yere düşüp parçalanmış, Şehzâde Camii avlusunda büyük bir çınarı köküyle çıkarıp hayli mesafeye sürükleyip, seyredenlerin kalplerine dehşet salmıştır. Dolmabahçe ve bu gibi yerlerde büyük ağaçları ve selvileri yıkıp yerlere sererek, Hasköy önünde demirli bulunan yabancı gemilerinden birini sahilden ayırıp Tersane önüne kadar getirip batırmıştır. Denizin kabarmasından sahilde bulunan binalar, özellikle Salı pazarından Ortaköy"e kadar olan çok yer hasar görmüştür. Gariptir ki, bu fırtınalar Emirgan"dan yukarıya geçmemiş, yakınında ve Karadeniz"de

⁸³ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Hikmet Neşriyat, C.4, s.2187-2188.

⁸⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.1002.

bulunan gemiler İstanbul'a gelmedikçe fırtınadan haberleri olmadığı görülmüştür"
Geklinde bilgiler aktarmaktadır⁸⁵.

ğanizade, meteorolojik olayları astronomi bilgisiyle açıklayarak ilginç detaylar vermiştir. şiddetli rüzgârların esmesini, ÇimÇek, gök gürlemesi, yıldırım, yağmurların yağmasını ve havanın soğuması gibi hava olaylarını gezegenlerin ve burçların konumuna göre açıklaması, onun astronomi alanında ne kadar yetkin bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda Ahmet Cevdet'in anlattığı olayı ğanizade; "1821 yılı İstanbul'un boylu boyunca Zilhicce (Eylül) ayının ortalarında sonbahar mevsiminin onuncu kazığı, Cevza/ikizler Burcu ve Muharrem birleşmesinin onu, Mizan/terazi ve Akrep tahvilinin onu, yine Akrep Burcu meydana gelip sahibi olan Mirrih onuncu evin derecesine mecâsid ve Utârid/Merkür ile yakın ve sonra Safer'deki (kasım) birleşmenin dahi onuncu hanesi Cevzâ/İkizlerle karşılaşmış olarak bu şekilde anılan doğuşların havadaki/uzaydaki evtâdları/kazıkları/yerleşkeleri ve uzay burçlarının meydana gelmesi, Ahkâmiyyûnların görüşüne göre şiddetli rüzgârların esmesine bir delildir. Mirrih'in anılan yerleşkede bulunması, şimşek ve gök gürlemesinin ve yıldırımın belirtisi, Merkür'ün Behram/Merih yıldızı ile kıranı/birleşmesi, yağmur kapısının açılmasının bir göstergesidir. Bu esnada Keyvan'ın/Satürn(Zühal) ateş üçgeninden Hamel/Kuzu Burcu'nda bulunması ise havanın soğumasına neden olmuştur. Hikmet ve takdir sahibi Allah'ın Safer ayının (kasım) beşinci Pazar günü (1821) batı tarafından görünen rüzgar saat on sıralarında birden şiddetlenerek karşısına çıkan bazı binaların kiremit ve camlarını bertaraf ve kurşun örtülü/çatılı olanların kurşunlarını söküp büküp atarak ve bazı ağaçları söküp atarak zarar vermiştir. Hemen akabinde şiddetli şimşek, yıldırım ve gök gürlemesi ile yağmur ve fındık kadar dolu dahi yağmış ve bağ ve bahçelere büyük zararlar vermiştir. Balat yakınında İvaz Efendi Camii ve Cerrah Paşa Camii minarelerine ve sair bazı yüksek binalara yıldırım düşmüş ve ayın onundaki Behram Hükümleri bu nedenle gerçekleşmiş oldu. Rüzgâr Ok Meydanı minaresini yere düşürerek yıkıp parçalamıştır. Aynı şekilde Ali Paşa ve Davut Paşa minarelerinin külahlarını alarak yere düşürmüştür. Yine sonrasında Şehzade Camii avlusunda bir büyük çınar ağacını kökünden sökerek epeyce mesafeye kadar sürüklemiş ve yüreklere korku salmıştır. Dolmabahçe ve benzeri yerlerde kocaman ağaçlar ve yüksek büyük selvi

⁸⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, C.11, s.69-70.

ağaçlarını söküp baş aşağı yere sermiştir. Hasköy önünde bağlı Avrupa tüccarlarına ait gemilerinden birini sahilden sökerek Tersane önüne kadar getirmiş ve orada devirerek batırmıştır. Denizin dalgalarından sahilde olan binalar ve özellikle Salı Pazarından Ortaköy'e kadar çok yerler ziyan oldu. Tuhaflıklardan biri de şudur ki fırtına Mirgün'den yukarıya geçmeyip, Boğaz yakınında ve Karadeniz'den bulunan gemiler, İstanbul'a gelmeden bundan haberdar olmamıştır” Çeklinde detaylı bilgiler vererek olayı anlatmıştır⁸⁶.

Fırtına ve kasırga olayları hakkında Mehmet Esat Efendi ; “14 Aralık 1822 tarihinde Salı günü sabah namazı vaktinde aniden şiddetli bir lodos rüzgârı eserek bütün binalar sallandı. Yarım saat süren lodos estiği sürece birçok evin küçük veya büyük pencere ve kapılarını söktü. Büyük ağaçların kökünden sökülmesine ve devrilmesine ve özellikle Üsküdar”da bulunan bin iki yüz on dokuz senesinde yapılmış olan Selimiye Camii Şerifi minarelerinden sağ tarafta bulunanın yarısından ve diğerinin şerefe hizasından yıkılarak yere düşmesine neden oldu.” Çeklinde bilgiler aktarmaktadır⁸⁷.

Yerleşim bölgelerinde çıkan fırtına ve kasırgalar etrafa bu tür zararlar verirken, denizlerde seyir halinde olan gemi ve donanmalar farklı Çekillerde etkilenerek zarar görmüştür.

7 Kasım 1809 tarihinde, Kaptan-ı Derya Mehmet Bey tarafından devlet merkezine gönderilen belgede; “Memuriyet görevine gitmek için on üç parçadan ve küçüklü büyüklü gemilerden oluşan bir donanmayla boğazdan çıkarken sert bir Lodos rüzgârından dolayı Rumeli kıyılarına sığınıldı. Buradan Varna muhafızına geldiğimiz haberi yollanarak doğruca Gelekra, Kalgara sahillerine kavuşmak üzere iken otuz mil mesafeden üç parça gemi görüldü. Emrimdeki on üç parçalık gemiden 4 tanesini Der-saadetten karakol vazifesi ile görevlendirdiğimiz gemiler olmayıp Rusya”ya ait oldukları ortaya çıkmıştır. Rus gemileri olduğu kesinleştirildikten sonra emrimdeki gemilerle üzerlerine giderken kaçmaya başladılar. Sabahtan akşama kadar Rus gemileri yakalanmaya çalışılmış hatta gece de bu çalışmalara devam edilmişse de gece karanlığından faydalanarak kaçmayı başarmıştır. O sırada Varna sahillerinde bulunan

⁸⁶ ğanizade Mehmed Atullah Efendi, ğanizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), (Çev. Ziya Yılmaz), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, C.2, s.1009-1010.

⁸⁷ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.184.

Şalopelerin kaptanı Halil Bey gelerek, sabah tesadüfen karşılaştığımız üç geminin Varna bölgesinin tahriratını yapan kayıklara hücum ettiğini ve görevlilerin kaçarak liman karakolundaki görevlilere her şeyi anlattığını söylemiştir. Bu olay üzerine bütün kaptanlarla toplantı yapılmış ve sabah beraberce bu gemilerin aranması kararı alınmıştır. Ancak o akşam şiddetli bir poyraz ve rüzgârla büyük bir fırtına çıkmıştır. Bundan dolayı karaya çıkmak mümkün olmadığı gibi bütün kaptanlar hayretler içerisinde kalmıştır. Kaptanlar bu durumda küçük teknelerin parçalanacağını hatta büyük gemilerin ise bu şiddetli fırtınaya dayanamayacağını öngördükleri halde çaresizce kaptanlarla birlikte gece yarısı yelken açmadan ve saatte yedi buçuk mil hızla sabaha kadar bu şekilde gelinmiştir. Bu sırada Donanmay-ı Humayun'a ait altında bakır kaplı levhalarından sekiz on parçası koparak denize düştü. Ancak Allah'a hamdolsun şiddetli fırtınadan büyük bir azimle kurtulduk. Bu şekilde cuma gecesini akşama bir saat kala Karataş (boğaz) isimli bölgeye varılmıştır. Padişahın vereceği emre göre hareket edileceği ve denizde seyirin bu şekilde mümkün olmadığı bildirilerek merkezin vereceği emre göre hareket edileceğini belirtmiştir.” Çeklinde bilgilere rastlanmaktadır⁸⁸.

21 Temmuz 1811 tarihli belgelerden birinde ise yağan fırtına ve ardından gelişen olaylar hakkında devlet merkezine gönderilen belgede; “*Tosun Ahmet Paşa tarafından Hicaz seferi için Serasker olarak atandığını belirtmiştir. Hazırlanan büyük ordunun ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması için İskenderiye Limanından 11.200 ölçek buğday gemiye yüklenerek yola çıkmıştır. Bu sırada şiddetli fırtınaya maruz kalan geminin bazı kısımları zarar görmüştür. Her ne kadar geminin bazı kısımları zarar görmüşse de fazlaca hasarı olmayıp yüklü olan buğdayın bir habbesi bile ıslanmamış zarar görmemiştir. Gemi Beylan civarında olan İskenderun İskelesine varıp kısmen selamete ermişken Beylanlı Abdullah Bey, bendelerinin hemen ardından bir adam tayin etmiştir. Gemide bulunan buğdayı aldirarak kaptanı hapsedirmiştir. Buğdayın her kilesini sekiz 8 kuruşa furuhet ederek, geminin bütün eşyalarını tamamen almış otuz bir gün sonra tekneyi delmiş ve sığ bir yerde ark etmiştir. Buğdayı ve geminin bütün eşyalarını gasp etmiştir. Bu maksatla Hicaz seferini sekteye uğratmış ve adı geçen kaptanın büyük zarara uğramasına neden olmuştur. Bu durumun tamamen keyfi olmasından dolayı Arap Lazkiyesi hâkimi ile devlet merkezinden gelen kişilerin ve zarara*

⁸⁸ BOA. C.BH. B.63/ G. 2975.

uğrayan kaptanın verdiği bilgilerden yola çıkılarak durumu hobeda eyledi. Devlet bununla ilgili olarak gasp edilen buğdayın tamamının sekiz 8 kuruştan hesaplanarak seksen dokuz bin 89.000 kuruş bedelini devletin masrafı için alınması istenmiştir. Seferin sekteye uğraması masrafları ise uygun, kesin ve şiddetli bir şekilde karar verilerek padişah fermanının mübaşire yazdırılması ve tarafıma bildirilmesi” Geklinde emirler verildiğine dair bilgiler yer almaktadır⁸⁹.

7 Ekim 1811 tarihinde merkeze gönderilen bir belgede ise, yağan fırtınadan sonra iskelelerdeki zarar ve ziyanın hesaplanarak ne kadar olduğuna dair; *“Dolmabahçe yakınındaki kayıkhane rıhtımı civarında bulunan Hayrettin ve Beşiktaş iskelesinin bazı yerlerinin fırtınadan zarar görmesinden dolayı tamir edilmesi emri Mimar Ağa”ya verilmiştir. Ancak işe başlama görevi tarafına tebliğ edilinceye kadar Kayıkhane Şehremini olmamdan dolayı tarafımca adı geçen iskeleler tamir edilmiştir. Adı geçen bölgelerin masrafları hakkında padişah tarafından yazılı olarak bilgi istenmiştir. Zikredilen iskelelerle Hayrettin ve Beşiktaş iskelesi, İzzetli Bostancı Paşa Ağa”nın değiştirilen kayıkhanesi bile işe başlandığı sırada iskelelerin enkazı kullanılır olduğundan gerekli keşiften sonra eksik masraf ile yapıldığı beyan edilmiştir. Zikredilen iskeleler padişahın isteğiyle kendisi tarafından keşif yapılmasını Mimar Ağa”dan istedikten sonra bendelerine de işi havale ederek görevlileri ve Mimar Ağa tarafından ittifak yoluyla vekil ve dülger kalfaları göndererek keşif yoluyla incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde masrafların iki bin elli dört (2054) kuruş olduğu ve Mimar Ağa tarafından tamir edilen iskeleler ve filikaların üç bin iki yüz seksen iki buçuk (3282,5) kuruş olduğu beyan edilmiştir. Bu meblağın başka tezkeresinin emredilmesi merkeze bildirilmiştir. Bu hesabın tamamı olan 5337 kuruşun sa”yen 337 kuruşun ise indirim yapılarak 5000 kuruş verilmesi için baş muhasebeye kayıt edilmesi istenmiştir.”* gibi bilgiler verilmiştir⁹⁰.

1.2.3. Şiddetli Soğuk

Çerisinde yaşadığımız dünyanın değişik bölgelerinde, çeşitli sebeplere dayalı genel geçer iklim kurallarının hüküm sürdüğü alanlar mevcuttur. Ancak bir iklim bölgesinde

⁸⁹ BOA. C.ÖKTS. B.32/ G. 1579.

⁹⁰ BOA. C.BLD. B.120/ G. 5986.

sadece o alanlara özgü meteorolojik olayların yaşandığına dair mutlak kurallar bulunmamaktadır. Bazı zamanlarda çöl bölgelerine kar yağdığı veya kutup bölgelerinde seyrinden öte havanın ısındığı haberlerini alabilmekteyiz. Tabiatın çeşitli refleksi doğrutusunda zaman zaman değişik bölgelerde çok farklı tepkimelere bağlı olarak mevsimsel gidiğattan daha farklı hava olaylarına rastlanabilmektedir. Ğte bu bağlamda ağırı sıcak ve soğuk havaları mevsimlerin normal gidiğatından çıkarak anormal boyutlarda seyretmesi olarak tanımlayabiliriz.

1808 senesi yağan kış mevsimi ile ilgili olarak Ahmet Cevdet; *“Bu sene kış her yerde şiddetli geçmiş, dağlara çok kar yağmıştı. Hava ısınıp karlar erimeye başlayınca her tarafta sular çoğalmış, dereler birer büyük nehir, nehirlerse birer deniz halini almışlardı. Bu yüzden baharın gelişi de gecikti. İlbaharda otlar yeşeremediğinden bahar geldiği halde atlar çayıra çıkarılmadı, kışın şiddeti nedeniyle hayvanlardan çok zayıat verildi. Bu sebeple ilbaharda İstanbul’a pek az kuzu geldi. Hâlbuki bir müddetten beri İstanbul’da ilbahardan önce kuzu kesmek yasak ve o gün baharın ilk günü kuzu kesme mevsiminin başlangıcı olduğundan o gün evine az çok kuzu eti getirmek adet olmuştu. Tarih-i Asım’da bildirildiğine göre bu sene ilbaharda sabahla beraber birkaç kasap dükkânında pek az kuzu eti görülmüş, bununda her lokmasına yüz müşteri sahip çıkınca birbirlerini çiğneyerek birkaç kişi ölmüş ve birkaçı da yaralanmıştır. Çünkü o zamanlar İstanbul kadınları böyle adetlere uymaktan başka bir şey bilmezler ve düşünmezlerdi. Çoğu kocalarıyla ilbaharda kuzu eti görmedik diye kavga etmiş hatta bazıları boşanmıştır.”* türünden ilginç bilgiler vermektedir⁹¹.

23 Aralık 1813 tarihinde yağan kış mevsimi ile ilgili olarak Ahmet Cevdet; *“Erbain (Aralık) günleri idi. O yıl çok sert bir kış olmuştu. Ocak ayı içinde çok kar yağdı. Sokaklar buz tuttu, yollardan geçilemez oldu. Hatta lağımçı amelesi görevlendirilerek caddelerde çığır açıldı. Çıgırların etrafı kar ve buz yığınlarından kale duvarlarına dönmüştü. (Şânizadeye göre 17 Muharrem çarşamba günü soğuklar başlamış, ayın 20’sinde kar yağmıştı). Çok kar ve çok soğuk epeyce hasar verdi. Bu durum gittikçe arttı, İstanbul sokakları buzlarla doldu. At ve araba ile gitmek olacak şey değildi. Halkın geçeceği umumî yollardan buzlar padişah fermanı ile lağımçı amelesi tayin ile kırılıp büyük buz kaleleri yolların sağını solunu kapladı. Bunlara dayanarak*

⁹¹ Ahmet Cevdet Pağa, Tarih-i Cevdet, Hikmet Neğriyat, C.4, s.2187.

gececek kadar ekmeççi, hamal beygirleri, rical ve ileri gelenlerin atları için yollar açıldı. Gelip gidenlere böylece yardım edildi. Birkaç gün böyle geçti, akarsular dondu, soğuk o kadar arttı ki aktarılan ve ocak olan bazı odalarda da sular dondu. Haliç’’te Cibali ve tersaneye Kâğıthane deresiyle Eyüp ve Hasköy yolları kapanmıştı. Kayıklar bağlı kalmış ve bu hal şubat ayının üçüncü cuma gecesine kadar sürmüş, o gece hava açılmış ve yavaş yavaş yumuşamaya başlamıştı’’ Geklinde bilgi vermiştir⁹².

1813 kışında boğazda yağanlarla ilgili olarak Cabi Ömer; “Kış mevsiminin şiddetinden dolayı Kâğıthane’’den gümrük önüne kadar deniz donmuş, kayıkçılar gün doğana kadar, deniz sahilinden buz kırarak müşterilerini karşıya geçirdikleri ve bu şekilde kayıkçılık yaptıkları’’ bilgilerini aktarmıştır⁹³.

Ayrıca Cabi Ömer 1813 kışı ile ilgili olarak; “Padişah tarafından asker maaşlarının dağıtılmasını buyurduğu vakit müneccimler on karış kar yağacakmış şeklinde kahvehane ricali tarafından dedikodu başlamıştır. On dokuz gün, gece gündüz süren arası üç saat durmaksızın kar yağmıştır. Bütün ocaklı maaşlarını alıp mahallerine geri dönmüş ve divan ehlinde çok kimseler nezle ayrıca askerlerden birçoğu hasta olmuştur’’ Geklinde bilgiler aktarmıştır⁹⁴.

1.2.4. Kıtık Ve Kuraklık

İnsanoğlu için su hayattır. Hayatın döngüsünü sağlayan en önemli faktördür. Bir nefes kadar elzemdir. Bu sebeptendir ki yaratılışından bu yana insan, sürekli sulak alanları, suyun bol olduğu yerleri ve su kaynaklarına yakın yerleri ikamet alanı olarak seçmiştir. Suyun olduğu yerler bolluğu ve bereketi getirir. Medeniyetin farklı zeminlerde yükselmesini sağlayarak kültürel çeğitlilik sağlar. Yukarıda bahsi geçtiği gibi yağmurun ve karın fazla yağması nasıl olumsuzlukların yaşanmasına sebep oluyorsa, azlığı da farklı olumsuzluklar doğurmaktadır. Bir bölgede doğal nedenlerden ötürü yaşanan kuraklık beraberinde insanoğlunun zaman içinde buralardan göç etmesine bu göçler ise siyasi, içtimai ve iktisadi alanda çöküntülerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

⁹² Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, C.10, s.126-127.

⁹³ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.937.

⁹⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.942-943.

Osmanlı Devleti tarihi boyunca ağırlıklı olarak iğgücü kaynağı kıt, toprak açısından zengin ve sermaye bakımından yoksul bir tarım ekonomisi olarak kaldı. Halk genel olarak büyük çiftliklerde değil, kendi küçük aile topraklarında çalıştı. Tamamen iklimsel koşullara bağlı olarak çalışan bu insanların tek ekmek kapısı, topraklarıydı. Hal böyleyken iklimdeki ani değişiklikler ve dalgalanmalar doğal olarak halkın refah düzeyine tesir etmekteydi. Başta iklimsel nedenler olmak üzere herhangi bir alanda işlerin yolunda gitmeyişi, beraberinde kıtlığı getirebilmekteydi⁹⁵.

„Kaht“ Arapça da kıtlığı ve kuraklığı dile getirmektedir⁹⁶. Kıtlık, kelime manası olarak herhangi bir ihtiyaç maddesi veya hizmetin temininde yaşanan güçlüktür⁹⁷.

Kıtlığa sebep olan doğal olayların başında yağmurun yetersizliğinden kaynaklanan kuraklık (killet-i baran) gelmektedir. Yağmurların yeteri kadar yağmaması, istenilen verimin alınamamasına sebep olarak, kuraklığın ardından kıtlık olaylarının yaşanmasına neden olmaktadır⁹⁸. giddetli yağmurlar kadar yağışların azlığı, tarımsal ürünler üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Yağışların azlığı nedeniyle tarlada ekili bulunan ürün, gelişimini tamamlayamamakta, iyi bir mahsul için gerekli olan senelik yağış miktarındaki düşüş, mahsulün rekoltesinin de azalmasına sebebiyet vermektedir⁹⁹.

Öyle ki 1560 tarihinde Azak'ta yaşanan kıtlık ile ilgili olarak bölgeden gelen kadı: *“Kale halkı azap çekiyor, korkunç bir yokluk kıtlık yüzünden. Kaledeki tahıl tükendi artık hiç kalmadı. Zengininde de yaşlısında da balıktan başka yiyecek bir şey yok. Üstelik bu yıl balık da her zamankinden az.”* Geçkinde devlete rapor sunmuştur¹⁰⁰.

Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıldan sonra yaşanan kıtlık ve kuraklıklara bakıldığında; 1564 yılında Anadolu'da kıtlık yaşanmış olup, bundan dolayı 1565-1567 tarihleri arasında Osmanlı Devleti buğday ihracatını yasaklamıştır. 1586'da Çorum'da

⁹⁵ Sabri Mengirkaon, “Osmanlı'da Sosyal Devlet ve Kriz Yönetimi: 19. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kıtlık”, *Kadim Akademi SBD*, 2017, C.1, S.2, s.142.

⁹⁶ Gilles Veinstein, “Kardeniz'in Kuzeyinde Büyük 1560 Kuraklığı: Osmanlı Yetkililerinin Durumu Algılayışı ve Gösterdikleri Tepkiler”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, s.298.

⁹⁷ Abdulkadir Gül, “Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.9, Sonbahar 2009, s.145.

⁹⁸ Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar, *Türkler Ansiklopedisi* (Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara 2002, s.724.

⁹⁹ Mehmet Yavuz Eler, Osmanlı Devleti'nde Kıtlık ve Kuraklık Olayları (1800-1880), s.117.

¹⁰⁰ Gilles Veinstein, “Kardeniz'in Kuzeyinde Büyük 1560 Kuraklığı: Osmanlı Yetkililerinin Durumu Algılayışı ve Gösterdikleri Tepkiler”, *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, s.302.

açlıkla karşılaştırmış, 1588 yılında İstanbul'da kıtlık yaşanmıştır. 1660 tarihinde İstanbul ve Anadolu'da kıtlık görülmüş olup Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde 1676, 1679, 1696, 1715, 1725, 1746, 1757, 1797, 1815 yıllarında kuraklık yaşanmıştır¹⁰¹.

1838 yılında Kıbrıs'ta şiddetini artıran kuraklık, Kıbrıs adasında kıtlığa neden olmuş ve fiyatlarda meydana gelen artış nedeniyle halk ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Hatta güçleşen geçim şartları nedeniyle 200 kişilik bir kafilenin Aydın taraflarına gitmek üzere Antalya'ya deniz yoluyla gelecekleri haber alınmış ve bunun yerel idare tarafından önlenmesi istenmiştir¹⁰².

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN KAYNAKLI AFETLER (YANGINLAR)

Yontma taç devrinin sonlarına doğru bulunan ateş ile insanoğlu medeniyetin basamaklarından bir tanesini daha çıkararak önemli bir aşama kaydetmiştir. Ateş sayesinde yemeğini pişirmiş, zararlı hayvanlardan korunmuş ve ısınma ihtiyacını gidermiştir. İnsanoğlunun yaşantısına girmesiyle birlikte birçok kolaylığı beraberinde getiren ateş, kullanım amacına bağlı olarak, tarih boyunca birçok acının yaşanmasına, büyük can ve mal kaybının oluşmasına da sebep olmuştur. Öyle ki yapılan savaşlarda şehirler yakılmış, tarlalar ateşe verilerek insanlar cezalandırılmış ve birçok savaş aracı ateş ile kullanılabilir hale getirilerek yeryüzündeki canlılara büyük zarar verilmiştir.

Geniş anlamda, zarara yol açan büyük ateş¹⁰³, olarak tanımlanan yangın afetini, insan eliyle ve doğal yollardan çıkanlar olarak ikiye ayırabiliriz. Bunlar arasında dikkatsizlik ve kundaklama sonucu çıkan yangınları insan eliyle, yıldırım düşmesi veya şiddetli sıcaklardan kaynaklı çıkan yangınları da doğal yollardan çıkan afetler grubuna alabiliriz. Osmanlı devletinde çıkan yangınlarla ilgili belgeler incelendiğinde genellikle insan eliyle çıkarıldığına rastlamaktayız. Bu yangınların insan aracılığıyla çıkarılması afet hüviyetinden soyutlanabileceği anlamına gelmemelidir. Öyle ki aşağıda daha detaylı inceleyeceğimiz bu konuda, insan öznesiyle başlayan yangınlar İstanbul Şehrinin

¹⁰¹ Saadet Tekin, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", *International Journal Of Social Science*, S.33, Bahar 2015, s.330.

¹⁰² Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kıtlık ve Kuraklık Olayları (1800-1880), s.122.

¹⁰³ Komisyon, "Yangın", Türkçe Sözlük, C.2, Ankara 1998, s, 2382.

neredeysse yarısını kül etmiş, sosyal ve iktisadi anlamda büyük olumsuzluklar yaşanmasına neden olmuştur.

Her ne kadar çalışmamızın ağırlığını Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut dönemi oluştursa da önceki dönemleri genel hatlarıyla ele almamız, konunun bütüncül bir şekilde anlaşılması açısından büyük kolaylık sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde Anadolu'da yangın afetinin yaşandığına dair ilk kayıtlar 1597 tarihlerinde Tokat'ta çıkan yangınlardır. İlk büyük yangın ise 26 Ağustos 1633 Çarçamba günü saat dörtte Cibali Üskelesinde bir kalafatçının yaktığı ateş ile çıkan yangındır. Bu yangın 3 gün sürmüştü, bundan dolayı halk bu yangını ihrak-ı kebir-i cibali olarak adlandırmıştır¹⁰⁴. İlk büyük yangının çıkışı konusunda Osman Nuri, 1633 Cibali Yangınına teyit ederek: "Bu uğursuz olay Cibali'de meydana gelerek şehrin çok önemli bölümünü yakmıştır." şeklinde bir bilgi paylaşmaktadır¹⁰⁵.

1645 tarihinde Hanya şehrinin fethedilmesinden dolayı yapılan Yenilikler esnasında çıkan yangında ise İstanbul'un büyük kısmının yandığını, Eremya Çelebi'nin ifadesi ile: "Herkes İstanbul şehrinin yok olduğuna kanaat getirmişti" şeklinde yangının büyüklüğü anlatılmıştır¹⁰⁶. 17 Temmuz 1718 tarihinde yine Cibali'de çıkan yangın 2 gün sürmüştü olup, çok sayıda saray, konak, iş yeri, ev ve mescit kül olmuştur. Schneider'a göre; "Bu yangında 51 bin ev, 2283 dükkân, 171 cami ve mescit, 182 saray, 1601 mektep ve medrese, 80 değirmen ve 228 fırın tamamen yanmıştır." şeklinde abartılı bir ifade kullanarak yangının büyüklüğünü anlatmaya çalışmıştır¹⁰⁷.

1750, 1756, 1782 yangınlarında, kentin sur dışındaki kısmının üçte ikisinin yandığı yaklaşık 40 bin kişinin hayatını kaybettiği bilgileri mevcuttur¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Hrant D. Andreasyan, "Eremya Çelebinin Yangınlar Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 27, İstanbul 1973, s.61-62.

¹⁰⁵ Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, (Yayın Yönetmeni Cengiz Özdemir), İ.B.B Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:21, C.3, İstanbul 1995, s.1186.

¹⁰⁶ Hrant D. Andreasyan, Eremya Çelebinin Yangınlar Tarihi, s.63.

¹⁰⁷ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz)C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.691.

¹⁰⁸ Bruce McGowan, Ayanlar Çağı 1699-1812, (Editör: Halil İnalcık-Donald Quataert), Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2, İstanbul, 2006, s.774.

21 Ağustos 1782'de altmış beş saat süren yangın ise İstanbul'un karıştığı en büyük afetlerden birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu afet sırasında İstanbul'da kıtlık baş göstererek halk çok ciddi sıkıntılar yaşamıştır¹⁰⁹. Ayrıca Sultan III. Mustafa'nın emriyle Ermenilere verilen Yenikapı Mahallesi bu yangında tamamen yanıp kül olmuştur¹¹⁰.

2.1. Osmanlı Devletinde Yangınların Sebepleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde çıkan yangınlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak yangınlarla ilgili olarak dönüm noktasını oluşturan olay, 1509 depremiyle birlikte genelde kâgir binaların zarar görmesiyle birlikte, İstanbul'da ahşap yapılara ağırlık verilmesi olayıdır¹¹¹.

İstanbul'da çıkan yangınlar incelendiğinde depremlerde oluşan can kaybını azaltmak, maliyeti düşürmek ve yapıların kullanılabilirliğini arttırmak için ahşap malzemenin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca yangınların bir anda büyümesinde ve önüne gelen her şeyi yok etmesinde kullanılan ahşap malzemenin yoğunluğunun yanı sıra, İstanbul Şehrinin rüzgârlara açık bir yarımada konumunda olması da önemli sebepler arasındadır¹¹². İstanbul'da çıkan yangınlar incelendiğinde genellikle dikkatsizce eritilen yağların parlaması, çırakların acemiliği, efendilerine kin besleyen uşakların fesatlığı, hırsız ve yağmacıların kasıtları ve intikam alma düşünceleri gibi sebepler sıralanabilir¹¹³.

Panzac, yangın afetini İstanbul'un en önemli yaralarından biri olarak görmektedir¹¹⁴. Özellikle İstanbul ve çevresindeki evlerin ahşaptan yapılması, yangınların çok çıkmasına ve yangınla mücadelenin zorlaşmasına neden olmuştur. Ancak Arap kentlerinde evlerin çoğunlukla taş, kerpiç ya da samanlı topraktan yapılması yangın felaketlerinin bu kentlere daha az uğramasını sağlamıştır. Yine Anadolu'da da ev

¹⁰⁹ Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.8, S.16, 2010, s. 114.

¹¹⁰ Eremya Çelebi Kömürciyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve Tahkiye Eden Hrand D.Andreasyan, Yeni Notlarla Yayına Hazırlayan Kevork Pamukçiyen), Eren Yayınları, İstanbul 1988, İkinci Baskı, s.79.

¹¹¹ Mehmet Genç, Mehmet Mazak, İstanbul Depremleri Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi, İğdağ Kültürel Yayınları, İstanbul 2001(İkinci Baskı), s.18.

¹¹² Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", s. 112-113.

¹¹³ Hrant D. Andreasyan, Eremya Çelebinin Yangınlar Tarihi, s.60.

¹¹⁴ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850), s.8.

yapımında kerpiç malzemenin çok kullanılması İstanbul'a nazaran yangın felaketlerinin daha az yaşanmasına neden olmuştur¹¹⁵.

Bu hususta ğanizade Avrupa Ğehirleri ile ilgili olarak: “Roma, Beçe ve Paris gibi şehirlerde sokaklar çok geniş, çıkmalar (şahnişin, cumba) çok nadir ve evler yarı kâgir (tuğladan) yapılmıştır. Londra Şehri evlerinin ise on ikişer adet takım halinde yapılarak aralarındaki boşluklardan dolayı büyük yangınların önüne geçildiğini, ayrıca her mahallede sigortacıların olduğunu bu sigortacıların evleri sigorta ederek mal sahibinin zararları karşılamaktadır.” Ğeklindeki tespitleri Ğehir planlamasının ve mimaride kullanılan malzemenin yangınlar konusunda ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir¹¹⁶.

Osmanlı devletinde çıkan yangınlar konusunda detaylı bilgiler veren Osman Nuri Ergin, İstanbul yangınlarını üç devreye ayırmıştır. Birinci devre İstanbul'un fethi olan 1453'den (hicri 857) 1852 (hicri 1269) senesine, ikinci devre 1853'den (hicri 1270) 1868 (hicri 1324) senesi Temmuzuna, üçüncü devre de 1908 (hicri 10 Temmuz 1324) den 1918 (hicri 1337) senesine kadar götürmektedir¹¹⁷.

2.2. 1808-1839 Tarihleri Arasında Çıkan Yangınlar

İncelemiğ olduğumuz dönemde siyasi, sosyal ve idari alanda birçok sorunla karşılaşan Osmanlı Devleti, ayrıca büyük zararlara yol açan yangınlar ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Çıkan yangınlar özellikle İstanbul ve çevresinde etkin olarak hissedilmiştir. Yangınlarla mücadele de teknik ve kurumsal alanda yeterli gelişmelerin olmamasından dolayı zor şartlarda sürdürülmüştür. Yapılan müdahalelerde çıkan yangınların vermiş oldukları zararların büyümesi engellenememiştir.

2.2.1. 1812 Yılı Balat Yangını

İstanbul'da meydana gelen yangınlar düzensiz yapılaşma ve alt yapı yetersizliği nedeniyle büyük zararlara neden olmuştur. Bu yangınların kontrol altına alınamaması

¹¹⁵ Hüseyin Özgür, Sedat Azaklı, “Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, S.1, C.3, 2001, s.162-163.

¹¹⁶ ğanizade Mehmed Ataullah Efendi, ğanizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), C.2, s.852-853.

¹¹⁷ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C.3, s.1185.

büyük zararların oluşmasına, hatta can kayıplarına neden olmaktadır. Meydana gelen yangınlar incelendiğinde vermiş olduğu zarar açısından en büyüğü Balat yangınıdır. Cabi Ömer Efendi Balat yangını hakkında; “28 Eylül 1812 tarihinde Yahudilerin Kamış Bayramını kutladığı günün gecesi saat dört civarında yine genellikle Yahudilerin yaşadığı Balat Dörtyol”da büyük bir yangın çıkmıştır. Zabitanlar ateşi söndürmeye çalışmışsa da etrafa sıçramış, kale içinden dış surla doğru ilerleyerek, deniz kenarından içerideki ve dışarıdaki her şeyi yakmıştır. Balat’a doğru beş kol halinde ilerleyen yangının bir kolu Eğrikapı”ya sıçramış ancak söndürülmüştür. Bir kolu Tekfur Sarayı”na doğru uzamışsa da kale duvarı set olduğu için ilerleyememiştir. Bir kolu Balat Hamamını ve bazı mahalleri yakmış, Balat Kilisesi”ne yaklaşınca Rahipler ateşin söndürülmesi için tulumbacı başı ve neferlerine on beş bin kuruş vaat de bulunmuştur. Tulumba neferleri ateşi söndürmek için harekete geçtiğinde, rüzgâr durgun haldeyken lodos rüzgârı ortaya çıkmış ve yangını tekrardan şiddetlendirmiştir. Bu arada Humbaracı Kışlasına gelen Sultan II. Mahmut hasarın büyüklüğünden rahatsız olmuştur. Sultan II. Mahmut oradan tersane-i amireye gelerek yangında görevli olan Kaimmakam paşaya, kaptan paşaya ve sekbanbaşı ağaya ve diğerlerine hasekiler göndererek yangını söndürme konusunda gayret etmelerini tembihlemiştir. Bu arada on kadar tulumbacı Çukacıoğlu Meyhanesi ustası içeri almış, miçolara bağışlarda bulunarak yangının bir kolu daha söndürülmüştür. Ertesi gün bir kolu Ayvansaray içini tamamen yakmış, bir kolu Ayvansaray”ın dış surla Eyüp”e doğru ilerlemiş ancak yaklaşmak mümkün olmadığı için Balat semtinin dışından bir ada çevrilmiştir. Lodos rüzgârının çıkması ile geriye dönmek istediler. Adı geçen adada Yahudi tayfası için cumartesi günü ve gecesi oldu, denizde büyük dalgalanmalar meydana geldi. O gün bir eşyalarını almak onların bâtil ibadetlerinde büyük günahlardan sayılmaktaydı. Hasta olanların çoğu suda boğuldu, kaçacak bir yerleri de yoktu. Onların bâtil düşüncelerine göre adı geçen günde kayığa binmek daha büyük günahlardan sayıldığından, kendilerini denize atıp bir kısmı böylece boğuldu. Derhal aile ve evlatlarının ellerinden tutup karadan Eyüp”e ve Kâğıthane”ye oradan da Hasköy”e gelip bir yerlere sığınıp ikamet ettiler. Bahçıvan takımından tulumbacıların birkaçını ağa (kılavuz) edindiler. Hâlihazırdaki duruma göre ellerindeki eşyaları alıp; “be adamlar işinize gidin, Yüce Mevla yüksek iradesine göre (yangın çıkan yeri) yaksın. Sizlerin imdada yetişmeniz lazım değildir, diyerek, (Yahudilerden) bir kısmı Zâl Paşa semti tarafına yöneldi. Eyüp”e yakın iskelede ateşi söndürme ve soğutma

çalışmaları on beş buçuk saat sürdü. Ateşin alevi hiç sönmeyecek gibiydi. Ertesi gün saat yedide yangının bitmesi ile âlem padişahı Beşiktaş sarayına dönerek, istirahate çekildi” Geklinde bilgiler aktarmaktadır¹¹⁸.

2.2.2. 1818 Yılı Yangınları

İstanbul’da meydana gelen yangınlar incelendiğinde en fazla yangının bu tarihte çıktığı görülmüştür. Etki alanı farklı büyüklüklerde olan bu yangınlar ölçeğine göre maddi zararlar vermiştir. Bu yangınlar hususunda önemli bilgiler veren ğanizade; *“Bu yıl Rebî’u’l-evvel (ocak) ayından Şevval (ağustos) ayına gelinceye kadar birbirini takip ederek kısmi veya tamamen yetmiş üç adet yangın olayı yaşanmıştır. Bu yangınlardan bir kısmı nispeten daha büyük bir kısmı ise nitelik olarak daha küçük olduğundan bazı yönlerden hayret uyandıranları kayıt altına alındı. Çünkü İstanbul’da ikamet edenler nezdinde yangın baskını, toplumun hoşnutsuzluğunun bir belirtisi, teşvik ve tutuşturmanın başlangıcı olması düşüncesi eskiden beri tecrübe ile sabittir. Gerçekten de bazı yangınlara bu tür şeyler sebep olduğundan bu esnada dahi yangınların peş peşe çıkmasından herkes telaşlı ve türlü türlü yalan ve uydurmalar ile evhamlara kapılarak gece ve gündüz uykusuz ve rahatsız ve çok kimseler kendi gamlı dünyalarında;*

“Şeb-i yeldâyı münecimle muvakkit bilmez

Mübtelâ-yı gama sor kim: “Gice kaç saattir?”¹¹⁹

Anlamı üzere geceden sabaha kadar insanlar yangın korkusuyla nöbetten dolayı ayakta kalmaktadırlar.” Geklinde bilgiler aktarmaktadır¹²⁰.

ğanizade tarihinde: *“Rebiulevvel (ocak) ayında Galata Mevlevihane”si civarında İsveç elçisi hanesinden gece yangın çıkmış ve o büyük saray bir saat içerisinde tamamen yanarak yok olmuştur. Fakat birçok Avrupalıya ait binalar etrafında binalar olmadığından başkasına zararı dokunmamıştır.”* Geklinde bilgiler vererek aynı zamanda bina etrafında başka evlerin olmamasının yangının büyümemesinde önemli rol oynadığına dikkat çekmiştir. ğanizade tarihindeki başka bir yangında ise; *“Cemâziye’l-*

¹¹⁸ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.899-900.

¹¹⁹ “Ey göz, uyan! Bu uyku yerinde Çu devamlı akan sel oldukça güvende olunamaz”.

¹²⁰ ğanizade Mehmet Atullah Efendi, ğanizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), C.2, s. 848.

âhir (16 Nisan 1818) ayının dokuzuncu gecesi Boğaziçi'nde Tarabya mevkiinde bulunan eski Eflak Voyvodası İpsilanti yalısında yangın çıkarak binayı toprağa gömmüştür. Bu binanın içerisinde 15 kişi yanarak can verdi. Şöyle ki anılan sahilhane (yalı evi) içerisinde konaklayan sekiz çocuğun papazlardan bir hocaları olup, alt katta merdiven başında bir odada ikamet etmekte ve bunun dışında evde oturanların tamamı üst katta ikamet etmekte idiler. Gece yarısında o papaz odasından çıkan ateşten haberdar olarak hemen farkında olmadan yalının dışına çıkmıştır. Ateş ise alt katı tamamen kaplayarak merdiven ve sofa tamamen alevlendiği için:

“Bîdâr şû ey dîde ki eymen ne-tüvân bûd

Z'în seyl-i dem-â-dem ki derîn-menzil-i hâbest”

Anlamı üzere yukarı katlarda bulunanlar “Ba'de harâbi'-Basra” Basra'nın harap olmasından sonra uyanarak feryat ve yorulana kadar evin içinde dolaşıp durdular. Ancak gidiş ve geliş yolu kapalı ve üst katın yüksekliği on iki ziradan¹²¹ fazla olduğundan özellikle tütün ve kıvılcımdan göz açamayarak akıl ve bilinçleri yok olarak semender gibi ateş içinde kaldılar. Voyvoda'nın annesi, oğlu ve üç adet başka kadın, sekiz çocuk ve dört hizmetçiden sadece annesi ile bir küçük çocuk kendilerini pencereden sokağa attılar. Çocuk sağ kurtulmuş ancak kadının azaları kırılmış ve iki gün sonra o da ölmüştür. Bu yangın bazı Rumların nakline ve odasından ateş çıkararak sessizce kaçan papazın tavrına bakılarak, Fenerli Rum hainlerinin birbirlerine alışık oldukları üzere düşmanlık ve haksızlık yapmalarına yorumlandı” Çeklinde olayı aktarmaktadır¹²².

Ahmet Cevdet Paşa 1818 tarihinde çıkan yangınlar hususunda büyüklü küçüklü 73 yangının çıktığını, halk bu kadar çok çıkan yangından dolayı insanların gece uyuyamadığını ve mahallelinin kendi aralarında anlaşarak nöbet tuttuğunu aktarmıştır¹²³.

1818 yılı yangınları başkent yapılarının üçte birini yok ettiği gibi birçok insanın da ölümüne neden olmuştur. Yangınların çoğu küçük çaplı olmasına rağmen zenginlerin

¹²¹ Zira: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü. (75-90 cm. arasında değişen Çekilleri vardır).

¹²² Ganizade Mehmet Atullah Efendi, Ganizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), C.2, s.849.

¹²³ Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere Üstün Literatür”, s.115. (Tarih-i Cevdet, C.VII, İstanbul, 1303, s.144).

oturdukları yerlerde çıkmasından ötürü maddi hasar 1782 Cibali yangınından aÇağı olmamıÇtır¹²⁴.

İstanbul'da meydana gelen yangınlarda büyük can ve mal kaybı olduğu görölmektedir. Bu yangınların söndürülmesinde görevli olan kiğiler de zaman zaman yaralanmakta, hatta hayat fonksiyonlarını etkileyecek düzeyde yaralar almaktadırlar. Osmanlı Devleti yangınlarda yaralanan kiğileri koruma altına almaktadır. Bu tür olaylarda ağır yaralanan kiğileri devlet kaydı hayat boyunca aylığa bağlamaktadır.

Bununla ilgili olarak 3 Ocak 1810 tarihinde Tavukpazarı'nda çıkan yangında lağımcı ocağının tulumbacı kısmında görev yapan üç görevli yaralanmıÇtır. Lağımcı bağı vekili tarafından devlet merkezine bir arz yazılarak yaralanan üç görevlinin her birine 15'er kuruÇ, toplamda 45 kuruÇ bahĐiĐ verilmesini talep etmiÇtir¹²⁵.

Benzer bir olayda 30 Nisan 1817 tarihli belgede; "Kasımpağa'da meydana gelen yangında topçu ocağının tulumbacı neferlerinden Salih ve Mehmet adlı iki nefer, tulumbanın düğmesi üzerine ikisinin de ayakları kırılarak yaralanmalarına neden olmuÇtur. Tulumbacı Salih'e elli (50), tulumbacı Mehmet'e ise yirmi beğ (25) kuruÇ olmak üzere toplam yetmiğ beğ (75) kuruğun hazine-i amireden verildiğine dair" bilgiler yer almaktadır¹²⁶.

4 Ekim 1818 tarihli bir belge de ise; Kadırğa Limanında çıkan yangına sakalar müdahale ederken, tulumbanın kolu Kirkor adlı bir gayrimüslimin sağlam olan gözüne çarparak gözünün kör olmasına sebep olduğu anlatılır. Bu durumda Kirkor'un geçim sıkıntısı yağayabileceğinden ötürü Kirkor adlı gayrimüslime 10 kuruÇ atıyye verilerek cizye vergisinden muaf tutulduğu anlatılmaktadır¹²⁷.

2.2.3. Diğer Yangınlar

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yangınlar incelendiğinde büyük yangınların yanı sıra maddi zarara neden olan küçük yangınların olduğu da görölmektedir. Bu

¹²⁴ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Bağkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri", Osmanlı Ansiklopedisi, s.695.

¹²⁵ BOA. C.ML. B.769/G. 31386.

¹²⁶ BOA. C.BLD. B.97/G. 4816.

¹²⁷ BOA. C.BLD. B.11/ G. 514.

yangınlarda maddi ve manevi zararlar yukarıda anlatılan yangınlar kadar olmamıştır. Ancak toplumda korku ve paniğe neden olduğu mutlak bilinmesi gereken bir husustur. Bu yangınlarla ilgili tafsilatlı bilginin olmaması topyekûn Çekilde ele alınarak incelenmesine neden olmuştur.

18 Haziran 1810 tarihli devlet merkezine gönderilen belgede; “Galata Sarayı civarında çıkan yangında sarayın Enderun hastalarının bulunduğu duvar yıkılmıştır. Çatısında bulunan kiremitlerin tamamı kırılmıştır. Dış kısımda bulunan mescidin, ekmekçi ocağının, ağçı ocağının, baltacılar ocağının, çamaşırhanenin ve ağa konağının üzerindeki kiremitlerin tamamı kırılmıştır. Sarayın büyük kapısında bulunan odun ambarı yanından küçük kapıya gelinceye kadar duvarların üzerindeki kiremitlerin tamamı kırılmıştır. Sarayın Tophane tarafına geçen karanlık caddeden mutfakın yanından Enderun hastalarının bulunduğu alana gelince büyük duvar tamamen harap olmuştur. Saraydaki yangından sonra ortaya çıkan hasarın tespitine yönelik ilamdır.” Şeklinde hasar tespiti yapıldıktan sonra Galata Sarayı’nda yapılan tamirat ve tadilatla ilgili olarak; “şimdilik en elzem mahallerin talep edilerek saray içerisindeki Enderun ağalarına mahsus bağı, orta ve küçük odalar, ağa dairesi, ağa konağı, hastane, çamaşırhane, baltacılar dairesi, cami, kiler, mutfak bölgeleri belirlenmiştir. Ayrıca tamamen eskien kiremitler yenilenerek cadde tarafında bulunan kâgir duvar, ahır, yedekçi odaları inşası, padişah kapısı ile çeşme saçağı üzerindeki kurşunlar değiştirilmiştir. Bazı mevzilerin tamir edilmesi için gerekli keşif ve ölçümler yapılarak deftere yazılmış ve Şehreminine ifade edilmiştir. Masraflar hesaplandığında sadece 13305,5 (on üç bin üç yüz beş buçuk) kuruşa denk gelmektedir.” Şeklinde açıklamalar yapılmıştır¹²⁸.

9 Ağustos 1810 yılında güneş batısında Langa Yenikapısı dışında çıkan yangın rüzgârın şiddetiyle suru ağı ve üç kol halinde ilerlemiştir. Bu yangında yanan evlerin çoğu Ermeni evidir. Bu yangınla ilgili Ahmet Cevdet: “Ateşin şiddeti ve yağmacıların evlere girip eşya ve mallara hücum etmeleri karşısında zavallılar can ve namuslarını korumak için kaçarlarken bunlardan biri mahzene biraz eşya bırakmak istemiş. Ancak kendisine yardım eden bazı dostları eşyayı taşıdıkları sırada içlerinden biri ev sahibinin 3-4 aylık çocuğunu da beşiği ile birlikte mahzene bırakmıştır. Mahzenin kapısı kapanıp toprakla örtüldükten sonra kaçan ev halkı sükûnet bulunca çocuk akıllarına gelmiş ve

¹²⁸ BOA. C.SM. B.73/G. 3684.

annesi: “Çocuğum yandı, keşki ben de yanaydım,” diye feryada başladı. Birisi: “Ben mahzene bir beşik koydum, ama içinde çocuk var mıydı bilmem” demesi üzerine yangın yerine gidildi. Ateş hâlâ devam etmekte olduğundan girilemedi. Ertesi gün tekrar tulumbalar ve sakalarla gidip lağımcılara toprağı kazdırdılar. Mahzenin kapısı açıldığında çocuğun hayatta olduğu görüldü.” Çeklinde ilginç bir olay aktarmaktadır ¹²⁹.

9 Eylül 1810 tarihinde Beyoğlu Galata’da saat 7.30’da yangın çıkmıştır. Ancak küçük çaplı bir yangın olduğu için bir buçuk saat kadar sonra yangın söndürülmüştür ¹³⁰.

29 Temmuz 1811 tarihinde gece Yenikapı dışında basmahanelerden yangın çıkarak, kaleden içeri bir sarraf evinden ilerlemiştir, bir kolu Alaca Mescitte, bir kolu Mimar Kadınlar Hamamını yakmıştır ve bir kolu ise Havuzlu Hamamın külhan odunlarını yakmasından sonra söndürülmüştür ¹³¹. 30 Ağustos 1811 tarihinde İstanbul’da akşam saat yediye yakın büyük bir yangın çıkmıştır, kırk elli kadar büyük küçük gayr-ı müslim ve müslim evi, mescit ve dükkânı yakmıştır ¹³². 1 Ekim 1811 tarihinde akşam saat yedi buçukta Balat içinde Kiremit mahallesinde yangın çıkmıştır mahallenin yarısı tamamen yanmıştır. Sultan Selim Çarşamba pazarını geçerek eski geyhülislam Nakip İbrahim Efendi ve Kethüdası Mustafa Efendi’nin konaklarının etrafını ve Çarşamba Pazarı’nı yakarak Karagümrük’e doğru kıvrılmıştır. Eğrikapı’ya ulaştıktan sonra oradan rüzgâr ile geri dönmüştür. Sekiz buçuk saat sonra yangın söndürülmüştür ¹³³. 18 Mart 1813 tarihinde Hocapaşa’da Vezir mescidi karşısında birkaç gün önce vefat eden öncekinin önceki olan Reisülküttap Arif Efendi’nin mühürdarı Latif Ağa’nın evinde gece saat yedide başlayan büyük yangın kıymetli eşyalarıyla dört bir taraftan komşu evlerine sıçramıştır. Zabitanlar haberdar olana kadar sekiz dokuz ev tamamen yanarken, yirmi kadar evde yangından zarar görmüştür ¹³⁴. 31 Temmuz 1813 tarihinde sabah namazı vakti İstanbul’da Irgat Pazarı civarında Kürkçüler Çarşısı yakınında Tahta Han’ın kahvesinden bir yangın çıkmıştır, kürkçü dükkânlarını iki taraflı yakmıştır. Hazine odası birkaç ev ve han yanarak, üç saat kadar sürmüştür ¹³⁵. 5 Ağustos 1813 tarihinde akşam saat altı buçukta Eğrikapı

¹²⁹ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, C.9, s.281-282

¹³⁰ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.1, s.673.

¹³¹ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.766.

¹³² Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.774.

¹³³ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.790.

¹³⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.956.

¹³⁵ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.1002.

dığında yangın çıkmıştır. Birkaç ev yanarak yıkılmış ancak bir süre sonra söndürülmüştür¹³⁶. 1 Ekim 1813 tarihinde gece saat altıya doğru Galata'da Karaköy kapısı içinde büyük bir yangın çıkmıştır. Ardından ayakkabı atölyelerini yakarak Perçembe pazarına ilerlemiştir, Yahudilere ait ev ve bazı dükkânları yakmıştır. Tağ ve tuğladan yapılan binalar yangının önüne set olmuş, iki buçuk saat kadar büyük yangın devam etmiş, Havyar Hanı civarında söndürülmüştür¹³⁷.

Yangınların sebepleri arasında gösterdiğimiz kundaklama sonucu çıkan yangınlarla ilgili olarak, 1816 yılı Mart ayının sonlarına doğru Tophane civarında çıkan yangını gösterebiliriz. Bu yangınla ilgili olarak belgede; "Tophane civarında çeşitli bölgelerde kundaklama sonucu yangın çıkararak zarara yol açan eski Tophane kethüdası Hacı Said ve avnesi Tekirdağ'a sürgün edilmiştir. Her ne kadar sürgün edilmişse de, böyle bir olaya cüret ettiği ve kötülüğe bulaştığı için gizlice boğdurularak idam edilmesi ve devlet merkezine bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu olayda suçlu oldukları tespit edilen Kürt Hasan, Kalafatçı Said ve Kılıç Halil"inde idam edilmesi emredilmiştir" şeklinde bilgilere rastlamaktayız¹³⁸.

3 Haziran 1821 tarihli belgede ise Üsakçı Kalesi'nde çıkan yangınla ilgili olarak Üsakçı Kalesi muhafızı Mirmiran Salih Paşa'ya gönderilen emirde; "Üsakçı Kalesi'nde görevli Paşanın gönderdiği yazıya binaen kale içinde meydana gelen yangında ahaliye ait zahirenin tamamen yanmasından dolayı Übrail Muhafızı Yusuf Paşa'dan bir miktar zahire talep etmiştir. Ancak Yusuf Paşa'nın bu görevi yerine getirmediğini ve Übrail Kalesi'nde tüccar malı olarak büyük miktarda zahire olduğu haberi gelmiştir. Übrail Kalesi'nden bir miktar zahire toplanarak tuna sahilinden yüklenmesi ve gönderilmesi istenmiştir. Askerin günlük tayinatlarının verilmesi görevine Ruscuk Mutesellimi İbrahim Bey tayin edilmiştir. Üsakçı Kalesi'nde bulunan askerin yevmiyeleri ve gerekli olan zahirenin verilmesi konusunda acele edilmesi istenmiştir. Sorunun yaşanmasına neden olan Übrail Emni is görevden alınarak başka san ve görev verilmiştir." şeklinde bilgiler yer almaktadır¹³⁹.

¹³⁶ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.1002.

¹³⁷ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.1016.

¹³⁸ BOA. C.ZB. B.50/G. 2465.

¹³⁹ BOA. C.AS. B.196/G. 8427.

Esat Efendi 1823 tarihinde İstanbul'da çıkan yangın ile ilgili olarak; "Tophane"de Firuz Ağa Camii yakınında fakir bir kadının evinde çıkan ateş, şiddetli rüzgârdan dolayı gece saat sekize kadar uzayıp on yedi saat kadar deniz kıyısından Topcıyan ve Arabacıyan kışllarına, Salı pazarına kadar olan yerleri yakmıştır. Sahildeki evler yangından etkilenmemiştir. Sokağın karşı yüzünde Fındıklı Hamamı'na kadar ve oradan Dereiçi mahallesinden Kazgancı ve Ayaz Paşa Sarayı kenarından Gümüşsuyu tarafında olan kabristana ve bir taraftan dökümhanenin bazı bölgelerini yakmıştır. Karabaş sokağından Bostanbaşına ve bir kolu da Sormagir ve Alçakdam'dan Beyoğlu'na yakın Ermeni kilisesi arsası ve Bozhane'ye kadar ulaşıp bu sınırdan Cihangir ve Firuz Ağa ve Kadiriler tekkesi tamamen yanmıştır. Memurlar bir taraftan, itfaiye bir taraftan çabalarken, birkaç mahallenin farklı yerlerinden başlayan diğer yangınlar telaş ve hayret uyandırarak uzaktan izlenmiş ve dua edilmiştir." Geklinde bilgiler aktarmaktadır. Bu yangınla ilgili Esat Efendi ayrıca; "Yukarıda bahsedildiği üzere evi yanan fakir kadın bir önceki gece rüyasında ocakta et kaynatırken ani bir rüzgâr ile yangın çıktığını ve evinin yandığını görmüştür. Ertesi gün fakir kadın bu rüyasını karşı komşusuna anlatarak pazara gitmesi gerektiğini söylemiş ve ocakta etin kaynadığını pazardan gelene kadar eve dikkat etmesini tembihlemiştir. Ancak komşusu bu kadının evine ulaşana kadar aniden şiddetli bir rüzgâr çıkmış ve fakir kadının evini tamamen kül etmiştir." Geklinde ilginç bir ayrıntıya yer vermiştir¹⁴⁰. Bu olayı Osman Nuri Ergin de eserinde aynen teyit etmiştir¹⁴¹.

1823 tarihinde kaza sonucu tandır bacası ateş saçmış, Yeni Cami civarında bulunan Sultan Hamamı tarafında çıkan ve beş saat süren yangın ile birçok ev yanmıştır¹⁴². 14 Temmuz 1823 tarihinde Pazar günü saat iki de Kasım Paşa'da Zindanardı adlı yerden kaza ateşi ile yangın çıkmış ve bu yangın alevlenerek, yedi saat sürmüştür. Bu süre zarfında Yeni Çeçme'ye kadar olan evlerden pek çoğuna kıvılcımlar isabet etmiş ve Tersane-i Amire,,ye bitişik bir adet kalyon yanmıştır¹⁴³. 4 Mart 1823 tarihindeki yangında ise Sultan Hamamı civarı mahvolmuştur¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.189.

¹⁴¹ Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.3, s.1219-1220.

¹⁴² Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.190.

¹⁴³ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.225.

¹⁴⁴ Kemalettin Kuzucu, Osmanlı Bağkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, s.695.

Mehmet Esat Efendi; “6 Şubat 1824 günü Tersâne-i Amire”de bulunan tahıl ambarlarına kaza sonucu ateş düşerek, yangının alevleri adeta gökyüzüne kadar uzanmıştır. Ancak Allah”ın yardımı ve görevlilerin gayretleri ile yangın söndürülerek tahılın yarısından fazlası zarar görmeden kurtarılmıştır.” Çeklinde bilgi vermektedir ¹⁴⁵. Yine “5 Ağustos 1824 tarihinde Cübbeali Kapısı içerisinde kaza ile yangın çıkmış yaklaşık yüz elli kadar ev yanmıştır. Yine 1824 yılı 30 Temmuz gecesi saat dörtte ise Tersane kapısı içerisinde bir tütün dükkânından başlayarak ertesi gün öğlen vaktine kadar devam eden yangında birçok ev ve dükkân heba olmuştur” Çeklinde bilgiler vermektedir ¹⁴⁶.

Mehmet Esat Efendi; “20 Kasım 1824 tarihinde Galata”da Balık Pazarı adlı yerde bir börekçi fırınında odun talaşı yanmış ve bu durum halkta tedirginliğe sebep olmuş ancak ateş söndürülmüştür. Yine 10 Kasım gecesi Galata Sarayı civarında Balık Çarşısı denilen yerde simitçi fırınında yangın çıkmış ve birkaç dükkân yanarak yok olmuştur. 30 Ekim”de akşamüzeri tersanede bulunan marangoz aletlerinin konulduğu yerde bir dolap içerisinde meydana gelen ateş, büyük binaları sarmış ve yarısı yanmış iken zabıtalardan gayret ve çabası ile geri kalanı kurtarılmıştır. Anılan yangın ocak ve mangal gibi ateşliklerden çıkmayıp dolaptan çıkması ihaneti gerektirdiğinden Rum taifesinden olan Dülger başı ve Yazıcısı ve Doğramacı başı uzak diyarlara sürgün edilerek içinde gece bekçilerinin konakladığı on kişi dülger kâfirleri kürek cezasına çarptırılarak siyasi işlem gerçekleştirildi.”¹⁴⁷. Yine Mehmet Esat Efendi; “1 Ocak 1825 tarihinde Horhor civarında Akarçeşme”de Beylikçi Hadi Efendi”nin hanesinde harem dairesinde kaza ile yangın çıkmıştır. Etrafa yayılmadan sadece sahibinin evini yakmıştır. Hüzün kulübesi vakfı olduğundan padişah tarafından yeniden inşa edilerek sevinç ve hediyeler ile keder susuzluğundan kurtarılmıştır.” Çeklinde bilgiler vermektedir¹⁴⁸.

Ayrıca “29 Ocak 1825 Salı gecesi Kaliceciler Köşkü civarında altı adet ve birkaç gün sonra da Topkapı yakınında bir adet ve 18 Şubat Cuma günü Kantarcılar da Şerbetçi Sokağında üç adet ev kaza ile meydana gelen yangında yanarak yok olmuştur. 14 Şubat gecesi saat üçte Kazgancılarbaşı”nda bulunan merhum Kazgancı Hacı Mustafa

¹⁴⁵ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.282.

¹⁴⁶ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.337.

¹⁴⁷ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.491.

¹⁴⁸ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.380.

denilen yıkık eve ait çarşı bitişiğindeki evde ortaya yangın çıkmışken insanları korumak amacıyla Yüce Allah'ın yardım suyu (yağmur) ile on dakika sonra kendiliğinden sönmüştür.” gibi bilgiler nakletmiştir¹⁴⁹.

4 Mart 1825 tarihi Salı gecesi saat dört buçukta Süleymaniye Tımarhanesi önünde bulunan Duhan/Tütün Gümrüğü Emimi Müslümanlığı seçmiş Hidayet Ağa'nın evinde hamam külhanında kaza ile yangın çıkmış ve etrafa yayılmaksızın ev tamamen yanıp kül olmuştur. Yine aynı gecede Yeniköy'de birkaç adet gayr-ı müslime ait ev, ateşin gazabına uğrayarak yanmıştır¹⁵⁰.

23 Mayıs 1825 yılı gece vakti saat altı sularında Balat Kapısı dışında bulunan simitçi firmında kazaen çıkan yangın dört saat sürmüş ve bu süre zarfında surun içinde ve dışında yaklaşık beş yüz kadar konaklama yeri ve dükkân yanmıştır¹⁵¹.

28 Haziran 1825 yılının Cumartesi gecesi Balta Limanı'nda bulunan gayr-ı müslim mahallesinde iki adet gayrimüslim evi yanmıştır¹⁵².

12 Nisan 1826 tarihinde sur dışında bulunan Davut Paşa Sarayı'nda meydana gelen yangın sesi en yükseğe çıkmıştır. Memurlar o yöne doğru gitmiş ise de Silivri Kapı dışında bulunan Litroz adlı gayr-ı müslim köyünde ekmekçi firmını sundurması tutuşmuş olup akabinde yangın bastırılmış ve hatalı olan Köşk Bekçisi hapse atılarak cezalandırılmıştır. 28 Nisan da ise Kumkapı dışında bulunan Mescit-i gerifte teravih namazı kılındıktan sonra kandil fitilinden çıkan kıvılcım ile mescit ve etrafında bulunan Francalı firmını ve dükkânlar ateşin gazabına uğramıştır. 30 Nisan gecesi imsak vaktinde ise At Meydanı başında Firuz Ağa Camii bitişiğindeki helvacı dükkânından çıkarak birkaç dükkân devasa ateş dumanı ile kaplanmıştır. 1 Mayıs gecesi yatsı vaktinde Mimar Camii civarında bulunan ve hala Hüdavendigâr Mutasarrıfı ve Akdeniz Boğazı Muhafızı Hüseyin Paşa'nın konağında yangın çıkmıştır. Ancak konak boş olduğundan kimse zarar

¹⁴⁹ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.499.

¹⁵⁰ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.502.

¹⁵¹ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.562.

¹⁵² Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.620.

görmemiştir. Bu yangının garaz sahiplerinin hainliği ile çıkarıldığı belirtilmiştir. Aynı gece de sabah namazı esnasında hafifçe yer sarsıntısı meydana gelmiştir¹⁵³.

Osman Nuri Ergin'in ifade etmiş olduğu olayda ise; "Vaka-i Hayriye"den önce Galata tarafında çıkan büyük yangında Müslüman ve Hristiyan ahaliye bol bahçikler verilerek söndürülmüştür. Bu yangında Avusturya Sefarethanesi'nin ve tercümanların kaldıkları yerler tamamen yanmıştır. Elçiliğin tamamına devlet tarafından taziyeler sunulmuş, küfe ve tablalarla meyveler gönderilmiştir. Padişah tarafından ise güzel mücevher kutular verilmiştir. Tercümanlar uğradıkları zararı anlatırken Prusya tercümanı „*sadakaya muhtaç oldum*“ ifadesini kullanmıştır. Bundan dolayı bunlara da parasal yardımda bulunulmuştur. Ayrıca Osman Nuri Ergin bu yangın ile ilgili hatırasını, "O tarihte Saraçhane karşısında Hüseyin Paşa Medresesinde ilim tahsili ile uğraşmaktaydım. Evimiz Unkapanı civarında idi. Yangın çıktığı sıralarda Haydar Hamamı civarında vefat eden hocamın hocası Kastamonulu Ömer Efendi'nin konağında eşya taşımakla meşgul iken, akşama doğru evimizin bulunduğu bölgenin yangına maruz kaldığı haberini aldık. Bu haberi alır almaz eve koştum. Annemi, işitme engelli kız ve erkek kardeşlerimi Zeyrek tarafına götürdükten sonra her yer yangın alevleri içinde kaldı. Büyük bir korku ile medreseye geldik. Medresenin avlusu Saraçhane halkının eşyaları ile dolmuştu. Gece yarısı Saraçhane ile medresenin arkasındaki mahalle bile tutuşmuş olduğundan ve bir taraftan medrese avlusundaki ağaçlar yanmaya başladığından kurtulmamız kolay olmayacaktı. Öğrencilerin ağaçları söndürmesiyle medrese odaları kurtuldu." Geçkinde anlatmaktadır¹⁵⁴.

1826 tarihinde gece vakti sert rüzgâr ile Küçük Karaman semtinde çıkan yangın beş altı saat kadar sürdü. Karaman Hamamı ve cadde üzerinde bulunan dükkânlar ile Fatih Camii avlusunda bulunan kolluk ve bitiğinde bulunan dükkânlar ile gekerciler Hanı ve Ekmekçi ile Börekçi fırınları yanmıştır¹⁵⁵.

2 Ağustos 1826 tarihinde Vaka-i Hayriye'den sonra Hocapaşa'da kaza ateşi 17 yedinci yangın çıkmıştır. Elvan Mahallesinde çıkan ateş kısa zamanda büyümüş ve etrafa kollar halinde yayılmıştır. Hocapaşa, Demirkapı, Salkımsöğüt taraflarını silip

¹⁵³ Mehmet Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.550-551.

¹⁵⁴ Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.3, s.1221-1222.

¹⁵⁵ Mehmed Esat Efendi, Esat Efendi Tarihi, s.454.

süpürdükten sonra Cağaloğlu, Çiftesaraylar ve Bab-ı Ali ile etrafındaki bölgeleri yakmıştır. Ayrıca Büyük Çarşı içlerine kadar girerek Balmumcular'a kadar olan bölge tamamen yanmıştır. Okçular'dan, Simkeçhane ve Bayezid civarından Kumkapı ve Simkeçhane tarafından Yenikapı'ya kadar yayılarak burada son bulmuştur. Pek çok kâgir han ve odalar dayanıklılığından ve yangının isabet etmemesinden dolayı yanmaktan kurtulmuştur. Bu yangın Vezir Hanı kapısıyla bazı taraflarını, içinde sığınan bazı nüfusu ve nice bölgeleri yakarak otuz altı saat sürmüştür. Yangının geniş bir alana yayılmasını iki sebebe bağlamaktadır. İlk olarak havanın rüzgârlı olması, ikincisi ise Yeniçeri ocağı ile birlikte Tulumbacılar ocağının kaldırılmasıdır¹⁵⁶. Ayrıca bu yangında Kapalıçarşı ve Vezirhanı gibi kâgir yapılar büyük zarar görmüştür¹⁵⁷.

Kumkapı Sırp Asdvadzadzin kilisesi birçok yangında harap olmuştur. Kilise 18 Ağustos 1826'da yanındaki patrikhane ve Kudüs Mümessilliği binası ile birlikte tamamen yanmıştır. Ancak 1828'de kâgir olarak bugünkü Çekli ile inşa edilmiştir¹⁵⁸. Çıkan yangınlarla ilgili yazılan destanlarda mevcut olup bunlardan Cüdai mahlaslı âçık 18 Ağustos 1826 tarihinde Hocapağa semtinde çıkan yangını 20 dörtlük destanında anlatmıştır. Bu destanda yangının Hocapağa ve çevresini yaktıktan sonra Ayasofya, Sultan Ahmet, Beyazıt, Kumkapı, Yenikapı, Langa semtlerine yayıldığını ve bu yangından dolayı ticaretin olumsuz etkilendiğini anlatmaktadır¹⁵⁹.

1829 tarihli belgede yaşanan yangınlardan sonra ortaya çıkan bir sorun ile ilgili olarak; "Daha önce meydana gelen yangında Hocapağa'dan Bab-ı Ali ve Rağı, Acı Musluk ve Çağalzade Sarayı, Mengene ve çekhane etrafında yanan evlerin büyük çoğunluğu yapılmıştır. Bundan dolayı arsaların bazı kısımları boş kalmıştır. Arsaların kâgir mahzen ve hamam benzeri yerleri açık kaldığı için bazı sefil ve kendini bilmez kişilerin mahzen ve hamam derinliklerinde fuhuş yaptıkları tespit edilmiştir. Zabitler bunları engellemeye çalışmışsa da engel olamamıştır. Bu nedenle hamam, mahzen vesaire yerlerin çevresinde adam geçemeyecek çekilde set ve bentlerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yanan arsalarından kalan mevcut taşlarla duvar örülerek bu

¹⁵⁶ Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.3, s.1220.

¹⁵⁷ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Baçkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri", Osmanlı Ansiklopedisi, s.695.

¹⁵⁸ Eremya Çelebi Kömürçüyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, s.81-82.

¹⁵⁹ Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", s. 116.

yerlere geçilemeyecek şekilde ihtisap nazırının sorumluluğunda duvar örülmesi ve muhafaza edilmesi tembih edilmiştir.” Şeklinde bilgiler verilmektedir¹⁶⁰.

Ayrıca çıkan yangınlar sonrasında mağdur olan kişilerin devlet merkezine gönderdikleri dilekçelere rastlanmaktadır. Bir cariye'nin devlet merkezine gönderdiği 29 Ocak 1832 tarihli dilekçesinde; “İstanbul emtia gümrüğü mukataası malından almış olduğum yevmi on yedi (17) akçe vazifemin beratı ve mührü Çatladı Kapı civarında Nahilbent Mahallesi'nde gafaatli Çeşmesi yakınlarında çıkan yangında yanmıştır. Yeniden bu beratın hazırlanarak tarafıma verilmesini rica ederim.” Şeklinde bilgilere rastlanmaktadır¹⁶¹.

31 Ağustos 1833 tarihinde Cuma günü saat yedi civarında Dersaadet'te Cibalıkapı civarında Tüfekhane içlerinde çıkan yangın kısa sürede etrafa yayılarak sur içini taciz etmiştir. Rüzgârlı havanın etkisiyle kollara ayrılmıştır. Bir kol Üsküplü civarında Çingiraklı Değirmen'e, bir kol Âçık Paça Mahallesi'nde Tahir Ağa Tekkesi'ne, bir kolu Sultan Mehmet tarafında Devehanı semtine, bir kolu Sofular Hamamı ve Horhor, Kıztaç ve Hoçkadem Mescidi tarafına, bir kolu Alaeddin Tekkesi ve Akarçeşme'ye, bir kolu Ayazmakapısı içine ve Vefa Meydanı'yla Süleymaniye Tabhanesi ve ghezade Camii civarına kadar ulaşmıştır. Ertesi güne kadar birçok konak yeri Saraçhane ve Haffafhane gibi büyük çarşı ve binalar yanarak mahvolmuştur¹⁶². İstanbul'un yarısına yakın kısmının alev deryasında yüzdüğü afetin hemen ardından Sultan II. Mahmut, İstanbul kadısına gönderdiği fermanında, evsiz kalan yangın zedelerin bir kısmının Üsküdar, Eyüp, Galata ve Boğaziçi'nde uygun evlere yerleştirilmesini; açıkta kalanlara ise evleri yapılmaya kadar çadır dağıtılmasını emretmiştir¹⁶³.

2.3. Yangınlara Karşı Alınan Tedbirler

İnsanların ihmalkârlıkları, doğal olarak meydana gelen yıldırım düşmesi ve şiddetli sıcaklar neticesinde ortaya çıkan yangınlara karşı gerekli mücadelenin yürütülememesi bu afetin zararlarının da artmasına zemin hazırlamıştır. Ormanlarda meydana gelen

¹⁶⁰ BOA. C.BLD. B.37/G. 1806.

¹⁶¹ BOA. C.ML. B.32/G. 1471.

¹⁶² Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.3, s.1221.

¹⁶³ Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, s.695-696.

yangınlar, ev yangınları ve ekin tarlalarının yanması mali açıdan zararlara sebebiyet vermektedir. Özellikle zirai alanları etkisi altına alan yangınlar, elde edilmesi ümit edilen mahsulü telef ederek üreticiye çeşitli zorluklar yaşatmaktadır.

Yangınlar, Osmanlı Devleti'nin her döneminde görülebilen afet türlerinden birisidir. İnsanların ihmali ya da deprem gibi doğal afetlerin sonrasında meydana gelen kargaşa ve dikkatsizlik gibi durumlarda ortaya çıkan yangınlar, özellikle ahşap binalar üzerinde tahrip edici olmuştur¹⁶⁴.

Bu zararlar göz önüne alındığında Osmanlı devletinde çıkan yangınlara karşı alınan tedbirler hususunda dönemin şartlarına göre farklı uygulamalar yapılmıştır. Değişimin ve dönüşümün sürekliliği, yaşanan yangın hadiselerine karşı alınan tedbirlerin de farklılaşmasını zaruri hale getirmiştir. Örneğin klasik dönem Osmanlı Devleti'nde belediye işlerini yürüten Lonca Teşkilatı beraberinde itfaiyecilik hizmetlerini de yürütmekteydi¹⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nde yangın söndürme hizmetlerinin teşkilatlandırılması genel olarak 16. yüzyılda görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde Yavuz Sultan Selim dönemine kadar belli yerlerde muhafaza altında tutulan balta, kova, merdiven, kürek gibi malzemeler bir yerde yangın çıktığında halk tarafından gelişmiş güzel kullanılarak yangına müdahale edilirdi¹⁶⁶. Aynı zamanda bazen etraftaki binaların yıkılmasıyla kaderine terk edilen yangınların büyümesi engellenmeye çalışılıyordu¹⁶⁷.

1714'te İstanbul'da çıkan yangınlarla mücadelede daha etkili olabilmek için Paris'te Garda Pompa teşkilatıyla aynı zamanda kurulan 10-15 kişilik Didoncular "Çardaklı" diye tabir olunan 120 (kg) ağırlığında ve kullanılması çok zor Didon (Tulumba) ile yangınlara müdahale edilmekteydi¹⁶⁸. 1826 yılına kadar mevcudiyetlerini devam ettiren

¹⁶⁴ Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları 1800-1880, s.98-99.

¹⁶⁵ Hüseyin Özgür, Sedat Azaklı, "Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 1/2001, s.154.

¹⁶⁶ Osman Özcan, "İstanbul İtfaiyesinin Tarihçesi", *İtfaiye 110 Dergisi*, Yıl 5, S.20, Ocak-gubat 1999, s.33.

¹⁶⁷ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C.3, s.1097.

¹⁶⁸ Hüseyin Özgür, Sedat Azaklı, "Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", s.155-156.

Tulumbacılar ocağı, Yeniçeri ordusunun kaldırılmasıyla beraber varlıklarına son verildi. Bunun sonucunda yangınla mücadele semt tulumbacılarına kaldı¹⁶⁹.

Hocapağa yangınında itfaiye teşkilatının ne kadar önemli olduğu anlaşıldı. Buna mukabil II. Mahmut 1827’de itfaiye teşkilatını kurdu. Bunlar resmi tulumbacıları. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu içerisinde seçilen bu tulumbacılar, daha iyi hizmet vermek amacıyla belediye merkezlerine ve mahallelere verilerek semt tulumbacılığı ocakları tahsis edildi¹⁷⁰. Bir fetret döneminden sonra 1828’de Tulumbacılar Nizamnamesi yayınlandı¹⁷¹.

Devlet zaman zaman yangın söndürme işinde görevli olan birimlere fermanlar göndererek uyarılarda bulunmayı göz ardı etmemiştir. Bu maksatla 13 Ağustos 1818 tarihinde yangınlara müdahale konusunda sakabâçılarına gönderilen belgede; “İstanbul’da atlı ve yaya sakalar on iki kol halinde bulunmaktadır. Bunlar, Ayasofya atlı kolu Bölük Baçısı Seyit Osman, Piyade Sakası Bölük Baçısı Osman, Kırk Çeçme kolu Atlı Sakası Bölük Baçısı Hüseyin, Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Ahmet, Piyade sakası Bölük Baçısı Emir Hüseyin, Horhor kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Hasan, Himayet kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı İbrahim, Kara Kürek kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Osman, Yatağan kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Ali, Balat kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Mehmet, Receb Ali kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Mustafa, Tahta Kale kolu Piyade Sakası Bölük Baçısı Seyit Osman şeklinde yer almaktadırlar. Yangın çıktığına dair duyum aldıkları zaman bütün atlı ve piyade sakalar buldukları yerden harekete geçmeleri emredilmiştir. Adı geçen bütün sakalar rastladıkları çeçmelerden kırbalarını doldurarak hızlıca olay yerine gitmeleri ve bir taraftan su taşıyarak yangını söndürmeye gayret etmeleri, kendilerine bildirilmiştir. Ayrıca yangın çıktığı esnada hiç kimsenin rehavete kapılmamasını her kim yanlış hareket ederse cezalandırılacağı bütün atlı ve piyade sakalara bildirilmiştir.” şeklinde emirler

¹⁶⁹ Sabri Yalın, “1714 Didoncular’dan 1998 Modern İtfaiyeye Doğru”, *İtfaiye 110 Dergisi*, Yıl 4, S.17, Temmuz-Ağustos 1998, s.5.

¹⁷⁰ Osman Özcan, “İstanbul İtfaiyesinin Tarihçesi”, *İtfaiye 110 Dergisi*, Yıl 5, S.20, s.34.

¹⁷¹ Necdet Sakaoğlu, “Yangınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, C.7, İstanbul, 1994, s.435.

gönderilerek Osmanlı Devleti'nin yangınlar hususunda ne kadar hassas olduğu görülebilir¹⁷².

Yine devlet merkezinden gönderilen fermanlarla halka da çeşitli uyarılarda bulunulmuş ve yangınlara karşı tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 7 Ekim 1820 tarihli Hatt-ı Hümayunda; "İstanbul'da birbirini takip eden yangınların olmasının ardında herhangi bir kastın olmadığı ve halkın bu olaylardan etkilenmesinin kendisinde derin bir üzüntü yarattığı belirtilmiştir. Allah'ın her şeyin sebebi olduğu ancak „Allah'ın tedbirli olun“ buyruğundan yola çıkılarak halkın kendini muhafaza etmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Mahalle imamı aracılığıyla halkın ocaklarını temizlemelerini ve sebep olabilecekleri kazalardan kendilerini korumaları hususunda dikkat etmeleri belirtilmiştir. Yine mahallelerinde Güpheli insanların bulunması halinde mahkemeye haber vermeleri ve namazlarda farzlardan sonra dua edilmesi istenmiştir. Yine halk arasında kundakçıların bu işleri yaptığı yönünde var olan söylentilerin yalan olduğu ama halk arasında bu kişilerin olması halinde bunlara karşı herkesin kendi evlerini ve eşyalarını korumaları ifade edilmiştir. Ayrıca yeniçeri ağasına tembihte bulunularak halka mukayyet olmaları emredilmiş, kalacak yeri olmayan (cami avluları ve sokakta kalmış kişiler kast edilerek) Müslüman var ise İstanbul Kadısına, reayadan kimseler var ise patrikleri vasıtasıyla bir mahalleye yerleştirilmeleri istenmiştir¹⁷³."

Yangınlara karşı alınan tedbirler hususunda inşa edilen kuleler de büyük önem arz etmektedir. Bu maksatla yapılan Beyazıt Yangın Kulesi zaman içinde çeşitli kundaklama ve kazalara uğramışsa da önemini her dönemde korumayı başarmıştır. Beyazıt Yangın Kulesi'nin yapılma zamanı 1749'da çıkan Küçükpazar yangını ertesine rastlamaktadır. Bu yangın esen rüzgârla hızlanarak Ağakapısı Sarayı'nı da yakmıştır. Bu sebeple çıkan yangınları gözetleme maksatlı ahşap yangın kulesi inşa edildi. 1774 yılında çıkan Cibali yangınında yanan kule ahşap olarak yeniden yapıldı¹⁷⁴. Ağakapısı içinde bulunan ve defalarca yanan ahşap yangın kulesinin benzeri Seraskerlik bahçesinde yapılmış fakat eski tulumbacılar ve yeniçeri yandaşları tarafından henüz yeni tamamlanmış olmasına rağmen gece tutuşturulmuş ve yakılarak kül edilmiştir. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut

¹⁷² BOA. C.BLD. B.25/G. 1202.

¹⁷³ BOA. H.H. B.525/25705.

¹⁷⁴ Özkan Ertuğrul, "Beyazıt Yangın Kulesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1992, s.54-55.

1828 yılında yanmayan kâgir bir kule yapılmasını emretmiştir¹⁷⁵. Senekerim Balyan tarafından 85 metre yükseklikte, 1828 tarihinde kâgir olarak yeniden bu kule inşa edilmiştir. İlk yapımında geniş saçaklı külah biçiminde ahşap bir örtü ile sonlanmakta olan kule, daha sonraki zamanlarda mimarisi üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Günümüzde halen yangın gözetleme ve meteorolojik bildirimler için kullanılmaktadır¹⁷⁶.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİYOLOJİK KÖKENLİ AFETLER

Tabiat üzerinde var olan canlıların dengeli bir şekilde varlığını sürdürmesi büyük bir öneme sahiptir. Mevcut yapı içerisinde dengelerin bozulması durumunda bazı türlerin fazlalaşmasına neden olmaktadır. Yine insanların etkisiyle veya tabiatta meydana gelen çeşitli değişimler neticesinde canlılarda veya organizmalarda oluşan değişim, türlerin etkinliğini artırmakta veya azaltmaktadır. Biyolojik besin zincirinin bozulması neticesinde bazı türlerin fazlalaşması buldukları bölgelerde yoğun tahribata neden olmaktadır. İnsanların yaşam alanlarına yayılan bu canlılar, özellikle tarım alanlarını tahrip etmekte ve salgın hastalıkların artmasını ve yayılmasını sağlamaktadır. Toplumlar dönemin şartlarında bu tür afetler ile mücadelede yetersiz kalmış, büyük maddi zararların yanında can kayıplarına da uğramıştır.

3.1. Salgın Hastalıklar

İncelenen dönemde Osmanlı Devleti'nin önemli sorunlarından birisi de salgın hastalıklardır. Salgın hastalıklar ülkenin birçok yerinde ortaya çıkarak büyük krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Devletin bu tür felaketler karşısında ne tür tedbirler alabileceğini bilememesi, krizin boyutunu daha da derinleştirmiştir. Devlet mekanizmasının her alanına olumsuz anlamda sirayet eden bu salgınlar siyasi, sosyal, ekonomik alanda çöküntülere neden olmuştur.

¹⁷⁵ Abdurrahman Kılıç, "Beyazıt Yangın Kulesinde Gözlem ve Yaşam", *İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi Yangın ve Güvenlik Dergisi*, İstanbul, 2015, S.178, s.8.

¹⁷⁶ Afife Batur, "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, C.2, s.190.

Salgın hastalıklar tarihin her döneminde görülmektedir. Ortaya çıkan bu hastalıkların öldürücü olanları büyük bir tahribata neden olmuştur. Doğal afetler içerisinde en etkin ve zarar verici konumunda bulunan bu afetler, yayıldığı alan itibariyle yüzbinlerce insanın yok olmasına neden olabilmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde benzer hastalıkların görülmesi ve yayılması, bu felaketi bölgesellikten çıkararak kıtalar arası bir boyuta taşımaktadır.

Mikrobik afetler arasında gösterebileceğimiz bu tür afetler bir salgın halinde bölgelere sirayet ederek o coğrafyanın büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır. Özellikle ilkel tedavi yöntemlerinin kullanıldığı dönemlerde insanların, salgın hastalıklara karşı ne tür tedbirler alabileceğini bilememesi, daha büyük alanlara yayılmasına neden olarak derin acıların yaşanmasını beraberinde getirmiştir.

Üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin bu tür felaketlerden etkilenmemesi sözkonusu değildir. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren farklı dönemlerde çeşitli doğal afetlerle karşılaşmıştır. İncelediğimiz döneme kadar görülen bu afetlerin, incelediğimiz dönemde de devam ettiği görülmektedir. Bu afetler incelendiğinde; Veba, Kolera, Sıtma, Suçiçeği ve Frengi hastalığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.1. Veba Salgını

Veba, hasta sıçanlardan insana geçen bir mikrobun oluşturduğu bulaşıcı, öldürücü bir hastalık olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁷. Tarihte veba kelimesinin yerine, bilhassa XIV. asırda yaşanan müthiş salgının tesiriyle Batı'da daha çok "kara ölüm" ifadesi kullanılmıştır. Bu hastalık için bizde kullanılan "taun" ismi aslında bugünkü manasıyla vebanın karşılığıdır. Bununla birlikte veba sözcüğü, XIX. asra kadar ölüm oranı yüksek birçok salgın hastalık için kullanılan genel bir isim olmuştur. Bu iki isim arasındaki ilişki, "Her taun vebadır, ancak her veba taun değildir." şeklinde açıklanabilir¹⁷⁸.

ganizade veba hastalığının tanımı ve yayılımı ile ilgili olarak; "*Veba salgını hastalığına sebep, başlangıçta havaya karışarak havanın özünü bozan kötü uçucu*

¹⁷⁷ Komisyon, "Veba", Türkçe Sözlük, C.2, Ankara, 1998, s.2337.

¹⁷⁸ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Bağağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yay. İstanbul, 2015, s. 47-48.

parçacıklar olup, oradan da hastalık kapmaya uyumlu kişilerde bir tür veba sıtmasına dönüşmekte ve bu hastalığa yakalananlara yakınlaşan kimselere söz konusu salgın madde sirayet etmektedir. Yerleştiği kişide gittikçe şiddetlenerek yükselir ve zamanın hükmü gereği mevsim ve zamana uygun olarak oradan yakıcı ve salgın bir veba hastalığı yayılır. Eğer iltihap bağlayan ateşli yaralardan şiş ve kabarcık gibi nesnelere ortaya çıkar ise ona taun/veba denilmektedir.” Çeklinde açıklama yapmaktadır¹⁷⁹.

Farklı çeşitleri olan veba hastalığının; septisemik, pönomik ve hıyarcıklı olanları arasında en yaygın olanı hıyarcıklı çeşiddir. Hıyarcıklı vebada kasıklar, bacaklar ve koltuk altlarında hıyarcık denen şişlikler oluşmaktadır. şişlik patladığı takdirde hasta iyileşebilmekte, bu olmazsa üç gün içerisinde ölmektedir. Septisemik tipi vebada bakteriler lenf sistemi yerine kan dolaşımına enfekte olur ve saatler içinde hasta yaşamını yitirir. Pönomik veba çeşidinde ise akciğer iltihabı yaygınlaşır hasta kan tükürmeye başlar. Tükürük yoluyla havaya yayılan bakteri hastalığın bulaşmasına neden olmaktadır. Bu veba çeşidi en öldürücü olanıdır¹⁸⁰.

Tarihin çeşitli dönemlerinde, dünyanın farklı bölgelerinde veba salgınları yaşanmıştır. Bilinen veba salgınları içerisinde 1348 tarihinde Avrupa’da meydana gelen salgında kıta nüfusunun neredeyse üçte biri yok olmuştur. Birçok devlet gibi Osmanlı Devleti de bu salgınlara maruz kalarak zor dönemler geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu stratejik konumu itibari ile Balkanlar, Kafkaslar, Anadolu, Arap Yarımadası, İran, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’i birbirine bağlayan ticaret yollarının ortasında yer almasından dolayı salgın hastalıkların yayılımı çerçevesinde bir nevi küreselleşmenin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni alınan yerlerin idari, askeri ve ticari olarak birbirine güçlü bir biçimde bağlanmasıyla birlikte zorunlu olarak toplumsal hareketlilik düzleminde dikkate değer bir yoğunluk yaşanmaya başlandı. Söz konusu bu hareketlilik durumu, salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran bir etken olarak varlık buldu¹⁸¹.

Osmanlı Devleti’nde incelediğimiz dönemden daha önce yaşanan veba salgınlarına genel hatlarıyla baktığımızda; Mısır kaynaklı veba salgını 1492 tarihinde İstanbul’u etkisi

¹⁷⁹ İbn-i Nefi, İbn-i Nefi Tarih-i İstanbul, (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.567.

¹⁸⁰ Özlem Genç, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.X, Mayıs-Ağustos 2011, s.125-126

¹⁸¹ Nalan Turna, “İstanbul’un Veba ile İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1, Ağustos, 2011, s.10.

altına alarak bir ay içerisinde yaklaşık 56.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur¹⁸². 1592-1648 yılları arasında meydana gelen salgınlarda günde yaklaşık 1000 kişinin yaşamını yitirdiği büyük salgınlar yaşanmış; 1637'de ki veba salgınına büyük taun, 1655'de Şehre hâkim olan salgın ise "Giddetli taun" olarak adlandırılmıştır¹⁸³. 1760 ve 1762 tarihinde Halep'te veba salgınına rastlanırken¹⁸⁴ yine Diyarbakır'da 1762 yılında görülen veba hastalığı 50.000 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur¹⁸⁵. 1778 tarihinde Osmanlı Devleti'nin üç büyük kenti olan İstanbul, Edirne ve Bursa'da veba hastalığı yayılır ki bir İtalyan gezgine göre; "*Bursa nüfusunun on üçte biri kadar yani 3-4 bin insan ölmüş olmalıdır.*" Şeklinde bilgi verilmektedir¹⁸⁶. Selanik'te ki 1781 salgınında ise 25.000 kişi hayatını kaybetmiştir¹⁸⁷.

3.1.1.1. 1808-1839 Yılları Arasında Görülen Veba Salgınları

Devletin başkentinde veba salgınlarının çıkacağına dair yaklaşık on yıl önce çeşitli söylemlerin dolaştığını ve bunu yine astronomi bilgisiyle açıklayan şâizade Mehmet Ataullah Efendi bu olayı; "*Çünkü 1801 yılında meydana gelen iki gezegenin bir burçta birleşmesi sonucunda yılın yeni doğan yıldızı Merkür, sekiz sahibi olan en büyük felaketin karşısına dönüp araları yaklaşık on derece kadar olmuştur. "Ve kezâ yedüllü alâ mevt-i kesîrin min-emrâzin menfûretin husûsan mine'l-vebâ"i*"¹⁸⁸ hükümleri, tahminen kıran yılından on sene geçtikten, yani 1812 yılı başlangıcında veba ortaya çıkacağını kanuncular/ahkâmîyyûn o zaman dile getirmişlerdi." Şeklinde anlatmıştır¹⁸⁹.

şâizade 1812 tarihinde İstanbul'da veba hastalığının çıkış şeklini ise; "*Bundan önce tatbikî yer ve havanın normal olan bozulması ile yine Mısır'a veba sirayet etmiştir. Denenmiş ve alışagelmış olduğu üzere geliş ve gidişler nedeni ile oradan da İzmir'e*

¹⁸² Orhan Kılıç, Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünya Ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:6 Tarih şubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.30.

¹⁸³ Nalan Turna, "İstanbul'un Veba İle İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1, s.13.

¹⁸⁴ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850, s.12.

¹⁸⁵ Mehmet Yavuz Erler, XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi, XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler Ve Osmanlı Yönetimi, *Türkler Ansiklopedisi*, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.13, s.764.

¹⁸⁶ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850, s.23.

¹⁸⁷ Bruce McGowan, Ayanlar Çağı 1699-1812, (Editör: Halil İnalçık-Donald Quataert), Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2, İstanbul, 2006, s.775.

¹⁸⁸ "Aynı şekilde nefret edilen, iğrenç hastalıklardan, özellikle vebadan pek çok kişinin ölümüne delildir."

¹⁸⁹ şâizade Mehmet Ataullah Efendi, şâizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.540.

bulaşmış olduğundan, bugünlerde İzmir'den İstanbul'a gelen bir bezirgân gemisin de yolculuk esnasında veba ortaya çıkmıştır. İçindeki Rum taifesinden birkaçı vebadan hastalanarak ölmüştür. Bu gemi Galata sahiline gelmiş ve o esnada birkaç kişi daha vebadan etkilenmiş ve tedavi altına alınmıştır. Kayıkçıların geri kalanının tamamı gemiden çıkıp Galata, Beyoğlu ve Tatavla'da Rum mahallelerinde hemşerilerinin evlerinde ve bazı genelevlerden kovulup uzaklaştırılmak korkusuyla vebadan kaçtıklarını gizleyerek oralarda kalmışlardır. "Fetvada belirtildiği üzere İmam Tahavî"nin çıkarttığı, "İzâ vaka'a hâze'r-riczu bi-arzin felâ tedhulûhâ ve izâ vaka'a ve entüm fihâ felâ tahrucû minhâ"¹⁹⁰ hadis-i şerifi gereğince bu salgın hastalık o yerlere bulaşmıştır. Bu gemiciler, eğlendikleri yerlerde ve temas ettikleri kişilerde erkek, kadın ve çocuklardan bazı kimselerde şiddetli, zehirli ve çok hızlı bir şekilde yayılan veba hastalığına yakalananlar, sekizer ve onar saat içerisinde ölüp yok olmaya başladılar. Bunun üzerine o civarda bulunan ve onlarla karışmış olan Rumlar ve Ermeniler; Fener, Kiremit Mahallesi ve Kumkapı semtlerinde bulunan kendi evlerine veya tanıdıklarının evlerine çoluk çocuğuyla can korkusuyla naklederek orada ikamet etmişlerdir. İstanbul'da dahi başlangıçta Fener ve Kumkapı taraflarında ansızın veba salgını başlamış ve akabinde gayri Müslimlerin toplanma yerleri olan çarşı ve hanlarına sirayet ederek oradan da Müslüman mahallelerine sirayet etmiştir. Velhasıl bütün İstanbul ve havalisine yayılmakla halk üç beş gün zarfında çoluk çocuklarını kaybetme ve sevdikleri kişilerle dostlarının ölümüne şahitlik etmişlerdir" Çeklinde aktarmaktadır¹⁹¹.

Vebanın İstanbul'da ortaya çıkmasıyla ilgili olarak ğanizade ile yakın bilgiler veren Ahmet Cevdet, ise „veba salgınını kolera olarak tanımlamıŒı ve hastalığın çıkıŒı hususunda; "1802 yılı başlarında Mısır"dan gelip gidenler ilişkisiyle İzmir"e kolera hastalığı yayılmıştı. İzmir"den İstanbul"a bir ticaret gemisi gelirken içinde koleradan birkaç kişi öldü. Bazıları hasta oldukları halde İstanbul"a gelen gemiden çıkanlar Galata, Beyoğlu, Kurtuluş"a dağıldılar ve onlardan kolera hastalığı yayılıp ortaya çıktı. Oradan da İstanbul"a geçti. Pek çok insan öldü." Çeklinde bilgiler aktarmaktadır¹⁹².

¹⁹⁰ Bu hastalık (pislik) bir yerde ortaya çıkacak olursa oraya girmeyin. Siz o topraklarda iken hastalık ortaya çıkarsa oradan ayrılmayın.

¹⁹¹ ğanizade Mehmet Ataullah Efendi, ğanizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.540-541.

¹⁹² Ahmet Cevdet, Üç Dal NeĒriyat, C.10, s.117.

26 Eylül 1812 tarihinde Cabi Ömer, İstanbul'da vebadan ölenlerin sayısı ve vebanın yok edilmesi hususunda; *"Büyük İstanbul Kalesi kapılarından çıkarılan cenazelerin sayımı gümrük emini ile gözcüler tarafından yapılmıştır. Günlük ölü sayısı sekiz yüz elli, dokuz yüz olurken, İstanbul içlerine defnedilenlerden başka bu sayının bin iki yüze yaklaşması üzerine belirlenen camilerden güneşin doğmasıyla birlikte Kur'an-ı Kerim'in „Duhan Suresi"nin"¹⁹³ yüksek sesle okunmasının fermanı, üç mahkemeye gönderilmiştir.*

¹⁹³ Mekke'de inen bu sûre 59 (ellidokuz) âyettir. Adını, onuncu âyette geçen ve duman manasına gelen "duhan" kelimesinden almıştır.

Rahmân ve Rahîm (olan) Allah'ın adıyla.

1. Hâ. Mîm. 2. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, 3. Biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz biz uyarıcıyızdır. 4, 5, 6, 7. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir. Eğer kesin olarak inanıyorsanız Rabbinden; göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbinden bir rahmet olarak biz peygamberler göndermekteyiz. O hakkıyla iğtendir, hakkıyla bilendir. 8. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Yağatır, öldürür. O sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir. 9. Fakat onlar, Gûphe içinde eğlenip duruyorlar. 10. Göğün açık bir duman getireceği günü bekle. 11. O duman (insanları) bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. 12. İnsanlar, "Rabbimiz bu azabı bizden kaldırdı, çünkü biz artık inanıyoruz" derler. 13. Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti. 14. Sonra ondan yüz çevirdiler ve "Bu, bir öğretilmiş, bu bir deli" dediler. 15. Biz bu azabı kısa bir süre kaldıracamız, siz de yine eski halinize döneceksiniz. 16. Onları o en şiddetli yakalayıcıyla yakalayacağımız günü hatırla. güphesiz biz öcümüzü alırız. 17. Andolsun, onlardan önce Firavun kavmini sınamıştık. Onlara değerli bir peygamber (Musa) gelmişti. 18. O şöyle demişti: "Allah'ın kullarını (esaret altındaki İsrailoğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben güvenilir bir peygamberim. 19. "Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil (mucize) getiriyorum." 20. " güphesiz ki ben, beni tağlamanızdan, benimde Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım." 21. "Bana inanmadınızsa benden uzak durun." 22. Sonra Musa, Rabbine, " Bunlar günahkar bir toplumdur" diye seslendi. 23. Allah da şöyle dedi: "O halde kullarını geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz." 24. "Denizi açık halde bırak." Çünkü onlar boğulacak bir ordu. 25. Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar bıraktılar. 26. Nice ekinler, nice güzel konaklar! 27. Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler! 28. İşte böyle! Onları başka bir topluma miras bıraktık. 29. Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi. 30, 31. Andolsun, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan; Firavun'dan kurtardık. Çünkü o, haddini aşanlardan bir zorba idi. 32. Andolsun, onları bir bilgi üzerine (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık. 33. Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan mucizeler verdik. 34, 35. Bunlar (müçrikler) diyorlar ki: "Ülk ölümümüzden başka bir ölüm yoktur. Biz diriltilecek değiliz." 36. "Eğer doğru söyleyenler iseniz atalarımızı getirin." 37. Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübbâ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helak ettik, çünkü onlar suçlu kimselerdi. 38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık. 39. Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar. 40. güphesiz, hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı zamandır. 41. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz, kendilerine yardım da edilmez. 42. Yalnız, Allah'ın yardım ettiği kimseler bunların dışındadır. güphesiz O, mutlak güç sahibidir, çok merhamet edendir. 43, 44. güphesiz zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. 45, 46. O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun kaynaması gibi karınlarda kaynar. 47. (Allah, görevli meleklerle şöyle der:) "Tutun onu! Cehennemini ortasına sürükleyin." 48. "Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün." 49. (Deyin ki:) "Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?" 50. "İşte bu, güphelenip durduğunuz şeydir!" 51. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler. 52. Bahçelerde ve pınar başlarında durlar. 53. Ünce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar. 54. İşte böyle. Ayrıca onları, iri siyah gözlü huriler ile evlendirmişizdir. 55. Orada, güven içinde her türlü meyveyi isterler. 56. Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah, onları cehennem azabından korumuştur. 57. Bunlar, Rabbinden bir lütf olarak verilmiştir. İşte bu büyük başardır. 58. (Ey Muhammed!) Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp öğüt alsınlar. 59. Artık sen (Onların başına gelecekleri) bekle; onlar da beklemekte durler.

Böylece vebanın yok edilmesine yönelik bir başlangıç yapılmıştır” Geklinde bilgiler aktarmıştır¹⁹⁴.

Bu başlangıç aynı zamanda halk arasında vebanın mızraklı bir cinin dürttüğü yerde çıkan bir yumurcak sonucu oluştuğuna inanıldığından, bu cinin zarar vermesini engellemek için muskaların yazılmasına da¹⁹⁵ neden olmuştur, hastalıklara karşı korunmanın başka bir yöntemini ortaya çıkarmıştır.

Salgından dolayı hayatını kaybedenler konusunda Ahmet Cevdet; *“Kolera İstanbul”da şiddetle hüküm sürüyordu. Bab-ı Ali tarafından İstanbul kapılarına gizlice yazıcılar gönderilerek kale kapılarından dışarı taşınan ölüleri deftere geçerlerdi. İstanbul içinde bazı cami, mescit ve türbeler civarında görülen cenazeler Ramazan ortasında bazen 2000 kişiye varırdı. Galata, Üsküdar ve Boğaziçi ile beraber günde 3000 cenaze olurdu. Her gün bu kadar ölüm karşısında bazı safdillerce her ezandan sonra Sure-i Kaf¹⁹⁶ okunması ileri sürüldü.”* Geklinde bilgiler aktarmıştır¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s. 898-899.

¹⁹⁵ Nuran Yıldırım, “Salgınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayınıdır, C.6, İstanbul, 1994, s.423.

¹⁹⁶ Kaf Suresi: Mekke döneminde inmiştir. 45 ayettir. Sure, adını başındaki “Kaf” harfinden almıştır. Surede başlıca İslam inancının temel esasları çerçevesinde, Allah’ın birliğinin delilleri, peygamberlik, öldükten sonra dirilme ve geçmişteki inkarcı milletlerin başlarına gelen felaketler, uğradıkları azaplar konu edilmektedir.

Rahman Rahim olan Allah’ın adıyla

1, 2. Kaf. gerefli Kur’an’a andolsun ki kafirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine çağılar ve şöyle dediler: “Bu tuhaf bir şeydir!” 3. “Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirilecekmiyiz)? Bu, akla uzak (imkansız) bir dönüştür!” 4. güphesiz biz, toprağın; onlardan neleri eksilttiğini bilmekteyiz. Yanımızda (o bilgileri) koruyan bir kitap vardır. 5. Hatta gerçek kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir haldedirler. 6. Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, onu nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur. 7. Yeryüzünü de yadık ve orada sabit dağlar yerleştirdik. Orada her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik. 8. Bütün bunlar, içtenlikle Allah’a yönelen her kulun gönül gözünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir. 9, 10, 11. Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler) birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik. Ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. Üçte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir. 12, 13, 14. Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semud kavmi, Ad ve Firavun, Lut’un kardeşleri, Eykeliler, Tubba’nın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti. 15. İlık yaratma da acizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar yeniden yaratılış konusunda Güphe içindedirler. 16. Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona Şahdamarından daha yakınız. 17. Üstelik, biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir. 18. İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın. 19. Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, “Üçte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir” denir. 20. (İnsanlar öldükten

Salgının en iddetli günlerinde l sayısı ile ilgili olarak Cabi Ömer, Ahmet Cevdet"i destekler nitelikte bilgiler vererek; *"İstanbul"dan iki bin dört adet cenaze kapılardan çıkarıldığı Bab-ı Ali"ye gmrkti tarafından bildirilmekle, İbikiyaşayan herkes korku içinde kalmıştır.*" eklinde olayın vahametini aktarmaktadır. Yine Cabi mer bu hususta; *"Aynı sene içerisinde (3 Ekim 1812) Anadolu Hisarı"nda sıtma hastalığı artmış, yalı sahipleri bile yalılarına veda ederek başka mahallelerde ev kiralamış, Anadolu Hisarı birkaç adam ile kalmıştır. Lakin Allah"ın inayetiyle veba hastalığı adı geçen bölgede ortaya çıkmamış bundan dolayı herkes sıtma hastalığına razı olmuştur.*" eklinde detay bilgiler vermiştir¹⁹⁸.

Bütün afetlerde olduğu gibi olayın inançsal boyutu insanoğlu tarafından her dönemde kendi gnahkrlığı yönüyle iğlenmiştir. yi kul olunamadığından, büyük sıkıntılar karėısında kendi acizliğini veya Allah"ın kudretini vurgulamak amaçlı, öeğitli söylemler geliğtirmiğtir. Bununla beraber çok eski devirlerde nasıl tedavi yöntemlerinin

---

sonra tekrar dirilmeleri için) Sur"a üfürülecek. kte bu, tehdidin gerekleğeği gündür. 21. Herkes beraberinde bir sev edici, bir de ahidlik edici (melek) ile gelir. 22. (Ona) "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. ėimdi gaflet perdeni atıkt; artık bugün gzn keskindir." (denir.) 23. Beraberinde ki (melek) yle der: "kte bu, yanımda ki hazır." 24, 25. (Allah, yle der:) "Atın cehenneme, (hakka karėı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi açan phecisi her kafiri!" 26. "Allah ile beraber, bağka bir lah edinen o kimseyi atın iddetli azabın içine!" 27. Arkadağı (olan eytan) der ki: "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklık içinde idi." 28. Allah, yle der: "Benim huzurumda ekiğmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım." 29. "Benim katımda söz değiğtirilme ve Ben kullara zulmedici değilim." 30. O gün cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "Daha var mı?" der. 31. Cennet, Allah"a karėı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak ekilde yaklağtırılacak. 32, 33. (Onlara yle denir:) "kte bu, size (dünyada) vaad edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, O'nun emrini gözeten için, görmediği halde sırf saygıdan dolayı Rahman"dan korkan ve O'na ynelmiğ bir kalp ile elen kimseler içindir." 34. "Oraya esenlikle girin. kte bu, ebedilik günüdür." 35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımız"da daha fazlası da vardır. 36. Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helak ettik de ülke ülke dolağıp kaçacak delik aradılar. Kaacak bir yer mi var? 37. ėphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır. 38. Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı. 39. O halde onların söylediklerine sabret ve gneğin doğuğundan önce de batığından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et. 40. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et. 41. (Ey Muhammed!) ağırıcının, yakın bir yerden sesleneceği gün, (o sese) kulak ver. 42. O gün insanlar hakka çağıran o korkunç sesi iiteceklerdir. kte bu, (kabirlerden) ıkık günüdür. 43. ėphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dnğ de ancak bizedir. 44. O gün yer, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, (hesap için) bir toplamadır, bize göre kolaydır. 45. Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karėı bir zorba değilsin. O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver.

¹⁹⁷ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet,  Dal Neğriyat, C.10, s.118-119.

¹⁹⁸ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s. 902.

kullanıldığıının bilinmemesi de bu salgınların “Tanrı“nın bir gazabı” olarak görülmesine neden olmuştur¹⁹⁹.

Cabi Ömer ve Ahmet Cevdet“in verdiği bilgilerden yola çıkıldığında, Osmanlı Devleti“nde salgınlara karşı ilk tedbirlerin Kuran-ı Kerim“den ayetler okunarak alınması, yine olayın inanç yönünü ortaya koymaktadır. Yani bu tür musibetler başka inançlarda olduğu gibi Allah tarafından gönderildiği ve yine onun tarafından yok edileceği beklentisinin tezahürü olarak görülebilir.

İstanbul“da vebadan yağanını yitiren insan sayısı o kadar vahim boyutlara ulaşmıştır ki insanlar kefen ve mezar bulamayacak duruma düşmüştür. Bu konuda Cabi Ömer; “3 Ekim 1812 de Üsküdar, Galata ve Eyüp semtleri (Bilad-ı Selase) mahkemelerine fermanlar gönderilerek adı geçen fakir ve Müslümanlara pahalı mezar ve kefen satılarak rencide edilmemesi tembih edilmiş, buna uymayanların cezalandırılacağı belirtilmiştir.” Çekilde devletin olaya ne çekilde müdahil olduğunu aktarmaktadır²⁰⁰.

Veba salgını toplum üzerinde öyle ciddi olumsuz yağanmılıklar bırakmıştır ki ganizade bu hususta bir dörtlük dahi kaleme almıştır²⁰¹.

“İzâ nezele'l-vebâu 'alâ diyârin

Se-yühlikü külle zî-'izzin ve

be"sin İzâ vaka'a'ş-şerâretü fi

metâ'in

Se-tahriku zâke min-ratbin ve yâbisin”²⁰².

1812 yılı Kasım ayından itibaren soğukların bağlamasıyla bu rakam 500“lere gerilemiş, sonraki yılın bağında da salgın sönmüştür. gehirdeki artan ölümler nedeniyle

¹⁹⁹ Feda gamil Arık, “Selçuklular Zamanında Anadolu“da Veba Salgınları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.26, 1991, s.36.

²⁰⁰ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s. 902.

²⁰¹ ganizade Mehmet Ataullah Efendi, ganizade Tarihi, (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.585.

²⁰² Kıvılcım bir eÇyaya düğtüğünde, yağ kuru demeden her Çeyi yaktığı gibi, veba da bir memlekette ortaya çıktığı zaman, izzet ve güç sahibi demez herkesi helak eder.

cenaze hizmetlerini yapacak yeterli sayıda vazifeli bulunamaması ve benzer sıkıntılar her büyük salgında olduğu gibi bu salgında da yaşanmıştır²⁰³.

Bu bağlamda 1813'te İstanbul'da vebadan 110.000 kişinin yaşamını yitirmesi²⁰⁴, bağığehrin vergi mükelleflerinin sayısındaki azalmalara ve Ğehrin cizye gelirlerinde ciddi bir düşüğ yağımasına neden olmuğtur. Bu duruma, gayrimüslimlerden salgın sırasında ölümler olması dışında, bir de bunların vebadan kaçarak çevre kasaba ve Ğehirlere yerleşmeleri tesirli olmuğtur²⁰⁵.

Vebanın etkisinin arttığı 1812 yılında İstanbul'da büyük sıkıntılar yaşandı. Zahire ve odun kıtlığı yaşandığı için fırınların önünde ekmek kuyrukları oluştu. Bakkallar turğ satmaktan men edildi. Ğehirde meyve ve et sıkıntısı bağı gösterdiği için Kuzguncukta ikamet eden Yahudiler buna tepki gösterdi. Birçok Ğey pahalandı ve İstanbul'un zenginler Ğehri olduğu halk arasında konuşmaya bağlandı. Bu tarihte Balat ve Galata yangınlarının da çıkması insanların hayatta kalma şanslarını daha zora sokmuğ, ekonomik ve demografik dönüşümlerin gölgesinde gündelik yaşam pratiklerinde önemli değışimler yaşanmıştır²⁰⁶.

Devletin bağıkentinde bu tür hadiseler yaşanırken, diğere bölgelerde de durum pek farklı değildi. Öyle ki XIX. asrın ilk çeyreğinde Balkanları da harabeye çeviren veba dalgaları meydana gelmiştir²⁰⁷. 1814-1815'te Saraybosna'da kent nüfusunun üçte birinin yani 10-12.000 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuğtur²⁰⁸. 1814'ten itibaren bütün Rumeli ve Arnavutluk'a yayılmaya bağlayan illet, ertesini yıl Nevrekop'ta, 1816'da Nğ Sancağı ve bağılı kazalarıyla, Tırhala Sancağı'nın Tırnova nahiyesinde hüküm sürmeye devam etmiştir. 1816'ya geldiğinde en az üç yıldır devam eden salgınlarla, yarımada'nın batısındaki Vulçitrın, Piriğtine ve Novaberde kazalarında insanlar hastalıktan kırılmıştır. Bunlardan bağıka 1824-25'te Silistre, Ğumnu, Ğsakçı, Tulca ve

²⁰³ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele s. 62.

²⁰⁴ Nuran Yıldırım, "Salgınlar", *Diinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayınıdır, C.6, İstanbul, 1994, s.423.

²⁰⁵ Nalan Turna, "İstanbul'un Veba İle İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1, s.29.

²⁰⁶ Nalan Turna, "İstanbul'un Veba İle İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1, s.1-2.

²⁰⁷ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla, s. 64.

²⁰⁸ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850, s.182.

bağlı kazalarda, 1827'de Delvine Sancağında, 1829'da Vidin'de, 1838-40'da Filibe ve civarında veba olduğu bilinmektedir. 1828-29'da veba Varna, Aydos, Sozopol ve civarını bütün Karadeniz'in batı sahillerini mahvetmiştir. 1828'de Ruslar Varna'yı ele geçirirken bu önemli Şehrin nüfusunun çoğu zaten söz konusu illetten ölmüştü. Bunlara göre XIX. asrın ilk yarısı, vebanın yaygınlığı açısından önceki dönemlerden çok da farklı değildir²⁰⁹.

Devletin Balkanlar bölgesi veba salgınında büyük imtihanlar verirken, XVIII. ve XIX. asırlarda Anadolu'nun farklı bölgelerinde de veba odakları bulunmaktaydı. 1807 ve 1809'da Erzurum ile Bayburt ve Trabzon'da salgınlar meydana gelmiştir²¹⁰. 1810 tarihinde Karadeniz'deki veba salgını ile ilgili olarak ğanizade; *"Lazistan'da çıkan salgın hastalıkta halk ölümlerini gömmeyi yetiştiremeyip korkudan sağlar ölümleri bırakıp kaçımıştır. Ancak kaçanların kimi dağlarda kimisi de açlıktan öldü. Bu haberler İstanbul'da büyük korku yarattı"* Ğeklinde salgının vahametini anlatmaktadır²¹¹.

Önemli bir liman Şehri olan İzmir'de ise coğrafi konumundan dolayı salgın hastalıklar geniş yer tutmaktadır. 1812-1815 yılları arasında İzmir'de üç yıl süren veba salgınında 40.000 ile 60.000 İzmirli'nin hayatını kaybettiği bilinmektedir²¹². Diğer taraftan 1829 yılında Edirne'nin Rus işgalinden sonra bütün Trakya bölgesini içine alan bir veba salgını yaşanmıştır. Edirne'de nüfusun çok azalmasına neden olan bu hastalığa halk arasında *"Büyük Kıran"* adı verilmiştir²¹³.

1811 Ağustos'unda Trabzon'daki veba salgınında günde 200'e yakın kişinin yaşamını yitirdiği, nüfusunun o dönemlerde 16.000 olduğu tahmin edilen Şehirde²¹⁴ salgın söndükten sonra yaklaşık 2500 (%10-12 oranında) insanın yaşamını yitirdiği bilinmektedir²¹⁵. 1813'te Gümüşhane'de 1812 ve 1814-15'te tekrar Trabzon'da 1824

²⁰⁹ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s. 64-65.

²¹⁰ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.65.

²¹¹ ğanizade Mehmet Ataullah Efendi, ğanizade Tarihi, (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.481.

²¹² Ferdi Çiftçioğlu, II. Abdulhamid Dönemi İzmir'de Salgın Hastalıklar, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2014, s.29-30.

²¹³ Nilüfer Gökçe, "Osmanlı Devrinde Edirne'de Görülen Salgın Hastalıklar", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.267.

²¹⁴ Özgür Yılmaz, "Veba, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları", *Mavi Atlas Dergisi*, C.5, S.1, 2017, s.178-179.

²¹⁵ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850, s.182.

1827'de tekrardan GümüGhane'de, 1828-1830 Aralığında Erzurum ve Kars'ta vebanın tesirli olduğu bilinmektedir. XIX. asrın ilk yarısında Orta Anadolu'daki durumda farksızdır. Hastalık bu coğrafyada kol gezdiği esnada; Ankara, Ayağ, Göynük, Gölpaazarı, Sivas ve Çankırı'nın Tuht (Yapraklı) kazasında tesirli oldu. Bu dönemde muhtemelen bütün Orta Anadolu'yu kasıp kavuran salgınlardan, 1837-38'de Afyon'daki ve en son olarak da 1838-39'da Yozgat, Kayseri ve KırGehir'dekilere ait kayıtlar tespit edilmiştir. Anadolu'nun güneyinde XIX. asırda da Torosların güneyinde ve kuzeyinde tesirli veba istilaları yaşanmıştır. 1828'de Mut büyük bir salgınla kırılırken 1831'de hemen kuzeydeki Karaman çevresi ile daha batıdaki Antalya ve Fethiye vebaya teslim olur. 1836-37'de Karaman'ın iç kesimlerinde ve Konya taraflarında illet tekrar kendini gösterir. 1838-40 yıllarında da daha batıdaki Hamid Sancağı'nın ekseriyetle köylerinde olmak üzere, birçok mevkiinde veba vakaları sürüp gitmiştir²¹⁶.

TARİH	ŞEHİR	NÜFUS	ÖLÜ SAYISI	ORAN
1812	İstanbul	500.000	100.000	%20
1813	İskenderiye	15.000	4.000	%26
1813	Kahire	250.000	4-5.000	%2
1814	Selanik	80.000	15.000	%17-20
1827	Halep	100.000	20-25.000	%20-25
1835	Kahire	250.000	75.000	%30
1835	İskenderiye	60.000	15.000	%25
1836	İstanbul	500.000	25-30.000	%5-6
19. Yüzyılın Bağlarından Ortalarına Kadar Osmanlı Devletinde Vebadan Ölen İnsan Sayısı ²¹⁷ .				

Mısır, asırlar boyunca adı hep veba ile birlikte anılan memleketlerden biri olmuştur; fakat sanılanın aksine hastalık buraya dışarıdan tağınan mikroplarla salgınlar yapmıştır. Ayrıca veba Mısır'da çok sık ortaya çıkmasına rağmen tesirleri çoğunlukla kısa sürmüştür. Buna karşın, 1813 ile 1825 yılları arasındaki 13 yıl ve 1834 ile 1844 yılları arasındaki 11 yıl şiddetli bir şekilde hükümünü icra etmiştir. Mısır'daki veba

²¹⁶ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, 2015, s.65-66.

²¹⁷ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğunda Veba: 1700-1850, s.183-184.

genellikle Üskenderiye'den Bağlamığ, bazen Nil Deltası'na yayılmığ, Kahire'ye kadar uzandığı vakitler de olmuğtur. Üskenderiye, vebanın hemen hiç ayrılmadığı ve her türlü önleme rağmen söndürülemeyen salgınlarla, tarihte hastalığın Mısır'daki süreklilik gösterdiği tek Ėehirdir. 1828'de Diyarbakır'da günde ortalama 100 kiğinin öldüğü Ėehrin çevresindeki ağiretlerin de kırıldığı bir salgın daha yağandı. Hastalık daha sonra güneye doğru ilerleyerek, 1829'da Musul ve Mardin dolaylarına, 1830'da Cizre, Kerkük ve Süleymaniye „ye sirayet etti. Ancak bölgede en fazla tesir ettiği Ėehir yine Bağdat oldu. 1831-32 yıllarında Bağdat'ta devam eden istila o denli tesirliydi ki vilayetin valisi, vebadan da çekinerek Medayin'e kaçmak zorunda kalınca, nüfuzunu yitirdi ve sonrasında da yerini yeni bir valiye bırakmak zorunda kaldı²¹⁸.

Üstanbul'da etkili olan 1836-1837 yıllarındaki veba salgınında yaklağık olarak 25.00 kiğinin öldüğü tahmin edilmektedir. Bu salgın döneminde, Beyoğlu sokaklarında yabancıların siyah muğambalar giyerek dolağmaya bağladığına tanık olundu. İnsanlar ev ziyaretlerine gittiklerinde söz konusu evin yakınlarında kurulan bir kabinde tütsülenerek veba hastalığından kendilerini esirgemeye çalığtılar. Ayrıca tütsülenmiğ ve tuzlanmığ gıdalar tüketmeyi tercih etmeye baĖladılar²¹⁹. Ölü sayısının 20-30 bin arasında tahmin edildiği 1837 salgını, Osmanlı baĖĖehrinde yaÇanan son büyük veba felaketi olarak tarihe geçmiĖtir²²⁰.

Mikrobik afetleri diğer afetlerden ayıran en önemli taraf; salgının olduğu yerde insanları kollektif hareket tarzından alıkoyarak toplumsal yardımlağma ve dayanığma duygusunu zayıflatmasıdır. Çünkü salgın sırasında hastalığın kendisine bulağabileceği ihtimali, insanoğlunun diğer insanlarla irtibatını koparmasına, istemeyerek de olsa yardım etme duygusunun zayıflamasına sebep olmaktadır. Öldürücü salgın hastalık afetleri iğte bu yüzden her zaman çok büyük trajedilerin yağanmasına neden olmuğtur.

²¹⁸ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, 2015, s.68.

²¹⁹ Nalan Turna, "Üstanbul'un Veba İle İmtihani: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1, s.15.

²²⁰ Necdet Sakaoğlu, "Osmanlı'da Salgınlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.22, Ekim 1995, s.23.

3.1.1.2. Vebaya Karşı Alınan Tedbirler

Veba salgınlarına karşı devlet tarafından alınan organize tedbirler bulunmaktadır. Bu tedbirler ilk etapta amatörce uygulamaya konulmuşsa da salgınların boyutunun genişlemesi direkt devlet tarafından olaya müdahale edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Vebanın yok edilmesi hususunda devlet tarafından alınan önlemler konusunda gâzizade; *“Sokaklar bazı çöp alanlarının temizlenmesi, evlerin ve ikamet yerlerinin süpürülerek temiz tutulması için Şaban ayında fermanlar çıkartılarak konu ile ilgili hâkimler, zabıtalara, yöneticiler ve müdürler görevlendirildi.”* Geklinde aktarmaktadır²²¹.

10 Ekim 1812 tarihinde vebanın def’inde alınan önlemler hususunda Cabi Ömer: *“Minarelerden Duhan ve Ahkaf”*²²² surelerinin güneş doğmadan önce okunması

²²¹ gâzizade Mehmet Ataullah Efendi, gâzizade Tarihi, (1223-1237 / 1808-1821), C.1, s.568.

²²² Âd kavminin yaşadığı bölgede rüzgârlar, “ahkaf” denen kum tepeleri meydana getiriyordu. İçinde bu kavmin yaşadığı bölge ve kum yığınlarından söz edildiğinden sûre Ahkaf adını almıştır; Mekke’de inmiştir; 35 (otuzbeç) âyettir. Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Ha. Mîm. 2. Kitabın indirilişi, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından. 3. Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yarattık. İnkâr edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler. 4. De ki: “Allah’ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünde neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru söyleyenler iseniz, bundan önceki bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana. 5. Kim Allah’ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapıktır? Oysa onlar, bunların tapınmalarından habersizdirler. 6. İnsanlar (kıyamet günü) toplandığında, o taptıkları kendilerine düşman oluverir, onların ibadetlerini de inkâr ederler. 7. Ayetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Hak (kitap Kur’an) için, düşünmeden “Bu, apaçık bir büyüdür” dediler. 8. Yoksa, “Onu uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah’tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız. O, sizin hakkında (düşüncesizce) yaygara kopardığımız şeyi daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter! O, çok bağımlıdır, çok merhamet edendir. 9. De ki: “Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.” 10. De ki: “Ne dersiniz? gayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat’ta görerek) şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?) güphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.” 11. İnkâr edenler, inananlar için, “Eğer o Kur’an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde bizi geçemezlerdi” dediler. Onunla doğru yolu bulamadıkları için; “Bu eski bir uygurmadır” diyecekler. 12. Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak Musa’nın kitabı da vardı. Bu ise onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır. 13. “güphesiz Rabbimiz Allah’tır” deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. 14. Onlar cennetliklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır. 15. Biz insana, anne-babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttan kesilme süresi (toplam olarak), otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne-babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. güphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.” 16. İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını

konusunda ferman çıkarılarak üç mahkemeye gönderilmiştir. Üsküdar'da on cami ferman ile Allah taraftarı erbaplarına sipariş ve evlerde okuyanlara yedi bin kuruş verilerek, on beş cami hademesine Üsküdar mollası tarafından elli kuruş verilerek kıyas ile Müslümanlara verildiği kayıt edildi.” Çeklinde bilgiler aktarmaktadır²²³.

11 Ekim 1812 yılında Çiddetli Çekilde devam eden veba ile ilgili yine camilerden toplu dualar edildiği hususunda Cabi Ömer: *“Adı geçen günde selamlık Beylerbeyi Camiinde olup baş imam minber önünde otururken Kozbecibaşı padişah mahfilinden bir tezkire getirip yerine dönmüştür. Hutbenin tamamı okunup „İnnallahe ye”muru bî*

---

bağığlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, onlara öteden beri yapılagelen doğru bir vaaddir. 17. Anne ve babasına, “Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiğ iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?” diyen kimseye, onlar Allah'a sığınarak, “Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın vaadi gerçektir” diyorlar, o da, ”Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir” diyordu. 18. Çöte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiğ topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. çüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır. 19. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. (Bu da) Allah'ın onlara yaptıklarının karşılığını tas tamam vermesi içindir. Asla kendilerine haksızlık yapılmaz. 20. İnkâr edenler ateğe sunuldukları gün (onlara Çöyle denir:) “Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız.” 21. Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiğ olan Ad kavminin kardeşini (Hud'u) hatırla. Hani Ahkaf'taki kavmini, “Ancak Allah'a ibadet edin, çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum” diye uyardı. 22. Onlar ise, “Sen bizi ilahlarımızdan alıkoymak için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit ettiğın şeyi başımıza getir” dediler. 23. Hüd, “(Bu konudaki) bilgi ancak Allah katındadır. Ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum” dedi. 24. O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, “Bu bize yağmur getiren bir buluttur” dediler. Hud, “Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğınız şeydir. Çönde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır” dedi. 25. “O Rabbimin emriyle her şeyi yerle bir eder.” Derken evlerinden başka bir şeyleri görünmez hale geldiler. Çöte biz suç içleyen toplumu böyle cezalandırırız. 26. Andolsun, size vermediğımız imkan ve iktidarı onlara vermiçtik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiçtik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlardı. Alay aldıkları şey, onları kuçattı. 27. Andolsun, biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. (doğru yola) dönsünler diye ayetleri tekrar tekrar açıkladık.

28. Allah'ı bırakıp Ona yakınlık sağlamaları için edindikleri ilahlar kendilerine yardım etseydi ya! Aksine onları yüz üstü bırakarak uzaklaçıp kayboldular. Bu onların yalanı ve uydurmakta oldukları şeydir. 29. Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir gurubu sana yöneltmiçtik. Onlar, Onun huzuruna gelince birbirlerine, “Susun” dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler. 30. Dediler ki: “Ey kavmimiz! Çüphesiz biz, Musa'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.” 31. “Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, Ona iman edin ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın.” 32. Kim Allah'ın davetçisine uymazsa yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. Çöte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler. 33. Göklere ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet çüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. 34. İnkâr edenlere, ateğe sunuldukları gün, “Bu gerçek değil miymiç?” denir. Onlar, “Evet, Rabbimize andolsun ki gerçektir” derler. Allah, “Öyleyse inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı azabı tadın!” der. 35. (Ey Muhammed!) O halde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu, bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmıç olan topluluk helâk edilir.

²²³ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s. 905-906.

*adl*²²⁴ ayeti kerimesine geldiğinde baş imam el kaldırıp duaya durmuştur; „Hak şevketlu padişahımıza yardım ile saltanatını sürekli kılsın. Hayırlı şehzadeler ile bizleri ve kendilerini mutlu eylesin. Din düşmanlarının topluluklarını perişan ve kahreylesin ve bu veba hastalığını ümmeti Muhammed üzerinden kaldırsın” diyerek minberde dua ettiği orada bulunan cemaat tarafından nakledilerek yazıldı.” Geklinde bilgiler vermektedir²²⁵.

Veba hastalığını önlenmesi hususunda alınan tedbirle ilgili olarak ganizade; “*Taun ve vebanın ortaya çıkışının nedeni zina ve fuhşun çoğalmasından kaynaklıdır. Bu nedenle eşkıyaların toplantı yeri olan bekâr odaları yıkılarak ve yok edilerek sefihlerin toplantılarını ve cemiyetlerinin dağıtılması kararı doğru bir karardır. Buna dayanarak Şevval ayının on sekizinci cumartesi günü (25 Ekim 1812) Kaymakam Paşa, Mimar Ağa ve Ocaklıdan bir miktar subay ve askerinin özellikle adı geçen Tüfekçibaşı atadıkları Tavuk Pazarlı ağaları ve birçok işçiyi beraberinde alarak Bahçekapısı'na gelmişlerdir. Sandallar veyahut sandalyelerde oturulan ve Melek Girmez sokağında ve kayıkhaneler üzerlerindeki odaların tamamı padişah emri ile Mimar Ağa ve işçileri tarafından birkaç saat içerisinde imha ettiler. Ve Kaptan Paşa dahi Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki Kalyoncu ve Kalafatçı rezillerine ait odalarını yıkmakla görevlendirilerek, anılan günde bizzat gelerek evlerden yıkılmaya müsait olanları aynı şekilde yıkıp kaldırılarak adeta orada hiç ev olmamış gibi yok etti. Ayrıca bazı hanlarda olan kâgir odaları fahişe ve rezillerden tahliye ettirerek mühürletmiş ve memurluğunun gereğini yerine getirmiştir.” Geklinde bilgiler vermektedir²²⁶.*

Ahmet Cevdet ise bu konuda; “*Gerek İstanbul'da gerek Galata'da yıkılan ve boşaltılan odaların bazılarında henüz koleradan ölmüş bazı kimselerin ölümlerini sokaklarda yıkarlardı. Odalarda koleraya tutulmuş ve henüz ölmüş birkaç kadın da görüldü. Melekgirmez diye anılan bekâr odaları Bahçekapı dışında yeniçerilerin 31 Ocağı bulunduğu yer ve birçok eşkıyanın barındığı fesat ve karışık bir yerdi. Bu bakımdan „Melekgirmez” diye ün salmıştı. Bu odaların yıkılmasına önce Mabeyn-i hümayunca önem verildiğinden Kaymakam Rüştü Paşa bu işi kolayca halletmişti. Bu*

²²⁴“ Muhakkak ki Allah adaleti emreder.”

²²⁵ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s. 908.

²²⁶ ganizade Mehmet Ataullah Efendi, ganizade Tarihi, (1223-1237 / 1808-1821), , C.1, s.584.

odaların yıkımından sonra yerlerine Hidayet Camii yapılmıştır.” Çeklinde bilgiler vermektedir²²⁷.

3.1.2. Kolera Salgını

Kolera, Çiddetli ishal ve kusmalarla kendini gösteren, çok bulaçıcı salgın ve öldürücü bir hastalık olarak tanımlanmaktadır²²⁸. Kolera terimi 19. Yüzyıldan sonra Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Latince hastalık manasına gelen “morbus” ile beraber kullanılarak “cholera morbus” çeklinde ifade edilmiştir. Araplar ise “maraz-ı esved” olarak kullanmışlardır²²⁹. Osmanlı belgelerinde; “illet-i kolera”, “illet-i adiyye” veya “illet-i mahuf” olarak adlandırılan kolera, epidemi (salgın) ve pandemi (kıtalararası salgın) halini alabilen insanda akut bağılangıçlı bulantısız kusma, karın ağrısız Çiddetli ishal, kısa zamanda su ve elektrolit kaybına bağlı olarak gelişen ve kısa zamanda girişimde bulunulmazsa oldukça öldürücü olan bir enfeksiyon hastalığıdır²³⁰.

19. yüzyıl boyunca belirli aralıklarla dünyada büyük salgınlara yol açan koleranın kaynağı Hindistan olarak bilinmekle birlikte ilk olarak 1817 yılında Bengal’de ortaya çıkmış ve buradan dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır²³¹. 1826’da başlayan büyük pandemi dalgası Asya ve Afrika’ya, Rusya, Türkiye ve İspanya üzerinden geçerek Avrupa’yı da içine alan hastalık geniş bir alana yayılmıştır²³².

Kolera hastalığının hızlı bir şekilde yayılmasındaki en önemli etmenlerden biri teknolojinin artması ile beraber uzak bölgelere ulaşımın kolaylaşmasıdır. Buhar gücünün ulaşımında meydana getirdiği devrim ve bunun sonucunda geniş halk kitlelerinin

²²⁷ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, C.10, Üç Dal Neçriyat, s.119.

²²⁸ Türkçe Sözlük, “Kolera”, Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara, 2005, s.1200-1201.

²²⁹ Özgür Yılmaz, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.6, S.1, s.29.

²³⁰ Abdulkadir Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)”, *Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41, Erzurum, 2009, s.241.

²³¹ Mehmet Ak, “19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.17, Bahar 2011, s.255.

²³² İnci Hot, “Tanzimat Sonrası Osmanlı’da Bulaçıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.133-134.

hareketliliklerinin artması, salgınların bir yerden diğer yerlere yayılmasını, geniş bölgelerde etkili olmasını hızlandırmıştır²³³.

Çeşitli yollarla yayılabilen kolera virüsü düşük sıcaklıklarda yayılabildiği gibi, ılık ve nemli ortamları daha çok sever ve bu şartlarda kolayca çoğalır. Basit bir ifadeyle kolera, hijyen şartlarının yetersiz olduğundan kaynaklanan bulağıcı bir hastalıktır. Bu hastalıktan korunmanın en önemli yolu temizliktir²³⁴.

Dünya genelinde yüzbinlerce ölüme neden olan kolera hastalığına yakalanan kişilerin son anları gözlemlendiğinde; yakıcı bir ateş hastanın içini kavururken bedeninin dışının buz kestiği, ölüm çeklinin boğulmayı andırdığı, cilt kısa sürede morarırken göz bebeklerinin kaybolduğu, kollar ve bacakların spazmla kasıldığı ve vücudun karararak adeta mumyalaştığı görülmüştür²³⁵.

Osmanlı'da bu illet ilk kez 1822 de Basra Körfezi'nden Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaştığı vakit görüldü. Hem deniz hem de kara yoluyla Hindistan'a oldukça yakın bir mevkide bulunan İran, bu devirde ve bütün XIX. asır boyunca Osmanlı toprakları için koleranın sirayeti açısından büyük bir tehdit oluşturmuyordu. Dolayısıyla 1817'de patlayan salgının asıl kaynağından ilk çıkışından birkaç yıl sonra Basra Körfezi'ne ulaşması zor olmadı. Sonraki yıllarda salgınlarda Irak'ın çöllerle çevrili coğrafyasının çoğu zaman koleraya karşı tabii bir set vazifesi görecektir olmasına rağmen 1823 yılında Dicle ve Fırat nehirleri boyunca kuzeye tırmanan mikrop Diyarbakır, Urfa ve Halep'e sirayet etti²³⁶. Salgın Temmuz 1829'da ise Trabzon'a ulaştı²³⁷.

Bağkent İstanbul'daki ilk kolera istilası ise 1831 yılının Haziran ayında başladı. Salgın Odesa'dan gelen bir gemi ile Bağkente sirayet etti. Henüz karantina sisteminin

²³³ Sinan Kunalp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", (Çev. Münir Atalar), *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C.7, S.07, Ocak, 1996, s.497.

²³⁴ Abdulkadir Gül, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.41, s.241.

²³⁵ Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.17, s.256.

²³⁶ Mesut Ayar, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 83.

²³⁷ Özgür Yılmaz, "Vebe, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları", *Mavi Atlas Dergisi*, C.5, S.1, s.181.

tesis edilmediği Ğehirde bu hastalık hakkında çok Ğey bilinmiyordu. Ğehirde günlük ölümler 200'lere kadar yükselerek, toplamda 6 bine ulağmığtı.²³⁸.

Aynı tarihte Hicaz'a da ulağan kolera 20.000 insanın yaçamını yitirmesine sebep olmuđtur²³⁹. Hicaz'da 1831'de beliren salgının bir benzeri Hindistan'da 1817'de Yessor Kasabası'nda görölmüğ, böylece hastalığın Hicaz'da da nüksetmesi bir rastlantı olmaktan çıkmasına neden olmuđtur²⁴⁰.

3.1.3. Suçiçeği Salgını

Suçiçeği, genellikle çocuklarda görölen döküntülü, bulağıcı, salgın bir hastalıktır²⁴¹. Çocuklarda enfekte kiğiden hava yolu, damlacık ve direkt temas ile kolayca bulağır. Direkt temas olmadan da bulağabildiği için "koridor hastalığı" olarak da bilinir²⁴².

Hastalık 7-17 günlük kuluçka döneminden sonra 3-4 gün süren yüksek ateğ, bağ ve vücut ağrıları ile bağlar, yüzde ve ekstremitelerde (kollar ve bacaklar) belirgin olan pembe renkli döküntü sırasıyla papül, vezikül, püstül ağamalarından geçer ve kabuklanarak 3-4 hafta içinde iyileğir. Hastalık ilk döküntülerin bağlamasından tüm kabukların düğmesine kadar bulađıcıdır²⁴³.

Hastalığın anavatanı Asya ve Afrika'dır. Hastalık Haçlı savağlarıyla Avrupa'ya ulağmığtır. Asya ve Avrupa arasında göç ve kervan yolu mahiyetinde olması sebebiyle Anadolu bu hastalıktan çok etkilenmiđtir²⁴⁴. Çok eskiden beri bilinen çiçek hastalığı Ğstanbul'da salgınlar yapmığ bu salgınlara karđı Türk usulü çiçek ağısı kullanılmıđtır²⁴⁵.

²³⁸ Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.6, S.1, 2017, s.42.

²³⁹ Mesut Ayar, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s. 83.

²⁴⁰ Sinan Kunalp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C.7, S.07, s.503.

²⁴¹ Türkçe Sözlük, Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara, 2005, s.1815.

²⁴² Mustafa Dilek, Mehmet Helvacı, Nejat Aksu, "Suçiçeği Komplikasyonlarının Değerlendirilmesi", *Abant Tıp Dergisi*, Bolu, 2015, C.4, S.4, s.360.

²⁴³ Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu Araçtırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih Ğubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.32-33.

²⁴⁴ İnci Hot, "Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.138.

²⁴⁵ Nuran Yıldırım, "Salgınlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, s.423.

Türk usulü yani insandan insana koruyucu çiçek aÇısı Selçuklu ve Osmanlı Türkleri tarafından tatbik edilmiştir. 18. Yüzyılın baÇında Edirne’de yapılan aÇıda hafif çiçek çıkaranlardan alınan cerahat çiçek çıkarmayanların derisi çizilerek sürülürdü. 1714 yılında bu Türk aÇısı usulünden Dr. Emanuel Timonius Latince eserinde bahsederek dünyaya tanıtmıştır²⁴⁶.

1717-1718 yılları arasında eÇinin elçiliği vesilesiyle İstanbul’da bulunan Lady Mary Wortley Montego adlı İngiliz bayanın İstanbul günlerinde çiçek hastalığı ile ilgili gördüklerini kaleme aldığı mektuplar sayesinde öğrenilmektedir. Ölümünün ardından 1762 yılında neÇredilen mektuplarına göre bu dönemde çiçek hastalığına yönelik uygulamaların neler ve nasıl olduğunu anlatan Lady Montego; *“Bizde pek umumi ve pek zalimane olan çiçek hastalığı bu memlekette keşfedilen aşılama sayesinde önemsiz bir şey. Birçok yaşlı bayan var ki, sanatları sırf bu ameliyatı yapmak. Aşı için en güzel zaman sonbaharın başlangıcı, büyük sıcaklıklar geçtikten sonra ki dönemdir. O zaman aile reisleri, aileleri içinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını birbirine sorarlar. Birkaç aile toplanır. Adetleri 15-16’ya çıkınca bu yaşlı bayanlardan biri çağırılır, o da bir ceviz dolusu en mükemmel cinsten çiçek hastalığının aşısını getirir. Hangi damarın açılması istenildiğini sorar. Aldığı cevaba göre büyük bir iğne ile bir damar açar, tırnak kadar bile ağrı duyulmaz, iğnesinin ucu alabildiği kadar aşığı buraya koyar. Sonra yarayı bağlar. Üzerine bir ceviz kabuğu parçası yapıştırır. Aynı ameliyeyi diğer dört beş damara da uygular. Rumlar genellikle biri alınlarında, birer tane kollarında, bir de göğüslerinde olmak üzere haç taklidi yaptırmaya inanırlar. Fakat bu ameliyenin neticesi fenadır. Çünkü bu ufak yaraların yeri kaybolmaz. Bu ameliye için mesela kollar veya bacaklar gibi vücudun kapalı taraflarındaki damarlar seçilir. Aşılama çocuklar sekiz gün kadar oynarlar, bir şey olmaz. Fakat bir sıtmaya tutulurlar, o zaman iki gün nadiren üç gün yatakta yatarlar. Yüzlerinde yirmi ya da otuz kadar sivilce çıkarırlar; fakat bunlar behemehâl çıkıyor. Sonra sekiz gün içinde hiç hasta olmamış gibi olurlar. Açılan yaralardan hastalıkları esnasında pek ziyade akıyor. Şüphesiz bu çiçek hastalığının zehrini akıtıyor, başka taraflara yayılmasına meydan bırakmıyor. Bu ameliye her sene binlerce çocuğa yapılıyor. Fransa sefiri diyor ki başka yerde banyo yapıldığı gibi, burada da eğlence makamında herkes çiçeğe yakalanır.*

²⁴⁶ İnci Hot, “Tanzimat Sonrası Osmanlı’da BulaÇıcı Hastalıklarla Mücadele”, Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.138.

Kimsenin aşından öldüğü görülmemiştir. Bu ameliyenin iyiliğine ben de o kadar kaniyim ki sevgili yavruma yaptırmaya karar verdim. Vatanımı çok sevdiğim için bu usulün oraya da girmesini arzu ederim.” Geklinde Osmanlı devletinde uygulanan çiçek ağısı hususunda önemli bilgiler aktarmaktadır²⁴⁷.

Lady Montego tarafından yapılan tekliflerle güncelleştirilen Türk usulü çiçek ağısı Avrupa’da tecrübe edilerek olumlu neticeler alınması, ağısın İngiltere’den Rusya’ya, İsveç’ten İtalya ve Fransa’ya kadar yayılmasına neden olmuştur²⁴⁸.

Dr. Rıfat Osman Bey, “*Edirne’de 25 Yıl*” başlıklı basılmamış eserinde Edirne’de yapılmakta olan çiçek ağısı merasimini ise Göyle anlatmaktadır; “...Mutlaka 50-60 çocuk aileleri ile Mehmet Paşa Hamamı’nda (üç şerefeli cami karşısında) toplanırlarmış. Bu işlerde hamamın erkek tarafını da kadınlar işgal ederlermiş. Yemekler götürülür, soğuk şerbetler hazırlanır, hamamın her tarafı güllerle donatılır, şarkı ve türkülerle çocuklar aşılanırmış. Aşıcı kadınlar aşılarını incir yaprağına sarılı olarak getirirlermiş. Çocuklar aşılandıktan sonra, aşı yerlerindeki kan kurumaya başlarken gül suyu ile ıslatılmış gül yaprağı aşı yerine konur ve bu sırada burada bulunan genç kızlar hep bir ağızdan; “Yavrum gül olsun, gülleri bülbül olsun.” Diye türkü söylerlermiş. Edirne’de aşılanan çocukların kollarına bağlanan gül yaprağı soluncaya kadar hamama götürmemek, aşılı bir çocuğu aşından bir iki sene sonra aşılama, ekşili yemekler yedirmemek, ne çeşitten olursa olsun çiçek koklatmamak usuldenmiş” Geklinde değerli bilgiler aktarmıştır²⁴⁹.

1796’da Jenner inek çiçeği ağısını bulmuştur. Her iki ağısı sisteminin yaygınlaşması ile çiçek hastalığını önleme konusunda büyük bir ilerleme kaydedilerek, çiçek hastalığı kontrol altına alınmıştır. Çiçek hastalığından korunmak için geliştirilen aşılama sistemleri hastalığa yakalanmama konusunda faydalar getirmişse de ağısı yapılmadan hastalığa yakalananların tedavisi konusunda 18. Yüzyılın sonlarında hala çaresiz kaldığı anlaşılmaktadır. Mesela Aralık 1782’de dünyaya gelmiş olan Fatma sultan

²⁴⁷ Haldun Eroğlu, Güven Dinç, Fatma Çimçek, “Osmanlı İmparatorluğunda Telkih-i Cüderi (Çiçek Ağısı)”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2014, S.101, s.197.

²⁴⁸ İnci Hot, “Tanzimat Sonrası Osmanlı’da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.139.

²⁴⁹ Nilüfer Gökçe, “Osmanlı Devrinde Edirne’de Görülen Salgın Hastalıklar”, *Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.288.

çiçek çıkarmıŒ ve bazı Œehzadeler de hastalığa yakalanmıŒtır. Fatma sultan hastalığa yakalandıktan on gün sonra, Œehzade Süleyman ise 21 ğubat1783“te çiçek hastalığı sebebiyle vefat etmiŒlerdir²⁵⁰. Bunun yanı sıra Naip Mustafa imzalı ilama (11 Aralık 1834) göre Trabzon“dan tersaneye gönderilen bahriye efradından beŒ nefer Düzce“de; Naip DerviŒ Ali imzalı ilama (31 Aralık 1834) göre de 21 nefer Œzmit“te çiçek hastalığından vefat etmiŒtir²⁵¹.

Avrupa“daki çiçek hastalığı konusunda 1838 yılında Paris Sefareti BaŒkâtipliĐine atanan Mustafa Sami Efendi bu yıllarda Avrupalıların çiçek hastalığına karŒı aŒı ile korunduklarından bahsetmektedir²⁵².

1839“da Osmanlı Devleti“nde ise çiçek hastalığı salgınlarına karŒı daha sistematik hareket edebilmek için çiçek hastalığına karŒı Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i ğahane Kurumu çiçek aŒısı uygulamasıyla grevlendirilmiŒtir²⁵³. Böylelikle Osmanlı toplumunda büyük sorunlardan olan çiçek hastalığı salgınlarına karŒı devlet direkt inisiyatif alma yoluna gitmiŒtir.

3.1.4. Sıtma Salgını

Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaŒan titreme, ateŒ ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalıktır²⁵⁴. Çok eski yıllardan beri bilinen ve birçok dŒnr tarafından insanlıkla birlikte var olduğuna inanılan bir hastalık olup, tıbbın tanımladığı ilk hastalıklardandır. Sıtmadan lmler, bulaŒıcı hastalık ölümleri içerisinde dördüncü sırada yer almaktadır²⁵⁵.

Sıtma hastalığının ilk ortaya çıkığı ile ilgili olarak yağmur ormanlarını yakarak yok eden Afrika“daki çiftçiler gösterilmektedir. Ormanların açıldığı alanlarda anofellerin

²⁵⁰ Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti“nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu AraŒtırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih ğubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.34.

²⁵¹ Ayhan Yüksel, “Doğu Karadeniz“de iek Salgını ve Bir AŒı Kampanyası”, Osmanlı“da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.212.

²⁵² Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti“nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu AraŒtırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih ğubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.34.

²⁵³ Nuran Yıldırım, “Salgınlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, s.423.

²⁵⁴ Türkçe Sözlük, “Sıtma”, Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara, 2005, s.1760.

²⁵⁵ Deniz Sezgin, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık ŒletiĐimi Uygulamalarında Œlkler: Türkiye“de Sıtma Œle Mücadele”, *Akademik BakıŒ Dergisi*, S.50, Temmuz-AĞustos, Celalabat (Kırgızistan), 2015, s.36.

hızla üreyeceği içleri su dolu güneğin ısıttığı çamurlu göller oluşmuştur. Sıtma Afrika dığına köleler vasıtasıyla çıkmış ve özellikle de Hindistan'da köklü olarak yerleşmiştir²⁵⁶.

Sıtma tarih boyunca insanlığı tehdit eden tehlikeli hastalıklardan biri olup, sosyal karışıklıkların ve ekonomik çöküntülerin hüküm sürdüğü dönemlerde daha da artarak medeniyetlerin yıkılmasına neden olmuştur. Hastalık Akdeniz Bölgesinde çok eski zamandan beri bir afet olarak hüküm sürmüştür²⁵⁷.

Diğer salgın hastalıklar gibi sıtma hastalığı da Osmanlı coğrafyasında çeşitli olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle çalıştığımız alan ile ilgili sıtma hastalığı konusunda elimizde detaylı bilgiler bulunmasa da, bu hastalığın ne tür olumsuzluklara neden olduğuna dair bilgiler verilebilmektedir.

Bu bağlamda Balıkesir bölgesinde ortaya çıkan sıtma hastalığından dolayı halk sıkıntı yaşayınca, tedbir olarak Tepecik Deresi kenarındaki bataklık alanın kurutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca yurtdışından "sulfato kopirmeleri" getirilip hastalara dağıtılmıştır²⁵⁸. Bu tedbirlerle sıtmanın bölgedeki olumsuz etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Edirne de sıtma hastalığının sık görüldüğü şehirlerdendir. Edirne'de Tunca, Meriç ve Arda nehirlerinin geçmesi bunların yaptığı taşkınlar sonucunda meydana gelen bataklıklar ve pirinç ekimi sivrisineğin üremesine neden olmakta ve dolayısıyla sıtmaya zemin hazırlamaktaydı. Ayrıca Enez'deki Gala Gölü de sivrisinek cennetidir. Bu yüzden Edirne halkı geçmişte sıtma hastalığından dolayı büyük sıkıntılar yaşamıştır. Halk sıtmadan kurtulmak için çeşitli yollara başvurmuş: ateşler yakarak, tütsüler yaparak, sıtmanın taşıyıcısı olan sivrisineği yok etmeye çalışmıştır²⁵⁹.

Sıtma ile mücadele konusunda önemli bir yere sahip olan "kınakınan" 18. Yüzyılda ve belki daha öncesinde Osmanlı Devleti'ne getirildiği bildirilmektedir. Bursalı

²⁵⁶ Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih gubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.36-37.

²⁵⁷ İnci Hot, "Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.115.

²⁵⁸ Ayhan Aydın, "Seferberlik Yıllarında Balıkesir Ve Çevresinde Salgın Hastalıklarla Mücadele", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.247-248.

²⁵⁹ Nilüfer Gökçe, "Osmanlı Devrinde Edirne'de Görülen Salgın Hastalıklar", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.283.

Ali MünÇi 1732“de „*Tuhfe-i Aliyye*“ (Kınakına Risalesi) yazarak kınakınayı tanıtmıÇtır. Maltepe Askeri Hastanesinin 1837-1838 senesine ait ecza listesinde sıtma için kınakına ve sülfato (kinin sülfat) kullanıldığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Aynı dönemde Mekteb-i Tıbbiye-i ğahane“nin bağmuallimi Dr. C.A. Bernard“ın (1808-1844) ~~kk~~ derslerinde sıtmalı hastalar için sülfatı tavsiye ettiği bildirilmektedir²⁶⁰.

3.1.5. Frengi Salgını

Genellikle cinsel birleğmelerle bulağan, tedavi edilmezse inme, körlük, delilik gibi sonuçlara kadar varan, döle de geçerek vücutça ve akılca sakat bir soyun yetiğmesine yol açan hastalık olarak tanımlanmaktadır²⁶¹. Frengi hastalığı tıp literatüründe “sifilis” (syphilis) olarak bilinmektedir. Osmanlı hekimleri; “frenk uyuzu”, “daül“efrenc” veya “maraz-ı efrenci” olarak adlandırmıÇ, arĐiv belgelerinde ise; “frengi marazı”, “illet-i frengi” veya “illet-i efrenciyye” olarak belirtilmiÇtir²⁶². Frengi hastalığı vücutta üç devrede görülür: Birinci devrede hastalığa sebep olan “treponema pallidum” un vücuda giriğinden 10 ile 90 gün sonra giriğ yerinden “Çankr” denilen yaralar çıkar ve bunlar 3-8 haftada kendiliğinden iyileğir. Üki ay ile üç yıllık bir süre zarfından sonra hastalık ikinci devreye geçer. Bu devrede hastalık kan yoluyla vücuda yayılır. Üçüncü devrede bulağıcı özelliğini kaybederek kalp damar hastalıkları, santral sinir sistemi sorunları ve felç gibi hastalıklara dönüĐür²⁶³.

Bu hastalık Avrupa“ya 1493“te Kolomb“un bir grup denizcisinin Haiti“den kaçırdıkları birkaç Aravaklı kadınla gelmiÇ ve Avrupa“nın cinsel haritasını hızla çizdikten sonra bir daha gitmemek üzere yerleĐmiÇtir²⁶⁴. Bu hastalığı hiçbir ulusun kendi üzerine konduramamasından dolayı buluşma kaynağının adıyla anılır. Örneğin; İngilizler “Fransız hastalığı”, Fransızlar “İtalyan veya Napoli Hastalığı”, Japonlar “Portekiz veya

²⁶⁰ Gökhan Sert, Emre Dölen, “Osmanlı“dan Cumhuriyet“e Devlet Kinini”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013, C.14, S.2, s.69.

²⁶¹ Komisyon, “Frengi”, *Türkçe Sözlük*, C.1, Ankara, 1998, s.802.

²⁶² Necati Çavdar, Erol Karcı, “XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyıl BaÇlarında Osmanlı Devleti“nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, K1Ç 2016, C.11, S.2, s.157.

²⁶³ ğennur ğenel, “19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1 (Beğeri Bilimler Sayısı), Mart 2015, s.258.

²⁶⁴ Orhan Kılıç, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti“nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih ğubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004, s.39.

Çinli hastalığı” olarak adlandırırken Osmanlı Devleti”nde de Avrupa mençeli olduğu kast edilerek “Frengi” kelimesi kullanılmıřtır²⁶⁵.

Daha çok Avrupa”da görölen bu hastalık, Avrupa”dan kovularak Osmanlı ölkelerine sığınan Yahudi kadınları vasıtasıyla Fas”a taçınmış, oradan da doğu limanlarına yayılmıştır. Bu nedenle ölkemizde nadiren vakalar görölmüştür. Avrupa ile münasebetlerimiz azlığından dolayı bu tarihlerde ölkemize tesir etmemiştir. Yurdumuzda frengi 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı-Rus savağlarından sonra iğgal edilen yörelerimizde görölmeye bađlamıřtır²⁶⁶.

Osmanlı toplumunda iki tür frengi görölmüştür. Birincisi masum frengi olup ortak kullanılan eğyalar vasıtasıyla bulağan Latince adıyla “non-veneral (endemic treponematoses)” frengi, ikinci tür ise fuhuğ yoluyla bulağan, masum olmayan frengidir²⁶⁷. İstanbul”da bağlayan hastalık artarak Bolu ve Kastamonu bölgelerine yayılmıştır. Diğer yandan Karadeniz sahilinden Rusya”ya çalışmaya giden fırıncılar tarafından da Karadeniz liman Ğehirlerimizde hastalık görölmeye bađlamıřtır²⁶⁸.

Osmanlı Devleti”nde bu hastalıkların dışında farklı salgın hastalıklara da rastlanmıştır. Özellikle İstanbul ve çevresinde kayıt altına alınan bu hastalıklar; kızamık, boğmaca, tifo, dizanteri ve influenza Ğeklinde tespit edilmiřtir²⁶⁹. Bu hastalıkların yayılıp büyük hasarlar verdiğine dair bilgi kayıtlara yansımamıştır.

3.2. Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı imparatorluğunun son yüzyılı, dışarda dünyada bağ gösteren yeni düzenin kuruluğuna karđı topraklarını koruma mücadelesi, içerde ise yeni oluşturulan dünya düzeninde yer alabilmek için toplumsal yapıyı batı normlarına uygun Ğekilde yeniden

²⁶⁵ Ğennur genel, “19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, s.258-259

²⁶⁶ İnci Hot, “Tanzimat Sonrası Osmanlı”da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Osmanlı”da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.118-119.

²⁶⁷ Necati Çavdar, Erol Karcı, “XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyıl Baçlarında Osmanlı Devleti”nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.2, s.159.

²⁶⁸ İnci Hot, “Tanzimat Sonrası Osmanlı”da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Osmanlı”da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, s.119.

²⁶⁹ Nuran Yıldırım, *Salgınlar, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayıdır*, C.6, İstanbul 1994, s.425.

biçimlendirme dönemi olarak tarihe geçmiştir. Özellikle toplumun katmanları ve toplum ile imparatorluk arasındaki ahengi sağlamaya yönelik çalışmalar imparatorluk tarihinde önemli bir yer tutmaktadır²⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde çeşitli ölümcül salgın hastalıklara rastlanmaktadır. Bu hastalıkların yayılmasının durdurulması ve hastaların tedavi edilmesi amacıyla çeşitli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Özellikle bulağıcı hastalıklarla mücadelede XIX. yüzyılda büyük önem verilerek, hastalıkların yayılmasını önlemek için çeşitli sağlık kuruluşları oluşturulmuştur²⁷¹.

19. yüzyıl hem dünya hem Osmanlı için afetler çağı olmuştur. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde tıp biliminde sağlanan ilerlemelere ve kamu kuruluşlarının bağta salgın ve diğer hastalıkların önüne geçmek için aldıkları tedbirlere rağmen, birçok Osmanlı kentinde yaz sıcakları sonbahar ve ilkbahar yağmurları ya da kış soğuklarıyla gelen hastalıklar hiç eksik olmuyordu. 18. ve 19. yüzyıllarda görülen veba belası ve kıtlıklar ardından yüzyılın sonlarına doğru kolera afetleri yüzünden yaşanan trajediler Osmanlı Devleti'nde yeni bir anlayışın oluşmasında etkili olmuştur²⁷².

Devletin özellikle son zamanlarda halkın sağlık sorunları ile ilgili bir sağlık politikası oluşturulması ve sağlık teşkilatlanmasına gitmesi, devletin halkının sağlık sorunlarına sahip çıktığının bir göstergesi görülebilir. Osmanlı sağlık politikası açısından bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden ilki 1831 tarihinde karantina uygulamasının başlatılmasıydı²⁷³. Bu bağlamda salgın hastalıklara karşı alınan önlemlerin başında karantina uygulamaları gelmektedir. Karantina uygulaması kolera, veba, tifo, tifüs, çiçek ve sıtma gibi bulağıcı bir hastalığa yakalanan ya da maruz kalabilecek bir yerden gelen Çüpheli durumdaki insan, hayvan ve eşyaların belirli bir süre

²⁷⁰ Fatma ğimçek, Haldun Eroğlu, Güven Dinç, "Osmanlı İmparatorluğunda İskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Journal Of International Social Research)*, Kış, 2009, C.1, S.6, s.593.

²⁷¹ Nil Sarı, "Tıp", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, C.41, İstanbul, 2001, s.104.

²⁷² Sabri Mengirkaon, "Osmanlı'da Sosyal Devlet ve Kriz Yönetimi: 19. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kıtlık", *Kadim Akademi SBD (Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2017, C.1, S.2, s.141-142.

²⁷³ Haldun Eroğlu, Güven Dinç, Fatma ğimçek, "Osmanlı İmparatorluğunda Telkih-i Cüderi (Çiçek Ağısı)", *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.101, s.194.

kimseyle temas ettirilmemesi için alınan tedbirlerdir. Kelime anlamı olarak da quarante (kırk) ve quarantaine (kırk kadar) manasına gelmektedir²⁷⁴.

Karantina usulü ile ilgili olarak Ahmet Cevdet; *“Salgınlardan dolayı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 1812 yılında Mısır’da karantina usulünü uyguladı. Oysa daha İstanbul’da ne karantina usulü ne de aşı meselesi birçok yıl yerine getirilemedi.”* Çeklinde bilgiler aktarmıştır²⁷⁵. Ancak bu konuda Daniel Panzac; *“Anadolu’nun güney kıyılarında hüküm süren vebadan dolayı Mehmet Ali Paşa Mart 1831 yılında buradan gelen gemilere karantina uygulamaya iter.”* Çeklinde bilgiler de mevcuttur²⁷⁶.

Modern anlamda karantina uygulamasının yaygınlaşmasında ve karantina teşkilâtlarının kurulmasında büyük salgınlar etkili olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın karakteristik hastalığı olan kolera sağlık teşkilâtlarının kurulmasını hızlandırmış, sağlık alanında milletlerarası iş birliği ve antlaşmalar yapılmasına yol açmıştır. Yüzyıllar boyu insanlığı dehşete düşüren büyük veba salgınlarının yerini XIX. yüzyılda kolera pandemileri almıştır. Asya kolerası olarak adlandırılan ve Hindistan’dan çıkarak bütün dünyaya yayılan kolera Osmanlı ülkesinde ve bağhehrinde de etkili olmuş, 1817, 1829, 1832, 1863, 1881 ve 1899 salgınları kitle halinde ölümlere yol açmıştır²⁷⁷.

Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut devrinde 1831’den itibaren geçici olarak ~~iki~~ edilip, doğabilecek tepkilerden çekinildiği için devamlı hale getirilemeyen karantina usulünün yerleşmesinde, Antuvan Lago adlı Fransız uyruklu doktorun önemli bir rolü olmuştur. Kızkulesi’nde vebalı hastalar için oluşturulan hastanede vazife yapan Lago’nun 1838’de sunduğu bir raporda, Avrupalıların salgın hastalıklarla mücadele usulleri anlatıldıktan başka, karantinanın yalnız bir şehir veya vilayetle sınırlandırılmayıp, bütün Osmanlı topraklarını ihtiva edecek geniş bir teşkilat yapısı sağlandığında başarı getireceği belirtilmiştir. Raporun da tesiriyle Osmanlı sarayı, bağta veba ve diğer salgın

²⁷⁴ İbrahim Bağağaoğlu, “XX. Asrın Başlarında Sinop’ta Görülen Bulağıcı Hastalıklar”, Osmanlı’da Salgın Hastalıklarla Mücadele, 2015, s.153.

²⁷⁵ Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet, C.10, Üç Dal Neşriyat, s.120.

²⁷⁶ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba: 1700-1850, s.206.

²⁷⁷ Gülden Sarıyıldız, “Karantina”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, C.24, İstanbul 2001, s.463.

hastalıkların tahribatından korunmak için en önemli tedbir olarak görülen karantinaların teğkiline böylece karar vermiĖtir²⁷⁸.

Bulağıcı hastalıkların imparatorluk sınırları içerisinde sık sık görülmesi karantina teÇkilatının gerekliliğini ön plana çıkarmığtır. 1838 yılında Sultan II. Mahmut'un emri ve Hekimbağı Mustafa Behçet Efendi'nin de çalığmaları ile ilk karantina meclisi kurulmuĖtur²⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında olmuĖtur²⁸⁰. Bu salgın sırasında hekimbağı olan Mustafa Behçet Efendi henüz mikrobu keğfedilmemiğ olan koleradan korunmak maksadı ile kolera risalesini yazmığ, bu kitapçık devlet tarafından sivil ve askeri görevlilerle muhtarlıklara dağıtılmıĖtır²⁸¹. Ayrıca Mustafa Behçet Efendi'nin uyarılarıyla Karadeniz'den gelen gemiler Ėstinye'de, Akdeniz'den gelen gemiler ise Büyük Liman'da karantina altına alınmıĖtır²⁸².

Karantina hususunda Osmanlı Devleti'nde uzman bulunmadığından Avusturya'dan bu alanda uzmanlar istendi. Ėmzalanan anlaşma ile karantina nizamını yürütmek üzere Zemun karantinahanesi bağ direktörü Doktor Minas ile tercümanı ve yardımcısı Ėstanbul'a geldi. Ėstanbul (1831) dığında Bursa, Trabzon, Midilli, Siroz, Çanakkale (1835) gibi pek çok yerde karantina noktaları kuruldu²⁸³.

1831 yılına kadar kolera ve vebalıların tecrit ve tedavileri Maltepe Askeri Hastanesinde yapılmaktaydı. Ancak 1831 yazında Ėskenderiye'den gelen bir ticaret gemisinde veba çıkması üzerine burası ihtiyaca cevap veremediğinden Kız Kulesi, Kız Kulesi Mat'unin (vebalılar) hastanesi adıyla Asakir-i Hassa-i Ėahane'nin koleraya yakalanan erlerine tahsis edilmiğtir. Yine 1833 senesinde Ėskender Çelebi Bahçesi'nin

²⁷⁸ Mesut Ayar, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s. 70.

²⁷⁹ Nilüfer Gökçe, Esin Karlıkaya, "1829-1914 Yılları Arasında Edirne'de Görülen Salgın Hastalıklar Ve Sağlık Hizmetleri", *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.18, S.2, 2001, s.132.

²⁸⁰ Gülden Sarıyıldız, "Karantina", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, C.24, Ėstanbul, 2001, s.463.

²⁸¹ Nuran Yıldırım, "Kolera Salgınları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayımıdır, C.5, Ėstanbul, 1994, s.45.

²⁸² İnci Hot, "Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Bulağıcı Hastalıklarla Mücadele", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele, s.134.

²⁸³ Gülden Sarıyıldız, "Karantina", *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı, C.24, s.464.

yerinde Yedikule Ermeni Hastanesi'nin bir Çubesi olarak veba hastanesi inÇa edilmiştir²⁸⁴.

Karantina uygulamasına öncelikle İstanbul'da, daha sonra ülkenin gerekli görülen yerlerinde karantinahane inÇası kararlaştırılmıştır. II. Mahmut yer yer ayaklanmalara varan karÇı koymalara rağmen salgın hastalıklar ve sağlık alanında önemli başarılar elde etmiştir²⁸⁵.

Osmanlılar'da karantina uygulaması daha sistemli olarak 1835 yılında Çanakkale'de baÇladı. Akdeniz çevresini etkileyen kolera dolayısıyla Çanakkale'de karantina çadırları kuruldu. Marmara ve İstanbul'a gidecek gemiler bir süre bekletildi. Sahaflar geyhizâde Esad Efendi iki bin beÇ yüz kuruÇ maaÇla karantinaya müdür tayin edilirken Avusturya konsolosunun oğlu da yardımcı yapıldı. Karantina bekleyen kayıkların reislerine, karantina tezkiresi verilmesi usulü getirildi²⁸⁶.

19. Yüzyılın ortalarına doğru karantina teÇkilatının kurulması ve yeni sağlık yönetmeliklerinin uygulanmasından kısa bir süre sonra Anadolu, Mısır ve Doğu Akdeniz'de veba salgınları büyük ölçüde azalmıştır²⁸⁷. 1836-1837'de İstanbul'da görülen ve ölü sayısının 20.000-30.000 olduğu tahmin edilen son büyük salgında hastalar kısmen burada tecrit ve tedavi edilmiştir. Böylece 1837'de, Osmanlı İmparatorluğu'nda karantina uygulamasının baÇlaması ve örgütlenmesi ile veba salgınları büyük ölçüde önlenmiştir²⁸⁸.

Osmanlı sağlık politikasının ilkelerini belirlemekten sorumlu ve 1838'de kurulan Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'nin bütçesi ise karantina haklarından sağlanmıştı²⁸⁹.

²⁸⁴ Eremya Çelebi Kömürçiyân, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve TahÇiye Eden Hrand D.Andreasyan, Yeni Notlarla Yayına Hazırlayan Kevork Pamukçiyân), Eren Yayınları, İstanbul, 1988, İkinci Baskı, s.192.

²⁸⁵ ²⁸⁵ Hüseyin Özgür, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Temizlik ve Halk Sağlığı Hizmetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi* (Editör: Güler Eren), (Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz), C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.124.

²⁸⁶ Gülden Sarıyıldız, "Karantina", *İslam Ansiklopedisi*, C.24, s.464.

²⁸⁷ Nühket Varlık, "Taun", *İslam Ansiklopedisi*, C.40, s.176

²⁸⁸ Nuran Yıldırım, "Salgınlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, s.423.

²⁸⁹ Hüseyin Özgür, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Temizlik ve Halk Sağlığı Hizmetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, s.118.

3.3. Çekirge ve Fare İstilası:

Çekirge istilasını bir bölgede yaşanan kıtlık olaylarının nedenlerinden biridir. Yağın, ısının, yumuşak alüvyonlu toprak, özel bitki topluluğu veya çöl alanlarında; önce larva daha sonra yetişkin olarak hızla çoğalan çekirgeler, belli bir yoğunluk kazandıktan sonra sürü halinde yağmaya başlarlar²⁹⁰. Birkaç santimden on santime kadar büyüklükleri ve türleri olan çekirgeler, genellikle bitkilerle beslenen kanatlı bir böcektir²⁹¹. Düz kanatlılar sınıfından olup, ağızları ısırıcı olmasından dolayı bitkilere büyük zararlar vermektedir. Çekirge çeşitlerinin içerisinde bitkilere en zararlı olanı da çöl çekirgeleridir²⁹². Sürüler halindeki çekirgeler bazı zamanlarda Osmanlı sınırları içerisinde bulunan verimli topraklara kadar gelerek, zaman zaman zirai mahsuller üzerinde zarara sebep olmuş, neticesinde de hububat kıtlığının yaşanmasında tetikleyici rol üstlenmiştir²⁹³. Çöl çekirgesi, diğer ismiyle Sudan çekirgesi olarak bilinen tür Anadolu'da sadece tahıllar üzerinde değil, bütün bitki örtüsü üzerinde yoğun tahribat yaptığına da rastlanmıştır²⁹⁴.

Kaynaklara göre; 1571 yılında Üznik, Yenişehir, Akhisar, Geyve ve Peçin'de, 1572-1576 yılları arasında Kıbrıs'ta, 1578'de Kefe'de, 1586'da Çorum'da, 1756-1758 yıllarında Hüsrev Paşa ve Beyat Menzili bölgelerinde, 1802'de Bursa'da, 1822'de Kırım'da çekirge istilasından dolayı büyük kıtlıklara yaşamıştır²⁹⁵.

Çekirge istilaları bölgeye açlığı ve kıtlığı getirmesiyle beraber, o bölgenin demografisine de etki etmekteydi. Örneğin 1826 tarihli bir belgede, Beyşehir sancağında çekirge istilasını nedeniyle oluşan kıtlıktan dolayı Seydişehir halkından yüz kadar kimsenin çocuklarıyla birlikte göç ettiği, göç ettikleri bölgede on yıl kalmış olsalar dahi devlet tarafından kaza naiplerine gönderilen emirlerle eski yerleşim bölgelerine iade edilmelerine dair yazılar gönderildiği görülmektedir.

²⁹⁰ Daniel Panzac, Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850, s.10-11.

²⁹¹ Remzi Çavuş, "Osmanlı Devleti'nde Çekirgelere Karşı Mücadele (1908-1918)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, S.XVIII/2, 2017, s.59.

²⁹² Ali Rıza Gönüllü, "Konya Vilayetinde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917)", Tarihî Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Konya, 2012, S.8, s.3.

²⁹³ Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kıtlık ve Kuraklık Olayları (1800-1880), s.89. ²⁹⁴ Ali Rıza Gönüllü, "Konya Vilayetinde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917)", s.3. ²⁹⁵ Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar, C.10, s.725.

1828 yılında ise Bergama kazasında meydana gelen çekirge istilasını nedeniyle göç eden halkın da eski yerlerine iade edilmeleri, kıtlığın iç göçle ilgili önemli bir örneği olarak gösterilebilir²⁹⁶.

Yine 1829 yılında Musul'daki çekirge istilasını ise yedi yıl sürmüş olup, neticesinde pahalılık ve kıtlığa neden olmuştur²⁹⁷.

Halkın geçim kaynaklarına ve ekonominin temeli olan tarım ürünlerine, büyük zararlar veren çekirgelerin imhasında çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlar arasında; çekirge tohumlarının toplanması, çekirgeler kanatlanmadan süpürülerek çukurlara doldurulması ve üzerinin kapatılması, serçe ve sığırcık kuşlarının kullanılması, çekirgeli alanların sürülmesi, çarçafıla toplanarak imhası, gazyağlı çuvallara doldurularak yakılması gibi tedbirler gösterilebilir²⁹⁸.

Çekirge ile mücadelede bir de çekirge suyu (sığırcık suyu) yöntemi bulunmaktadır ki, bu yöntem Osmanlı arşiv belgelerine dahi girmiştir. Doğal afetler ilahi temelli olduğu düşünülendiğinden yine ilahi çözüm yolları arayışına gidilmiştir. Çekirge suyu da bu çerçevede düşünülmüş tedbirlerden birisidir²⁹⁹. 1829 yılında Musul'daki çekirge istilasından kurtulmak için Konya'da halk arasında meşhur olan çekirge suyundan getirilmiş, bu suyu içen kuşlar çekirgeleri ortadan kaldırmıştır³⁰⁰.

Çekirge suyunun alınabilmesi için devletten izin almak gerekiyordu. Bununla ilgili olarak 1822 yılında memleketlerindeki çekirge istilasından kurtulmak için üç Kırımlı Yabanabad'da (Ankara) bulunan şeyh Yusuf'tan çekirge suyu talebinde bulunmuştur. Ancak devletten izinsiz oldukları gerekçesiyle bu su verilmemiştir. Bundan dolayı Çahıslar çekirge suyunu alabilmek için devlete arz yazmak zorunda kalmıştır³⁰¹.

²⁹⁶ Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kıtlık ve Kuraklık Olayları (1800-1880), s.90.

²⁹⁷ Ali Rıza Gönüllü, "Konya Vilayetinde Meydana Gelen Çekirge İstilasları (1866-1917)", s.3.

²⁹⁸ Ertan Gökmen, "Batı Anadolu'da Çekirge Felaketi (1850-1915)", Belleten C. LXXIV, S.269, Ankara, 2010 Nisan, s.127-180, s.144.

²⁹⁹ Alparslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", (7-8 Kasım 2013 tarihinde Namık Kemal Üniversitesi ve Motif Vakfı İşbirliğinde "Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu'nda" Sunulan Tebliğin Gözden Geçirilmiş Halidir.) Erdem Dergisi, S.67, İzmir Aralık 2014, s.35.

³⁰⁰ Ali Rıza Gönüllü, "Konya Vilayetinde Meydana Gelen Çekirge İstilasları (1866-1917)", s.3.

³⁰¹ Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar, C.10, s.727.

Balkanlar'dan Ortadoğu'ya, Kuzey Afrika'dan Kafkaslara çekirge ve benzeri afet durumunda bölgeden gelen talebe göre çekirge suyu veya çekirge Çeyhleri aldıkları istihbarata karşılık vermekteydi. Buna binaen devlet çekirge Çeyhlerine gerekli kolaylığı sağlayarak yol harçlığı, ulaşım aracı, iaşe yardımı gibi kolaylıklar sağlamaktaydı³⁰².

Bir bölgenin kıtlık yağanmasında haşerat grubundan olan farelerin gereğinden fazla türemesi veya başka yerlerden gelmesi önemli bir etkidir. Ekili alanların zarar görmesine neden olan fareler, önlem alınmadığı takdirde zirai mahsullere büyük zararlar vererek bölge halkının sıkıntı yağanmasına neden olabilmekteydi.

Keza 1595 yazında Kudüs'te fare istilasından dolayı ekinler kaldırılamamış ve neticesinde de büyük hububat sıkıntısı yaşanmıştır³⁰³.

---

³⁰² Alparslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", s.40-41.

³⁰³ Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", C.10, s.725.

SONUÇ

İçerisinde yaşadığımız dünya, ev sahipliği yaptığı canlılara yaşayabilmeleri için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bir taraftan canlıların temel ihtiyaçlarını (hava, su, besin) temin ederken, diğer taraftan fitratı gereği çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Dünyamızın jeolojik, meteorolojik ve fizyolojik çeşitlilikleri bu ikilemin oluşmasında önemli bir paya sahiptir.

Yeryüzü çeşitliliği yağanımızın kaçınılmaz öğelerinden olan afetleri beraberinde getirmektedir. Öyle ki bu afetler zamana yayılım perspektifinde çeşitli şekillerle karşımıza çıkarak büyük toplumsal sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Tarihsel süreçte çeşitli büyük doğal afetler yaşanmıştır ki toplumların çektiği sıkıntılar hafızalardan çıkmamacasına hatırlanmış ve kayıtlara geçirilmiştir. Beraberinde bir cezalandırma aracı olarak „Yüce Yaratıcı“ tarafından toplumların doğal afetlerle tedip edildiğine dair Kutsal kitaplarda çokça örnek bulunmaktadır. Bunlardan yola çıkılarak doğal afetler konusu ele alınarak incelenmiştir.

II. Mahmut zamanında (1808-1839) devletin içerisinde bulunduğu sorunlar oldukça fazladır. Devlet bir taraftan yabancı devletler ile mücadele ederken, diğer taraftan içerde var olan karışıklıklar ve isyanlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Tüm bu sorunların yanında sürdürülmeye çalışılan yenileme faaliyetleri maddi ve idari anlamda çeşitli sorunlar getirmektedir. Bu sıkıntılarla mücadele eden Osmanlı Devleti ayrıca meydana gelen afetler ile de ciddi sıkıntılar yaşamıştır.

Devletlerin iç dinamiklerinin geliştiğinde önemli paya sahip olan afetler; politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda büyük değişimleri beraberinde getirmektedir. Örneğin Halep ve Girit depremleri neticesinde devletin bölgeden vergi toplayamaması ekonomik alanda rutin gelişimin sekteye uğramasına neden olmuştur. Sel, kuraklık, fırtına gibi afetler ise kıtlıkların, fiyat artışlarının, göç hareketlerinin tetikleyicisi konumunda olduğunu göstermektedir. İstanbul'da çıkan yangınların çokluğu kâgir yapılara ağırlık verilmesinden dolayı meydana gelmiştir. Kâgir yapıların inşa edilmesi kültürel ve mimari alanda değişimin yaşanmasında önemli paya sahip olmuştur. Bu dönemde bir de salgın hastalık denen illetler devlete musallat olmuştur ki diğer afetlerden daha büyük zararlar

verdiği kayıtlara geçmiştir. Bu afetler karşısında Osmanlı Devleti'nin zamanın imkanları çerçevesinde can ve mal kaybını azaltmaya yönelik aldığı tedbirler ise ayrı bir külfet oluşturmuştur.

İnsanoğlunun yaşantısında ayrılmaz bir parça olan afetler, Dünyamızın özelliklerinden ve üzerinde yaptığımız bilinçsizce tahribattan ötürü geçmişte yaşadığı gibi günümüzde ve gelecekte de yaşanacaktır. Önemli olan teknolojinin getirilerinden faydalanarak, doğaya zarar vermeden yeni tedbirlerle ve önlemlerle bu kayıpları en aza indirmektir.

BİBLİYOGRAFYA**ARŞİV BELGELERİ**

Hatt-ı Hümayun; 534/26272-D, 753/35560-C, 386/20674-C, 534/26272-C, 384/20617-A, 1025/42745, 1083/44111-D, 525/25705.

Cevdet Tasnifi;

Cevdet Bahriye; 63/2975.

Cevdet Belediye; 34/1682, 34/1682, 120/5986, 97/4816, 11/514, 37/1806, 25/1202.

Cevdet Dâhiliye; 2619.

Cevdet İktisat; 32/1579.

Cevdet Maliye; 769/31386, 32/1471.

Cevdet Saray; 73/3684.

Cevdet Askeriye; 196/8427.

Tetkik Eserler

AHMET CEVDET PAĞA; “Tarih- i Cevdet”, Üçdal Neşriyat, C. 9, s. 142, İstanbul, 1974.

AK Mehmet; 19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.4, S.17, Bahar 2011, ss.254-268.

AKSAN; Virginia H. Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700-1870, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2010.

AKSUN; Ziya Nur Yozlaşma, Yenileşme, Değişim Kısacında Dört Muzdarip Padişah, İstanbul, 2011.

ALTUNDAĞ; ğinasi Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841, I. Kısım, Ankara, 1988.

AMBRASEYS; N.N., FÖNKEL, Caroline, “1500-1800 Döneminde Balkanlar”ın Depremselliği üzerine Yayımlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri”, Osmanlı

İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

ANDREASYAN; Hrant D., Eremya Çelebinin Yangınlar Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 27, İstanbul 1973, ss.59-84

ARIK; Feda gamil, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C.15, S.26, 1991, ss.27-57.

ARMAOĞLU; Fahir 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara, 1999.

ASLANTAĞ; Selim Sırp İsyânının Uluslararası Boyutu (1804-1813), Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009), ss.109-136.

ATEĞ; Toktamış Siyasal Tarih, İstanbul, 2007.

AYAR; Mesut, Tarık Özçelik "XIX. Asır Ortalarına kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi ", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yay. İstanbul, 2015.

AYAR; Mesut, "XIX. Asırda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgınları", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

AYDIN; Ayhan, "Seferberlik Yıllarında Balıkesir Ve Çevresinde Salgın Hastalıklarla Mücadele", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

BAĞAĞAOĞLU; İbrahim, XX. Asrın Baçlarında Sinop'ta Görülen Bulaçıcı Hastalıklar, Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

BATUR; Afife, Beyazıt Yangın Kulesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, C.2, İstanbul, 1994.

BAYRAKTAR; Hilmi, XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 8, Tarih gubesi Yayınları No: 7, Elazığ 2004.

CABĞ ÖMER EFENDİ; Cabi Tarihi, (Çev. Mehmet Ali Beyhan), C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

ÇAVDAR; Necati, KARCI, Erol, XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyıl Baçlarında Osmanlı Devleti"nde Frengi ile Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler, GaziosmanpaÇa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, K1Ç 2016, ss.157-175.

ÇAVUĞ; Remzi, Osmanlı Devleti"nde Çekirgelere Karđı Mücadele (1908-1918), Osmanlı Bilimi Araştırmaları, S.XVIII/2, 2017, ss.59-76.

ÇĞFTÇĞOĞLU; Ferdi, II. Abdulhamid Dönemi İzmir"de Salgın Hastalıklar, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2014.

DEMİR; Alparslan, Osmanlı Devleti"nde Hağerelere Karđı Bir Önlem: Çekirge Suyu, (7-8 Kasım 2013 tarihinde Namık Kemal Üniversitesi ve Motif Vakfı Çğbirliğinde "Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu"nda" Sunulan Tebliğın Gözden Geçirilmiş Halidir.) Erdem Dergisi, S.67, Aralık, İzmir 2014, ss.33-45.

DĞLEK; Mustafa, Mehmet Helvacı, Nejat Aksu, Suçiçeği Komplikasyonlarının Değerlendirilmesi, Abant Tıp Dergisi, Bolu, 2015, ss.360-365.

ERGİN; Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, (Yayın Yönetmeni Cengiz Özdemir), İ.B.B Kültür Çğleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:21, C.3, İstanbul 1995.

ERLER; Mehmet Yavuz, Osmanlı Devleti"nde Kuraklık ve Kıtık Olayları 1800-1880, İstanbul 2012.

EROĞLU; Haldun, Güven Dinç, Fatma ğimÇek, Osmanlı İmparatorluğunda Telkih-i Cüderi (Çiçek Ağısı), Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2014, ss.193-208.

ERTUĞRUL; Özkan, Beyazıt Yangın Kulesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul 1992.

EVANGELATOU, Florentia -Notara, "İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar) ", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

FAROQHI; Suraiya, *Tarımsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Doğal Afet: Edirne Bölgesinde Sel, 1100/1688-89, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler* (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

GENÇ; Mehmet, Mehmet Mazak, İstanbul Depremleri Fotoğraf ve Belgelerde 1894 Depremi, İğdaç Kültürel Yayınları, İstanbul 2001.

GENÇ; Özlem, Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa"sına Etkileri, Tarih Okulu Dergisi, S.X, Mayıs-Ağustos 2011, ss.123-150.

GENCER; Fatih "Hünkâr İskelesi Antlaşmasını Hazırlayan Koşullar", Tarih Okulu Dergisi, Sayı XXII, Haziran 2015, ss.135-160.

GÖKÇE; Nilüfer, Esin Karlıkaya, 1829-1914 Yılları Arasında Edirne"de Görülen Salgın Hastalıklar Ve Sağlık Hizmetleri, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, C.18, S.2, 2001, ss.131-141.

GÖKÇE; Nilüfer, "Osmanlı Devrinde Edirne"de Görülen Salgın Hastalıklar", Osmanlı"da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçığaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

GÖKMEN; Ertan, Batı Anadolu"da Çekirge Felaketi (1850-1915), Türk Tarih Kurumu, Belleten LXXIV, S.269, Nisan, 2010, ss.127-180.

GÖNÜLLÜ; Ali Rıza, Konya Vilayetinde Meydana Gelen Çekirge İstilaları (1866-1917), Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Konya, 2012, ss.1-41.

GÖNÜLLÜ; Ali Rıza, Osmanlı Devleti"nin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913), Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.28, Konya 2010, ss.351-373.

GÜL; Abdulkadir, XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık), A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.41, Erzurum, 2009, ss.239-270.

GÜL; Abdulkadir, Osmanlı Devleti"nde Kuraklık ve Kıtılık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/9, Sonbahar 2009, ss.145-158.

HOT; Ünci, Tanzimat Sonrası Osmanlı"da Bulaıcı Hastalıklarla Mücadele, Osmanlı"da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim Baçağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

İNALCIK; Halil Devlet-i Aliyye, C.4, İstanbul, 2016.

JORGA; Nicolae Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C.5, İstanbul, 2009.

KARAL; Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.5, Ankara, 1995.

KILIÇ; Abdurrahman, Beyazıt Yangın Kulesinde Gözlem ve Yaşam, İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi, Yangın ve Güvenlik Dergisi, İstanbul, 2015, ss.8-10.

KILIÇ; Orhan, Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Depremler, Osmanlı Ansiklopedisi, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz)C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

KILIÇ; Orhan, Mühimme Defterlerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti"nde Doğal Afetler,(Fırtınalar, Su Baskınları, şiddetli Soğuklar ve Yıldırım Düğmesi Olayları), Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, (Editör: Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, ss.793-820.

KILIÇ; Orhan, Osmanlı Devleti"nde Meydana Gelen Kıtılıklar, Türkler Ansiklopedisi (Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara 2002.

KILIÇ; Orhan, Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti"nde Salgın Hastalıklar, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:6, Tarih şubesi Yayınları No:5, Elazığ, 2004.

KİSKİRA; Constantia, *Missionary Herald*"dan 19.Yüzyıl Anadolu"sundaki Depremler, Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

KOÇAOĞLU; Mehmet Kavalalı Mehmet Ali Paşa Ösyanı (1831-1841) ve Sonuçları, Bilig Dergisi, Ankara, 1997.

Komasyon, Türkçe Sözlük, C.1, Ankara, 1998,

KÖMÜRÇÖYAN; Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve TahÇiye Eden Hrand D.Andreasyan, Yeni Notlarla Yayına Hazırlayan Kevork Pamukçiyen), Eren Yayınları, İstanbul 1988.

KÖMÜRÇÖYAN; Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve TahÇiye Eden Hrand D.Andreasyan, Yeni Notlarla Yayına Hazırlayan Kevork Pamukçiyen), Eren Yayınları, İstanbul 1988, İkinci Baskı.

KUNERALP; Sinan, Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera, (Çev. Münir Atalar), Osmanlı Tarihi AraÇtırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), C.7, S.07, Ocak 1996, ss.497-511.

KURAT; Akdes Nimet Türkiye ve Rusya, Ankara 1970.

KUZUCU; Kemalettin, Osmanlı BaÇkentinde Büyük Yangınlar Ve Toplumsal Etkileri, Osmanlı Ansiklopedisi, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz)C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

KUZUCU; Kemalettin, Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri, Osmanlı Ansiklopedisi, (Editör: Güler Eren, Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem Oğuz)C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

MEHMET ESAT EFENDİ; Esat Efendi Tarihi, (Çev. Ziya Yılmaz), Osmanlı AraÇtırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

MENGİRKAON; Sabri, Osmanlı'da Sosyal Devlet ve Kriz Yönetimi: 19. Yüzyıl Diyarbakır'ında Kıtılık, Kadim Akademi SBD (Sosyal Bilimler Dergisi), 2017, ss.139-155.

MCGOWAN; Bruce, Ayanlar Çağı 1699-1812, (Editör: Halil İnalçık-Donald Quataert), Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2, İstanbul, 2006.

MUSTAFA NURİ PAĞA; Netayic ül-Vukuat Kurumları Ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, (Çev. NeGet ÇAĞATAY), C. III-IV, Ankara, 1992.

MUĞMAL; Hüseyin, “XX. Yüzyılın BaÇlarında BeyĖehir Gölü ve 1910-1911 Yılları Büyük Tağkın Hadiseleri,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.23, Konya Bahar 2008, ss.219-262.

OĞUZ; Gülser, Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit Ősyanlarına Bakığı, Ahi Evran Üniversitesi KırĖehir EĞitim Fakóltesi Dergisi (KEFAD), C.7, S.2, KırĖehir 2006, ss.89-111.

ÖZCAN; Esin, Sel Olayı ve Türkiye, GÜ, Gazi EĞitim Fakóltesi Dergisi, C.26, S.1, Ankara 2006, ss.35-50.

ÖZCAN; Osman, Őstanbul Őtfaiyesinin Tarihçesi, Őtfaiye 110 Dergisi, Yıl 5, S.20, Ocak-Ėubat 1999, ss.33-41.

ÖZGÜR; Hüseyin, Sedat Azaklı, Osmanlı’da Yangınlar ve Őtfaiye Hizmetleri, Gazi Üniversitesi Ő.Ő.B.F Dergisi, 1/2001, ss.153-172.

ÖZGÜR; Hüseyin, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Temizlik ve Halk Sağlığı Hizmetleri, Osmanlı Ansiklopedisi (Editör: Güler Eren), (Bilim Editörleri: Kemal Çiçek, Cem OĞuz), C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

PAMUKCÖYAN; Kevork, Depremler, Dünden Bugüne Őstanbul Ansiklopedisi, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın Ortak Yayınıdır, Őstanbul 1994.

PANZAC; Daniel, Osmanlı ŐmparatorluĖu’nda Veba (1700-1850), (Çev. Serap Yılmaz), Tarih Vakfı Yurt Yay. Őstanbul 1997.

SAKAOĞLU; Necdet, Osmanlı’da Salgınlar, Toplumsal Tarih Dergisi, C.4, S.22, Ekim 1995, ss.23-25.

SAKAOĞLU; Necdet, Yangınlar, Dünden Bugüne Őstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Őstanbul, 1994.

SARI; Nil; “Tıp”, Őslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.41, Őstanbul, 2001.

SARIYILDIZ; Gülden; Karantina, Őslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.24, Őstanbul 2001.

SEZGİN; Deniz; Cumhuriyet Dönemi Sağlık ŐletiĖimi Uygulamalarında Őlkler: Türkiye’de Sıtma Őle Mücadele, Akademik Bakığ Dergisi, S.50, Temmuz-AĞustos, Celalabat (KırĖızistan), 2015, ss.33-47.

SERT; Gökhan; DÖLEN, Emre; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet Kinini, Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2013, ss.69-86.

ĞANÖZADE MEHMED ATAULLAH EFENDÖ; ğanizade Tarihi (1223-1237 / 1808-1821), (Çev. Ziya Yılmaz), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

ĞEMSETTİN SAMÖ; Kamus'ul Alam, C.3, Ankara 1996.

ĞENEL; ğennur, 19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, S.1 (BeĒeri Bilimler Sayısı), Mart 2015, ss.256-274.

ĞMĒEK; Fatma, Haldun EroĒlu, Güven Dinç, Osmanlı İmparatorluĒunda Iskat-ı Cenin (Çocuk DöĒürme), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Journal Of International Social Research), KİĒ, 2009, ss.593-609.

TEKİN; Saadet, 19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın BaĒlarında Batı Anadolu'da YaĒanan Kuraklık Olayları, International Journal Of Social Science, S.33, Bahar 2015, ss.329-341.

TEYMUROVA; Günel 1806-1812 Osmanlı-Rusya savaĒı ve Azerbaycan, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2016, ss.45-59.

TURNA; Nalan, İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını BaĒlamında Toplum Ve Ekonomi, Studies Of The Ottoman Domain, C.1, S.1, Ağustos, 2011, ss.1-36.

Türkçe Sözlük, Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara, 2005.

ÜNSAL; Emin, Girit'in Türk Hâkimiyetinden ÇıkıĒı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009.

ÜREKLÖ; Fatma, Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İliĒkin Literatür, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.8, S.16, 2010, ss.101-130.

YALIN; Sabri, 1714 Didoncular'dan 1998 Modern İtfaiyeye Doğru, İtfaiye 110 Dergisi, Yıl 4, S.17, Temmuz-Ağustos 1998, ss.5-8.

YILDIRIM; Nuran, Kolera Salgınları, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayınıdır, C.5, İstanbul, 1994.

YILDIRIM; Nuran, Salgınlar, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayınıdır, C.6, İstanbul, 1994.

YILMAZ; Özgür, 1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri, Avrasya İncelemeleri Dergisi, C.6, S.1, 2017, ss.23-55.

YILMAZ, Özgür, Veba, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları, Mavi Atlas Dergisi, C.5, S.1, 2017, ss.171-200.

YÜKSEL; Ayhan, "Doğu Karadeniz'de Çiçek Salgını ve Bir AÇI Kampanyası", Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele (Editörler: İbrahim BaÇağaoğlu, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.

VARLIK; Nükhet, Taun Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2011.

VEINSTEIN; Gilles, "*Kardeniz'in Kuzeyinde Büyük 1560 Kuraklığı: Osmanlı Yetkililerinin Durumu Algılayışı ve Gösterdikleri Tepkiler*", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

VOGT; Jean, "*Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik, Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler*", Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (Editör: Elizabeth Zachariadou, Çeviri: Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.